

De unde să înţeleagă biata fată — şi noi pe lîngă ea — admirabila măestrie cu care Creangă ascunde o taină strigînd-o în gura mare? Tot aşa Moş Nichifor Coţcariul îşi zice solomonar ca să nu creadă nimeni că e adevărat. E metoda lui Edgar Poe în **Scrisoarea furată.** Căci baba are realmente un al treilea ochi, dar inversul sinistru al ochiului ciclopic, frontal, al Eternităţii, ca atare la ceafă. E „Atractul invers al Naturii", cum îi spuneau vechii hermetişti, ochiul Meduzei, care pietrifică şi îngheaţă fundul infernului, staniştea lui Lucifer şi el cu trei feţe, după spusa lui Dante. Cu el baba îşi amorţeşte feciorii şi nurorile. Regăsim acest ochi în privirea cerbului din Harap Alb, în acelaşi basm, evoluat, transfigurat, în ochiul frontal al lui Ochilă, adevăratul ochi al Eternităţii, pe care Yoghinul caută să-l deştepte între sprîncene, numit ochiul lui Şiva.

În cîteva zile nora s-a dat pe brazdă iar baba poate să pună la cale şi pe al doilea fecior.

I. „...îşi ie un suflet de noră, întocmai după chipul şi asemănarea celei dintîi; cu deosebire că aceasta era mai în vîrstă şi ceva încrucişată dar foc de harnică."

Detaliul este anodin şi făcut numai ca să diferenţieze pe a doua noră de celelalte; s-ar putea ca strabismul fetii să fie în legătură cu ochiul la ceafă al babei, în sensul unei deritmii mai atenuate a privirii, esenţială în simbolismul iniţiatic. Natural, este numai o simplă remarcă în trecere şi nu se poate măcar presupune ce importanţă îi dădea Creangă.

„Dar binele — cîteodată — aşteaptă şi rău (pentru restabilirea echilibrului, care în lumea noastră nu permite un cerc închis în fericire sau nenorocire, **n.n.**). Nu trece tocmai mult şi vine vremea de însurat şi feciorului celui mic. Baba însă voia cu orice chip să aibă o troiţă nedespărţită de nurori... De aceea şi chitise una de mai înainte. Dar nu-i totdeauna cum se chiteşte ci-i şi cum se nimereşte. Într-o bună dimineaţă, feciorul mamei îi aduce o noră de cuptior. Baba se scarmănă de cap, dă la deal, dă la vale, dar n-are ce face şi de voe de nevoe, nunta s-a făcut şi pace bună!"

Cum spuneam, în acest moment al basmului, se produce ruperea unui cerc. Mai exact vorbind, Providenţa sancţionează încercarea de a institui un cerc perfect în manifestare, printr-o încercare luciferică de separativitate. Cercul nu e posibil, pentru că violentează ambianţa prin izolare, prin discontinuitate faţă de ţesutul cosmic şi indirect, ruperea faţă de Principiu, raţiune suficientă a tuturor stărilor de fire, ceea ce este o absurditate calificată. Căci, vrînd nevrînd, prezenţa Principiului în lume e o necesitate inexorabilă şi în natura lucrurilor. Fie în întreaga colectivitate umană, fie în cercul strîmt al unei familii de la ţară, legea e aceeaşi şi intervenţia ei se produce năpraznic sau lunecă pe vîrful picioarelor. Providenţa fulgurează în gospodăria babei. Intervine acea sclipire supraesenţială, acel trăsnet calitativ, incomensurabil în timp dar şi în efecte, fulger în senin, cu care Principiul intervine în lume şi cu care răstoarnă toate planurile stăpînitorilor ei. Sub înfăţişarea de spaimă a cataclismului, e în realitate o restabilire de echilibru. E egal cu el însuşi, fie că distruge o Galaxie, fie că extermină o tiranie domestică. Cantitatea catastrofei nu are importanţă, unicul criteriu fiind cel calitativ. Nora a treia e un vifor venit din seninătăţi, coborît pe **Avatarana** [3], ca să purifice miasmele unei lumi stătute, ale unei tiranii stupide, să libereze şi să promoveze esenţe masculine, înrobite de „gelozia" Materiei Prime. Pentru aceasta trebuie să desmorţească cele trei tendinţe bazice, **gunele** de care am mai pomenit, să le redea libertatea şi înariparea jocului lor iniţial, jocul ielelor, căci aceasta sînt în realitate cele trei nurori, primele două căzute în toropeală, una prin inerţia ei congenitală de gună **Tamas,** a doua prin expansiune orizontală, aderînd deci pe faţa Abisului, cum e în firea lui **Rajas.** Singură a treia, **Sattwa,** în conformitate cu Intelectul

---

[3] „Avatarana" e axul vertical al Universului, de-a lungul căruia Principiul, sub chipul lui Vişnu, se coboară ca Avatar în lume, cu scop de răscumpărare şi de mîntuire.

pur nu poate fi afectată de **Mudevi,** zeiţa Abisului, pentru care Intelectul este inconceptibil, asupra căruia nu poate avea nici o priză. Cruzimea pe care o arată nora cea mai mică e salubră, purificatoare prin distrugere ca un uragan. Poate fi şi o aluzie la metodele tantrice din ritualele şivaite, este calea Rigorii.

Faptul că ielele din tradiţiile româneşti personifică pe cele trei **gune** din tradiţia hindusă, nu poate suferi nici o îndoială. Jocul lor sacru stîrneşte manifestarea din amorţeala ei bazică, determină dozarea tendinţelor descendentă, ascendentă şi expansivă în măsuri indefinit variabile, dozare care este cauză eficientă a tot ce există. Vai de profanul, vai de nedemnul pe care îl prind în punctul de interferenţă al dănţuirii lor! Păţeşte ca soacra din basmul nostru, e pocit, i se ia gura, i se iau mîinile şi picioarele, i se iau minţile. Ielele nu sînt rele; altminteri de ce li s-ar mai zice şi Milostivele? Ele sînt teribile, ceea ce este cu totul altceva. În realitate cele trei zîne nu pot suferi abjecţiunea condiţiunii umane şi, invers, aceasta nu le poate suferi sfinţenia transcendentă. Ele sînt un neistovit izvor de binecuvîntări pentru acela care ştie să le înţeleagă, să le tălmăcească, să le iubească. Ielele nu admit să se sclerozeze nimic în natură, nici să amorţească. Primenesc toată firea prin dansul lor aparent orgiastic care reprezintă mişcarea continuă ce transformă întregul cosmos într-un vortex sferic vibratoriu universal. Strugurii pe care îi calcă în teascul lumii storc un vin ucigător pentru omul obişnuit, dar tămăduitor, exaltant pentru acela care năzuie spre piscul Olimpului, mai presus de negurile de la poale.

Li se spune Iele, „Dînsele“, nu pentru că nu ar avea nume, ci pentru că acesta e prea transcendent, deci prea primejdios pentru a putea fi rostit fără pedeapsă de către profani. Tradiţia noastră dă, nu adevăratul lor nume care e indicibil, ci substitute. Li se spune **Margalina, Rujalina, Savatina**[4]) şi nu trebuie mai mult pentru a le putea stabili identitatea cu cele trei gune. În adevăr „Marga“ se găseşte în mărgăritar şi margaretă; culoarea ei e deci albă. „Ruja“ e roşie şi „Savat“, **recte** Sabat, e ziua Sîmbetei, ziua lui Saturn, a cărui culoare este neagră. Or, cum am mai arătat mai sus, sînt exact cele trei culori ale genelor **Sattwa, Rajas** (să se observe asonanţa dintre **Rajas** şi **Ruja)** şi **Tamas.** Cît despre desinenţa **lina,** e forma populară a Elenei, deci a lui Selene, Luna. Or, un aspect teribil, mortal al Lunei în tradiţiile antice, era tripla Hecate, care adăsta noaptea la crucea drumurilor cu ceata ei urlîndă de cîini. Sub o perspectivă sinistră şi primejdioasă tripla Hecate înfăţişează un aspect al ielelor.

[4]) **Tudor Pamfile, Sărbătorile de vară la Români, Bucureşti, Socec & Comp. C. Sfetea, 1910, p. 19.**

În ce priveşte purtarea subsecventă a nurorii celei mai tinere, nu găsim inutil să cităm de pe acum cîteva rînduri din cartea lui Sri Aurobindo Gosh, intitulată **Mama,** despre aspectul teribil al lui **Kali, Şakti** a lui **Şiva.**

„Un alt aspect al divinei Mame personifică puterea sa de splendidă energie şi de irezistibilă pasiune, aptitudinea ei războinică, voinţa zdrobitoare, repeziciunea impetuoasă şi puterea ce cutremură lumile. Este în **Maha Kali** o intensitate zdrobitoare, o puternică pasiune de împlinire, o divină violenţă repezindu-se ca să sfarme orice limită şi orice obstacol. Întreaga ei divinitate izbucneşte într-o splendoare de acţiune furtunoasă; ea vrea promptitudinea, acţiunea imediat eficace, lovitura iute şi directă, asaltul frontal care mătură pe **Asura**[5]), primejdioasă şi fără milă pentru acei ce urăsc divinul, căci e războinica lumilor şi niciodată nu se dă îndărăt de la luptă. Nesuferind imperfecţiunea, e aspră faţă de tot ce în om e rea voinţă, severă pentru tot ce e încăpăţînare ignorantă şi obscruitate; mînia ei este imediată şi terifiantă faţă de minciună, trădare şi răutate“[6]).

Din prima seară, nora cea mai mică introduse un element exploziv şi salubru în casa toropită de tirania babei. Un ospăţ orgiastic, dionisiac, cum se obişnuieşte în unele praznice rituale, cu vin vechi de viaţă lungă, cum nu mai văzuseră celelalte nurori, în timp ce soacra zăcea toropită în tenebrele ei, elementul ei natural. Determină astfel o vibraţiune iniţială care, amplificîndu-se, va transforma materia amorfă a gospodăriei (închipuind legitim, după legile riguroase ale analogiei simbolice, întregul cosmos, să se noteze bine acest fapt) într-o masă ondulatorie, promovînd şi emancipînd elementele ei pozitive, precipitînd pe cele negative, în rădăcina tenebroasă a lumii.

> „Şi de atunci, nurorile nu au mai avut zi bună cu baba... rodea în ele cum roade cariul în lemn“,

credincioasă naturii ei care roade materia fără odihnă, reducînd cantitatea continuă la cantitate discontinuă, în pulbere atomică. Şi e semnificativă fraza ce urmează:

> „Se lehămetiseră pînă şi cele două de gura cea rea a babei; şi cea mai tînără găsi acum prilej să-i facă pe

[5]) **Cum vom întrebuinţa des acest termen vedic, trebuie să indicăm că în tradiţia hindusă, el reprezintă entităţi inferioare, în opoziţie, şi complementarism cu Deva, regenţii luminoşi ai lumilor superioare. Echivalenţii riguroşi exacţi ai Asurilor în tradiţiile greceşti şi româneşti, sînt Titanii şi Zmeii.**

[6]) **Şri Aurobindo, La Mèse, Paris, Adyar, 1050. E inutil aproape să atragem atenţia asupra asemănării cu descrierea** Walkiriilor.

obraz şi să orînduiască totodată şi moştenirea babei printr-o diată nemaipomenită pînă atunci".

Adică elementul inițial vibratoriu se află în nora cea mai mică ; ondulația se transmite însă şi celorlalte două, această ondulaţie fiind ireversibilă ; venise timpul, care în realitate e eshatologic, de sfîrşit de ciclu, ca haosul reprezentat de babă să se transforme în cosmos armonic, printr-o „diată nemaipomenită pînă atunci", pentru că judecata din urmă e unică în ciclu ; „diata" e o nouă normă, o nouă legislaţie pentru lumea răscumpărată ; această nouă legislaţie, care este a lui Manu, e distribuită de cei trei feciori, animaţi de **Sakti**-ile lor respective divers dar concordant şi observaţia merge foarte departe. Cei trei fraţi vor deveni „Cei trei fraţi Împăraţi" ai lui Ispirescu, şefii ierarhiei iniţiatice.

Metoda e năprasnică în felul lui Kali, dar rugăm pe cititor să-şi reamintească citatul din Aurobindo Gosh, cînd va avea de judecat pe cea mai tînără dintre ielele nurori.

După învăţătura nurorii mai mici, intrară „busna în casă, luară pe babă de păr, o izbiră cu capul de păretele de răsărit, apoi de păretele de apus, pînă i-l dogiră. Apoi cea mai tînără, fiind mai şubredă decît cele două, trînteşte baba în mijlocul casăi şi-o frămîntă cu picioarele şi-o ghigoseşte ca pe dînsa ; apoi îi scoate limba afară, i-o străpunge cu acul şi i-o presură cu sare şi piperi, aşa că limba toată se umflă şi biata soacră nu mai putu zice nici cîrc ! Şi slabă şi stîlcită cum era, căzu la pat bolnavă de moarte."

Adevărat rit dionisiac de zdrobire a strugurilor în vas, „pentru ca vinul să fie extras din mort", conform unui ilustru adagiu hermetic, pentru ca elementele nemuritoare, eliberate, să răsară pe faţa licoarei iar cele reziduale să se precipite în fundul vasului. Şi dacă inimilor simţitoare, metoda le apare prea feroce şi deochiată, le vom reaminti pe Kali dansînd goală pe trupul lui Şiva, cu un şirag de cranii în jurul gîtului, mestecînd cu dinţi ascuţiţi trupuri de oameni, în timp ce sîngele i se scurge pe corp, primenind şi însufleţind astfel Universul.

Cînd deci, nora mai mică sare pe trupul babei şi-l frămîntă cu picoarele, imită gestul etern al lui Kali, jucînd pe corpul lui Şiva, numai că ritul se întîmplă în lumile inferioare, nu în cele superioare. Dar amîndouă zdrobesc struguri (soacră, soacră, poamă acră), în basmul lui Creangă, vinul nou ridicîndu-se în sus, Talpa Iadului fiind mortificată. În mitul vedic echivalent este dansul lui Kali, ca prototip ceresc al tuturor sacrificiilor. Acesta este sensul cel mai adînc şi mai înalt al jocului Ielelor, iar zdrobirea celui ce se află în punctul de interferenţă e în realitate o tămăduire.

Ilustrații de Sabin Ștefănuță

E remarcabil, de asemenea, ritul pe care îl operează nora cea mai mică cu limba babei, cînd o înţeapă cu acul. E cunoscută în magie eficacitatea vîrfurilor ascuţite care servesc la spargerea coagulărilor subtile malefice. Limba este astfel purificată şi amuţită, adică transpusă la nivelul suprem şi nemanifestat al Logosului. Virtutea purificatoare a sării e tot aşa de cunoscută ; la botezul copilului, preotul pune un fir de sare pe limbă, sării i se mai adaugă în basm şi piperul cu putere fecundantă în folclor : mulţi Feţi-Frumoşi se nasc dintr-o boabă de piper înghiţită de Văduvă, fecundare supranaturală prin foc. Astfel, prin sare şi piper, i se garantează babei purificarea şi fecunditatea pe plan spiritual. Tot aşa, cele două ingrediente constituie un complementar de Alb-Negru care-şi va da roadele mai tîrziu în Harap Alb. Sarea face imputreficabilă carnea şi astfel rămîne din babă elementul esenţial organ al Verbului, transfigurare prin mortificare. Astfel descris, e aceeaşi operaţie pe care o face Fat-Frumos în alte basme, cînd, după ce a omorît balaurul, ia cu el mărturie numai vîrful limbilor, partea esenţială a fiarei, părăsind stîrvul ţiganilor, ciorilor şi humei. Şi prin această mortificare a limbei babei, îşi capătă rezonanţa cea mai adîncă proverbul „fiecare pasăre pe limba ei piere".

Că această mortificare e un rit de moarte şi de reînviere, o arată rîndurile ce urmează imediat, prefigurare a înmormîntării şi a călătoriei pe lumea cealaltă. Tot aşa preotul tibetan suflă la urechea muribundului Cartea Morţilor (Bardo Todol), ca să ştie de mai înainte drumurile pe care va avea să le străbată.

„Apoi nurorile, după sfătuirea celei cu pricina, aşezară baba într-un aşternut curat, ca să-şi mai aducă aminte de cînd era mireasă (moartea fiind o nuntă — **n.n.**) şi după aceea începură a scoate din lada babei valuri de pînză, a-şi da ghiont una alteia şi a vorbi despre stîrlici, toiag, năsălie, poduri, paraua din mîna mortului, despre găinile ori oaia de dat peste groapă, despre strigoi şi cîte alte năzdrăvănii înfiorătoare ; încît numai aceste erau de ajuns, ba şi de întrecut, s-o vîre în groapă pe biata babă."

E un itinerar, un ghid oral de călătorie dintr-o lume într-alta pentru sufletul în tribulaţiune, în momentul despărţirii sufletului de trup şi după aceea. Am pomenit de Cartea Morţilor tibetană ; dar şi vechii egipteni puneau o carte a morţilor pe pieptul mumiilor. Bocetele româneşti care descriu călătoria postumă au acelaşi sens.

Între timp sosesc cei trei feciori din cărăuşie. Nevestele le ies înainte şi încep a-i lua cu vorba şi a-i desmierda.

„— Da' ce face mămuca ? întrebară cu toţii dintr-odată pe cînd dejugau boii.

— Mămuca, le luă cea mai tînără vorba din gură, mămuca nu face bine ce face ; are de gînd să ne lase sănătate, sărmana."

Admirabilă expresie populară explicitînd dictonul alchimic citat mai sus : moartea lasă în urma ei sănătatea ca moştenire, condiţionîndu-se şi ieşind una din alta printr-o înlănţuire logică şi ontologică, manifestarea necesitînd o alternanţă de plusuri şi minusuri.

„Ielele i-au luat gura şi picioarele" ; iar basmul lui Creangă : spune „en toutes lettres", că nurorile sînt ielele şi, natural, nimeni nu bagă de seamă.

„Fiii se răpăd atunci cu toţi în casă la patul mîne-sa ! Dar biata babă era umflată cît o bute şi nu putea măcar bleşti din gură ; simţirea însă nu şi-o pierduse de tot. Şi văzîndu-i, îşi mişcă puţin mîna şi arătă la nora cea mare şi la păretele despre răsărit, apoi arătă pe cea mijlocie şi păretele despre apus, pe urmă pe cea mai tînără şi jos în mijlocul casei; după aceea, de abie mai putu aduce puţin mîna spre gură şi îndată căzu într-un leşin grozav."

Ea denunţă ce i-au făcut cele trei nurori. Dar nora cea mică tîlcuieşte acuzarea în binecuvîntare, o transmută : fiul mai mare ia casa de la răsărit, al doilea casa de la apus şi perechea cea mai tînără rămîne în casa bătrînească. Gestul acuzator se transformă în gestul crucii, care preface gospodăria ţărănească într-un simbol al Universului, structurat de cele trei gune, cele trei nurori, după cele trei tendinţe fundamentale ale lumilor, **Sattwa, Rajas, Tamas.**

Mitul atinge o epocă foarte veche, cînd mai fiinţau sacrificii umane. E o reminiscenţă a unui sacerdoţiu feminin, pomenit în multe tradiţii, secerdoţiu provenind, se pare, din Atlantida, distrus de Paraşu-Rama, al şaselea Avatar al lui Vişnu. În orice caz, basmul lui Creangă e tantric, ca aproape toate basmele lui. Dacii trimiteau lui Zalmoxis un sol, aruncîndu-l în sus şi prinzîndu-l în cădere, în vîrful lăncilor. Sacrificiul babei se situează la capătul inferior al suliţelor. Baba e zdrobită, nu înţepată. Sacrificiul zalmoxian e uranic şi esenţial ; acel al babei e substanţial, **„ex parte materiae signata quantitate"**, riguros simetric cu primul. De aceea, credem că basmul revelează vechi ritualuri preistorice. Cît despre aspectul uranic al ritului complementar cel cuprins în acest basm, basmul următor ni-l va dezvălui.

(Din volumul „Creangă şi Creanga de aur" în curs de apariţie la Editura Cartea Românească).

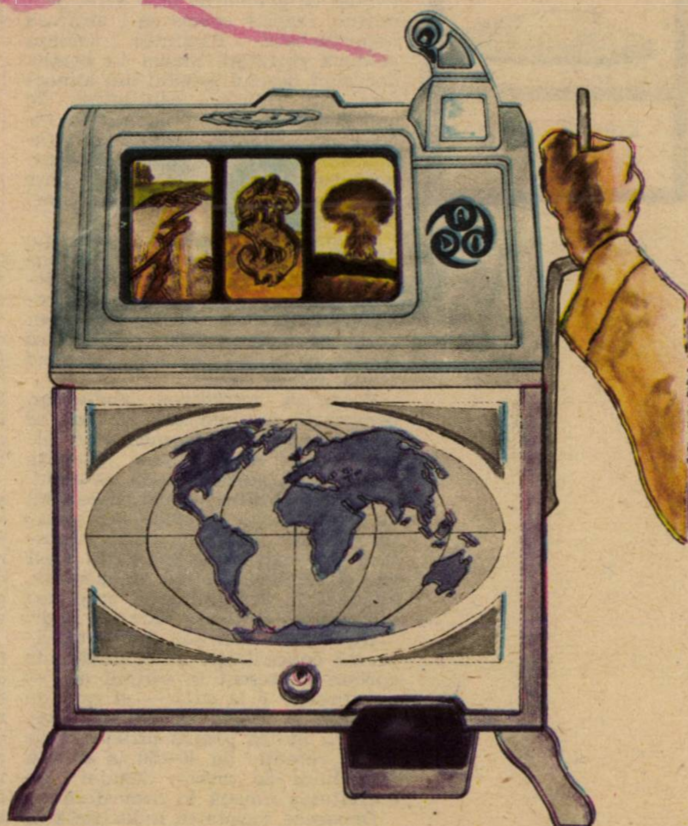
NE JUCĂM VIITORUL LA NOROC?

ărturisesc că acest titlu nu-mi aparține. Recunosc însă că justețea lui m-a convins, ispitindu-mă să-l adopt ecuson pentru neliniștea care a descins deasupra întregii activități umane de pînă acum. Deși Pythia de ieri se numește azi Alvin Toffler sau Barry Commoner, suntem tot atît de nepregătiți de a acționa, renunțînd mereu la avantaje pe care altminteri le-am fi putut avea. Acesta este sîmburele oricărei previziuni : de a anticipa posibilitățile și de a gîndi cum să le gestionăm. Dacă capacitatea de a profeți este atribuită ființei umane ca o acceptare malițioasă a unui simț ieșit din comun, momentul în care ne aflăm ne pune la îndemîna capabilitatea adoptării celor mai nimerite măsuri înaintea declanșării evenimentelor. În locul existenței unor „focare de luptă", e de preferat opțiunea unui viitor diferit de alegerea noastră. Prevăzînd posibilitatea crizelor, vom putea plănui posibilitățile cele mai adecvate pentru contracarare.

O tendință poate fi declarată semnificativă, de mare interes ori necesitînd acțiuni imediate prin multe puncte de amorsare. Cel mai adesea nu se face nimic pentru a interveni în social, politică și relații economice pînă cînd un punct de criză nu nucleează. Ne ferim să recunoaștem semnele prevestitoare, ignorînd schimbările și susținînd imposibilitatea înfăptuirii.

Crizele nu apar întîmplător, ele sunt precedate — și depind — de forțe care pot fi identificate cu mult timp înainte, consecințe ale eșecurilor în a schimba, urmări ale acțiunilor luate de guverne, oameni de afaceri și personali-

tăți în încercările de a evita crizele. Crizele descind din posibilități nefavorabile, neglijențe și reavoință deliberată.

O posibilitate nefavorabilă include panoplia calamităților naturale, care au afectat dintotdeauna umanitatea. Neglijența este de asemenea o problemă veche, dar care poate genera consecințe mai mari în aceste zile. De exemplu, introducerea unei noi tehnologii, proiectată cu cele mai bune intenții, poate perturba modelele sociale și demografice. Reauavoință înglobează avîntul noului terorism internațional, dar și creșterea periculoasă a arsenalelor militare.

Astăzi sunt recunoscute ca potențiale evenimente care se pot constitui în crize : încălzirea atmosferei datorită efectului de seră, epuizarea resurselor acvifere, degradarea infrastructurii fizice, prăbușirea sistemului financiar mondial și amenințarea războiului nuclear.

Să le revedem pe rînd, în scenarii scurte, posibile a se desfășura în viitor, capsulînd totuși speranța de a le evita.

NE JUCĂM VIITORUL LA NOROC?

Efectul de seră

EFECTUL DE SERĂ

Poluarea stratosferei cu bioxid de carbon produce o creștere a temperaturii ambiante, blocînd aerul cald la suprafața pămîntului.

Lumina Soarelui atinge Pămîntul în timpul zilei sub formă de radiație ultravioletă, care este convertită în căldură. Noaptea, Pămîntul eliberează căldura primită sub forma unei radiații infraroșii, care încălzește atmosfera înconjurătoare. Prezența bioxidului de carbon în atmosferă acționează întocmai ca geamurile unei sere, permițînd razelor solare să-l străbată neperturbate. Pămîntul radiază căldura rezultată înapoi în spațiu, dar cînd nivelul gazului din atmosferă este ridicat, cantitatea de energie care se împrăștie este redusă și căldura reținută și retransmisă spre sol. Acesta este cunoscutul „efect de seră“ ce se pare că va provoca modificarea climei planetare.

Creșterea procentuală a prezenței bioxidului de carbon ar putea constitui o preocupare centrală la sfîrșitul deceniului actual sau la începutul celui viitor. Un raport recent arată că pînă în 1990 temperatura medie va crește cu 2°C, alterînd clima multor zone.

Poate că retragerea ghețarilor, constatată de vreo sută de ani, se datorește acestui fenomen de încălzire, doar dacă nu se exercită vreun ciclu geofizic puțin cunoscut. Captarea căldurii de către bioxidul de carbon este în orice caz situația planetei Venus, a cărei atmosferă este extrem de bogată în acest gaz și al cărei sol, din acest motiv, adăugat la acela al unei apropieri mai intime de Soare, este un „iad“.

Nu există nici un dubiu că această concentrație a bioxidului de carbon a crescut în ultimii ani — cu aproape 6 la sută — și rata de creștere se ridică tot timpul. Evidențele indică pentru ultimii 20 de ani o retenție de 40—50 la sută a bioxidului de carbon degajat de activitatea umană în atmosferă.

Deoarece societatea industrială se bazează pe arderea combustibililor fosili și a altor materiale, bioxidul de carbon ajuns în atmosferă se datorează în principal acestora. Cum dezvoltarea țărilor este în funcție de creșterea energiei consumate, creșterea în continuare a nivelului bioxidului de carbon apare inevitabilă.

Mai importante decît arderile de combustibili fosili par a fi activitățile care interferă cu procesul de convertire de către vegetația terestră și marină a bioxidului de carbon în oxigen — despăduririle, care ating procente alarmante și contribuie de asemenea la creșterea concentrației bioxidului de carbon în atmosferă.

CONTROVERSELE OAMENILOR DE ȘTIINȚĂ

Savanții discută de mult despre modificările de climă datorate activității umane. În ultima vreme ei au intrat în controverse.

În timp ce măsurarea nivelului de bioxid de carbon a început să fie constantă, certitudinea creșterii temperaturii medii se clatină. Mai mult, cercetătorii afirmă că tendința de încălzire nu s-a ridicat peste fluctuațiile normale ale temperaturii : ±2°C.

Cum poate fi aceasta ? Pe de o parte avem evidența creșterii nivelului bioxidului de carbon în atmosfera înconjurătoare și, deci, certitudinea declanșării efectului de seră. Pe de altă parte nu a fost observată nici o tendință de încălzire. De ce ?

În timp ce civilizația industrială a momentului deversează în mediul înconjurător mari cantități de materie, valoarea este mică comparativ cu cea ejectată de erupțiile vulcanice. Tone de cenușă împînzesc straturile superioare ale atmosferei, împrăștiindu-se în jurul globului și cauzînd deflectarea energiei solare. În acest mod se compensează efectul datorat bio-

xidului de carbon. Echilibrul a rămas stabil de-a lungul anilor. Dar se va menține și în viitor ?

Savanții prevestesc că nu. Dezvoltarea economică și creșterea continuă a populației mondiale vor necesita combustii crescute, în timp ce activitatea vulcanică, independentă de factori umani, va rămîne, și pentru un termen lung, constantă. Acest lucru va dezechilibra ecosistemele în sensul încălzirii climei și este așteptat, îndreptățit să se producă după 1990.

CONSECINȚELE ÎNCĂLZIRII CLIMEI

Coordonatele meteorologice s-ar schimba radical. De exemplu, volumul precipitațiilor ar descrește la latitudinile medii ale S.U.A., dar va crește în nord și sud. Asemenea efecte ar modifica resursele planetare de apă. Riurile din nordul Africii vor avea debite substanțial mărite, dar pe de altă parte rîul Colorado din S.U.A. sau rîurile agricole ale U.R.S.S. le vor avea mult diminuate.

Efectul încălzirii și creșterii nivelului bioxidului de carbon asupra agriculturii este pozitiv. Plantele cresc mai repede și deci absorb mai mult carbon din atmosferă ; astfel, creșterea accelerată tinde să reducă efectul și promovează stabilitatea. Temperatura ridicată ar extinde anotimpurile de creștere, ajutînd la obținerea de hrană suplimentară pentru încă 2 miliarde de oameni în plus, creștere așteptată pentru secolul XXI.

O topire semnificativă a ghețurilor polare ar ridica nivelul mărilor, inundînd multe orașe de coastă și deltele populate ale riurilor. Jumătate din Florida ar fi sub apa oceanului.

Tendințele de încălzire vor putea fi detectate cu mult înainte de apariția consecințelor expuse. Se impun preocupări principale atît politicii interne cît și externe, precum controlul asupra combustiei combustibililor fosili, sau protejarea și dirijarea culturilor silvice. Va fi o perioadă preliminară pînă cînd consecințele efectului de seră să devină o chestiune publică – de dezbatere. Vor apărea multe schimbări în modul de utilizare a apei și prețuri ; eventual vor fi lansate programe pe scară largă pentru protejarea zonelor situate sub nivelul mărilor. S-ar putea instaura, poate sub egida O.N.U., monitorizarea temperaturii și măsurarea volumului ghețurilor polare.

Este posibil ca instaurarea efectului de seră să devină marea problemă critică, reflectînd la consecințele ultimative asupra civilizației pe Pămînt.

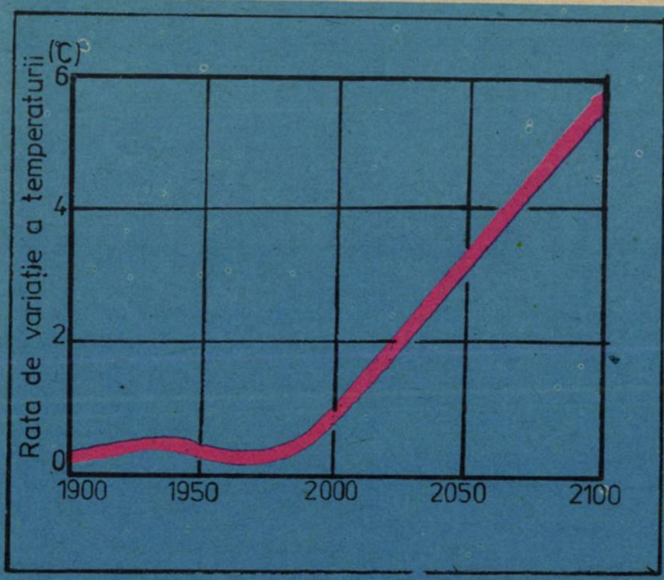
Epuizarea resurselor de apă

EPUIZAREA RESURSELOR DE APĂ ?

Involuția resurselor acvifere nu este un ipotetic dezastru viitor ; el apasă deja asupra noastră în multe părți ale globului. Straturile freatice, întreaga rețea subterană care aprovizionează cu apă agricultura, industria și activitățile casnice sunt consumate pînă la epuizare. De asemenea este în creștere contaminarea cu deșeuri toxice. Asemenea deficiențe ar putea fi dezastruoase atît pentru sănătatea noastră, cît și pentru funcțiile vitale ale economiei. Totodată, prin împuținarea surselor de apă și creșterea reclamațiilor se infiltrează o serie de conflicte interregionale care acordă un aspect juridic drepturilor mai multor state riverane unui același curs de apă.

Apa pe care o folosim provine din două surse : apele de suprafață și cele subterane. Resursele de suprafață sunt constituite din cursuri de rîuri și fluvii, lacuri naturale și artificiale, și rezervoare tehnologice. Apele de adîncime curg în riuri subterane, umplu bazine imense (mări) și țîșnesc în izvoare arteziene și curenți submarini. Debitele lor sînt beneficiare ale infiltrațiilor precipitațiilor și apelor de suprafață. Apele subterane constituie resursele cele mai vaste — de 50 de ori mai mult decît cele de suprafață — și asigură aproape 25 la sută din resursele de apă potabilă și 40 la sută din necesarul cerut de irigații. Aproape jumătate din populație consumă apă de băut din resursele subterane.

Consumul va crește și va afecta în proporții similare toate resur-

sele. În prezent, agricultura implică cel mai mare consum : 80 la sută. Consumul domestic, urban și rural, ajunge pînă la 6 la sută. Cifrele acoperă civilizația industrială la scară planetară și nu reflectă calamitățile locale. În unele zone nu ajung resursele de suprafață. iar în altele sînt de nefolosit.

Conflictele vor departaja consumul agricol, industrial și domestic de cel piscicol, recreativ și hidroelectric. În cazul apelor subterane, valabilitatea cazuală se axează pe excedentul consumului față de aprovizionare. Ca o consecință a epuizării nivelelor subterane descresc debitele izvoarelor cursurilor riurilor, permițînd infiltrarea apelor saline.

APELE LIMPEZI DE ALTĂDATĂ

Contaminarea apelor cu constituenți chimici este supervizată de o îndelungată identificare în apele de suprafață, dar de curînd este considerată și o reală amenințare pentru apele subterane. Date recente au evidențiat în multe localități resurse subterane infestate de varietăți chimicale toxice. Acestea pot penetra prin infiltrațiile apelor de suprafață afectate evacuării deșeurilor industriale și urbane — conținînd metale și chimicale — spălării rezervoarelor septice, mineritului, extracției de petrol și gaze naturale, ejecțiilor agricole — conținînd erbicide și pesticide — și altor necesități. Irigațiile, de asemenea, returnează ape saline, deteriorind și calitatea solului prin depuneri acide, mai ales acolo unde nu există un drenaj bun. Ba, chiar clorul utilizat la purificarea apei potabile poate induce formarea unor compuși cancerigeni. Spre deosebire de apele de suprafață, cele subterane, odată contaminate, sînt aproape imposibil de epurat. În plus apar dilatări temporale și spațiale între infestare și detecție.

Degradarea infrastructurii fizice

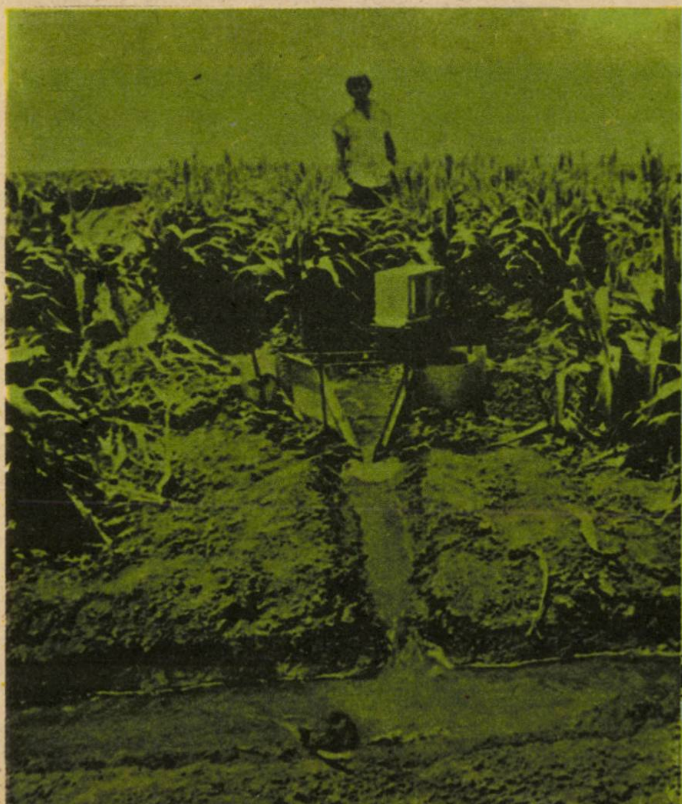
Problemele legate de disponibilitatea și calitatea apei reclamă contribuția unui număr mare de factori care diferă de la caz la caz. Dar un consens general se poate adopta sub presiunea poluării și cere purificarea apelor poluante existente și interzicerea drastică a deversării deșeurilor toxice.

SĂ ÎNCURAJĂM ECONOMIA

Criza disponibilității apei poate fi atacată din două direcții : înmulțirea resurselor și restringerea consumului, adică economie. Dezvoltarea unor noi surse este din ce în ce mai dificilă. Cele mai bune locuri de rezervare și riurile cu cele mai bune debite au fost deja utilizate. Disponibilitatea de apă poate fi îmbunătățită prin construirea de noi rezervoare și capacități de debite, epurind, în prealabil, apele uzate, reciclînd apele menajere și desalinizind. Însă proiectele avînd aceste scopuri declarate sînt scumpe și necesită ani.

Economisirea este, probabil, cea mai la îndemînă cale de rezolvare a situației existente, în perspectiva viitoarelor deficiențe. Există un real potențial de economisire în utilizarea apelor de suprafață și subterane în agricultură, menaj și industrie, și este oportună însănătoșirea mediului în a economisi apa decît a dezvolta noi surse de alimentare.

Un acces la o piață liberă este susținut de majoritatea experților, ca cel mai bun mod de a încuraja conservarea apei. O analogie cu economia eficientă de combustibili fosili, cauzată de mărirea prețurilor lor, este deseori făcută. Un raport de anul trecut conchide că apa este tot un combustibil de preț și ca atare trebuie prețuit în condițiile de mediu de azi ori de mîine. Sugestiile includ taxe ridicate, atît pentru consumul de apă, cît și pentru deversarea apei uzate în canale, diminuării ecologice ale deșeurilor deversate și integrarea instituțională a obiectivelor și activităților consumatorilor industriali. Toate aceste propuneri doresc să conducă, inevitabil, la schimbări radicale în tradiționalele moduri de folosire.

EFECTELE DURABILITĂȚII LIMITATE

Deși se construiește mult, din dorința de a aduce infrastructura fizică a civilizației la numitorul comun al mileniului viitor, degradarea este pătrunzătoare, incluzînd drumuri naționale și urbane, poduri, sisteme de aducțiune și canalizare, căi ferate, clădiri publice, diguri etc. și, probabil, alte porțiuni sistemice ca liniile magistrale de alimentare energetică și comunicații. Și aceasta deoarece cea mai mare parte a fost instalată cu mult timp în urmă — aproape 100 de ani ! — rămînind multă vreme nereparată și fiind afectată de creșterea capacității de consum. Unele așezări mai folosesc poduri construite înainte de începutul secolului, ba chiar se alimentează cu apă prin conducte din lemn. Într-o metropolă uriașă și ultra-modernă cum este New York-ul, străzile construite de ingineri doar pentru o folosință de 20 de ani sînt reparate într-o rată de o dată la 700 de ani ! Autostrăzile europene, lărgite considerabil după anii '50, au fost proiectate doar pentru 30 de ani. În plus, multe poduri, drumuri și sisteme de aducțiune și canalizare sînt încărcate cu capacități crescute considerabil. Un exemplu : autostrada americană spre Boston, construită în 1959, a fost proiectată pentru 75 000 de autovehicule pe zi și acum constituie un obstacol pentru 150 000.

Reconstruirea infrastructurii mondiale existente, la nivelul actual de prezentare, ar necesita aproximativ 10 trilioane dolari ! Să recunoaștem că este ceva imposibil. Însă noi putem accepta oportunitatea îmbunătățirii, căci am putea extinde cerințele din trecut. Va fi nevoie să ținem cont de eficienta tehnologică a microelectronicii și de impactul serviciilor industriilor — descentralizarea urbană și modurile de operare intercomunicative — asupra tipului de infrastructură ce va trebui construită în viitor. Altfel spus, să ținem cont de posibilitățile infrastructurii existente, înglobînd avantajele noilor tehnologii și materiale.

STRINGENȚA FONDURILOR

Necesarul unor fonduri imense contribuie, de asemenea, la degradarea infrastructurii fizice, generînd efecte contrarii asupra economiei. Costuri semnificative sînt solicitate pentru adaptarea majorității drumurilor la condițiile noi de tranzit, eliminarea strangulărilor de trafic, viaducte, canalizări suprapuse etc.

Problema se poate rezolva numai dacă autoritățile naționale vor dobîndi abilitate de manevrare într-o nouă ordine economică. Remedierile trebuie suportate financiar de municipalitățile locale, dar dirijate tehnologic într-un program unic. Guvernele încearcă să crească taxele asociate cu diferite servicii publice, dar ele trebuie adaptate la specificul fiecărei zone. De exemplu, pentru zonele care înregistrează un declin de populație să se aplice restrîngeri planificate.

În orice caz, asigurarea fluentă a fondurilor este necesar să fie izolată de cererile noastre, pentru că în nici un caz nu se întrevede o rezolvare în mai puțin de 10—20 de ani.

ANACRONISMUL SUPRASTRUCTURII FINANCIARE MONDIALE

Dramatica creștere în ultimii ani a interdependenței economice a mărit posibilitatea ca problemele care apar într-o țară sau bloc de țări să afecteze întreaga lume. Între țările puternic industrializate și cele aparținînd celorlalte categorii de dezvoltare s-au intensificat legăturile comerciale și financiare. Fluctuațiile enorme ale prețurilor la energie, necesitatea reciclării petrodolarilor, sacrificarea unor programe sociale în țările industriale au explodat într-o inflație imposibil de a fi susținută, în timpul căreia multe țări au contractat debite grele, care nu pot fi achitate dacă prețurile continuă să crească. Spectaculoasa expansiune a economiei mondiale după anii '50 s-a transformat într-o recesiune economică ce se autogenerează. Din acest motiv, mulți economiști prezic o prăbușire mondială a suprastructurii finanțelor, cu o rată a probabilității ce variază de la 1 : 6 pînă la 1 : 10^6.

Foarte multe țări din lumea a treia nu numai că nu sînt capabile să-și achite imensele lor debite, dar cer mărirea în continuare a ajutorului financiar. Propunerile emise în vederea rezolvării problemei au întîlnit mai multe reticențe decît entuziasm. Și este firesc, căci se preconizează restrîngerea comerțului către țările debitoare pînă cînd ele vor fi capabile să-și rezolve obligațiile, ori modificarea structurilor economice interne. Dar ca să-și onoreze obligațiile contractuale la export, acește țări au nevoie să importe mate-

Prăbușirea suprastructurii financiare mondiale

rie primă ; iar reașezarea structurală a economiei contravine principiilor de independență și neamestec.

O contribuție majoră la distorsionarea curentă a schimburilor comerciale și financiare a adus-o rata înaltă a dobînzilor. În felul acesta se păstrează dolarul supraevaluat — aproape 20 la sută — situație ce păgubește și pe producătorii americani, făcînd importurile ieftine și exporturile scumpe.

Dar cel mai mare pericol îl constituie în Occident înaltul nivel al șomajului, ce începe să fie augmentat de naturi diferite decît pînă acum. Industria părăsește structura tradițională adaptîndu-se la tehnologiile de vîrf. În aceste condiții, o mare parte dintre muncitorii care și-au pierdut locul de muncă nu vor mai fi capabili să-și găsească altele.

Inițial, automatizarea a contribuit la dispunerea unor noi locuri de muncă, prin contribuțiile la productivitate, venit și cerere mai mari. De data aceasta, tehnologia robotizată și dirijată cu inteligență artificială are potențialul de a înlocui nu numai pe lucrătorii cu gulere albastre, ci și pe cei cu gulere albe. Un permanent surplus de brațe de muncă nu ar fi numai un dezastru economic și social, dar și unul politic.

Sub presiunea generată de creșterea competitivității internaționale și șomajului, apar cereri de protecționism, în același timp cu strădania țărilor debitoare, de a-și menține importurile reduse în scopul solvării deficitului extern.

FATALITATEA INSOLVABILITĂȚII

Oricare dintre condițiile expuse mai sus ar putea stîrni un colaps general. Destabilizarea cea mai probabilă pare să o producă teama insolvabilității țărilor lumii a treia.

„Bomba datoriilor" a explodat pentru prima dată în 1973, detonată de embargoul arab asupra petrolului. Odată cu creșterea prețurilor la petrol, petrodolarii au luat drumul țărilor producătoare. Țările dezvoltate au fost lovite în încercarea simultană de ajustare a prețurilor înalte ale petrolului și dezvoltarea în continuare a economiilor lor. Cu toate acestea s-a găsit un răspuns: reciclarea, cu un recul însă, primejdios: cea mai mare explozie a împrumuturilor din istoria omenirii.

Un împrumut acordat implică mai multe bănci. Băncile mari, incapabile de a manipula singure cererile, au antrenat sute de bănci mici, pentru care riscurile erau minime, iar profiturile maxime. În acest mod, suplimentările creditelor au șanse mai mari de reușită. Teama imensă provine din faptul că licitarea insolvabilității unei țări de către o bancă mică poate fisura întreaga piramidă financiară. Este cazul în care apare și alternativa dezechilibrării comerțului internațional, țările debitoare nemaiputînd importa bunuri din țările industrializate, iar acestea nu mai absorb exporturile primelor. Deocamdată, constituirea Fondului Monetar Internațional a îndepărtat puțin ziua scadențelor, promovînd împrumuturi tampon pentru națiunile debitoare și impunînd adaptarea unor măsuri de austeritate.

De comun acord, specialiștii susțin că o soluție pe termen lung include, neapărat, necesitatea unei reforme a sistemului monetar internațional, consolidînd instituțiile financiare mondiale și creînd altele noi, deoarece actualul sistem flotant al ratei de schimb monetare poate accentua instabilitatea comercială și chiar ar modifica-o. Soluția reîntoarcerii la „etalonul aur" ar putea fi luată în considerare dacă țările înalt industrializate și-ar păstra cursurile monedelor între limite de fluctuație acceptate.

Teama insolvabilității persistă, cu toate inovațiile propuse, deoarece structura financiară mondială ar putea intra în criză înainte ca asemenea reforme să fie luate, dato-

rită barierelor vamale sau devalorizărilor pentru atingerea unor cursuri competitive.

Deocamdată, nici un sistem de instituții financiare inventat nu poate îndepărta posibilitatea declanșării unui dezastru mondial, căci nu există speranță că muntele de debite va fi vreodată lichidat, dacă țările debitoare nu pot vinde bunurile lor în țările puternic industrializate.

PERICOLUL RĂZBOIULUI NUCLEAR

Lipsa unor acorduri ferme de limitare a arsenalelor nucleare între cele două supraputeri a ridicat cheltuielile militare la un nivel periculos, a înmulțit țările deținătoare de capacități nucleare, dar, mai ales, a întunecat și mai mult umbra fricii unui conflict nuclear mondial.

După cel de-al doilea război mondial, omenirea a fost confruntată cu deținerea unei noi capacități, nemaiîntîlnită în toată istoria parcursă: autodistrugerea. În decurs de patruzeci de ani aceasta a atins un nivel uriaș: 2 000%.

Atitudinile publice și guvernamentale au oscilat între indiferență și preocupare. Iată că în ultimii ani, opinia publică internațională a început să execute presiuni crescute. În zilele cînd m-am apucat să aștern aceste rînduri, reluarea tratativelor între cele două supraputeri vine să revigoreze optimismul nostru.

La sfîrșitul anilor '50 și începutul anilor '60, educarea populației pentru adăpostirea în cazul unui atac nuclear a avut un efect contrar: creșterea fabricației de armament nuclear. Între timp, evoluția rapidă a tehnologiei în electronică și comunicații a condus la obținerea unei siguranțe înfricoșătoare a sistemelor de lansare. Echilibrul, oarecum, stabil din anii '70 a început să balanseze riscant, datorită fluctuațiilor rapide ale potențialului capacitiv strategic și a unei grave incertitudini cu care ambele supraputeri privesc capacitatea și intențiile adversarilor lor.

Privind dincolo de relațiile S.U.A.—U.R.S.S., situația este la fel de amenințătoare. Circulă o vorbă că te aperi mai bine dacă știi din ce parte vine pericolul. Dar iată că în 1974, India experimentează prima sa bombă atomică, utilizînd combustibilul procurat pentru un reactor de cercetare de fabricație canadiană. În plus, știrile internaționale vehiculează ideea că și alte cîteva țări, printre care Israelul, Pakistanul sau Africa de Sud sunt pe cale sau posedă deja arme nucleare. Mai mult, atacul Israelului asupra reactorului nuclear de cercetare al Irakului, de fabricație franceză, ne-a servit un exemplu șocant despre posibilitatea declanșării unui conflict internațional.

În timp ce odată centrul conflictelor a fost Europa, în prezent au apărut altele două: Golful Persic și zona Caraibilor. Numărul disputelor care implică cele două supraputeri este în creștere, stîrnind îngrijorare și semănînd posibilitatea escaladării unui conflict nuclear.

Dar este pregnant diferit că un atac al uneia dintre părți ar putea fi neprovocat, în cîteva situații critice viitoare motivările expuse în continuare complementează oportunitatea unui astfel de atac.

Teama războiului nuclear

ATAC REZULTAT DINTR-O EROARE DE INTERCEPTARE

Știm cu toții că în ultimii ani, cîteva erori de interceptare ale sistemului de alarmare a S.U.A. au fost pe cale să declanșeze un adevărat dezastru. Aceste incidente au crescut tensiunea existentă în rîndul locuitorilor planetei.

Puterile nucleare sunt despărțite de zone largi, astfel că o alarmă falsă este o caracteristică mai mult sau mai puțin constantă a relațiilor dintre ele. Absoluta certitudine a unor represalii copleșitoare, ce a menținut o stabilitate nucleară în anii precedenți, nu este mai conturată în prezent. În locul ei planează teama că în cîteva crize viitoare adversarul ar putea fi ispitit să recurgă el la prima lovitură, din dorința de a distruge capacitatea de ripostă a celuilalt.

ESCALADAREA PROVOCATĂ DE CONFLICTE REGIONALE

Ocurența izbucnirii unui conflict nuclear între cele două supraputeri, în urma intervențiilor în conflicte regionale este, de asemenea, de luat în seamă în viitor, consecință a unui număr exagerat de focare: Orientul Mijlociu, Asia de Sud-Est, subcontinentul indian, zona Caraibilor și a supravegherii reciproce, în care orice avans al unuia este văzut ca o retardare a celuilalt.

PROLIFERAREA ARMELOR NUCLEARE

Posibilitatea izbucnirii unui război nuclear între țări care desfășoară între ele ostilități îndelungate și care pot avea acces la armament nuclear anexează o altă clasă de riscuri. Printre aceste țări implicate în conflicte de lungă durată, interesate și capabile de a manevra echipament nuclear sunt Iran și Irak, Israel și Palestina etc.

Acordînd accesibilitate la cunoștințele tehnice și comerțul cu combustibili nucleari, trebuie ținut seama și de eventualitatea interceptării unor încărcături de către organizațiile teroriste. Diferite scenarii demonstrează convingător că grupuri ca Armata Roșie Japoneză (JRA), Brigăzile Roșii, Septembrie Negru sau FLN pot achiziționa tehnica necesară pentru a asambla un dispozitiv nuclear artizanal. Într-adevăr, o mare parte a necesarului de know-how este evident prezentat în literatura de specialitate destinată publicului, iar necesarul financiar și abilitatea tehnică sunt, probabil, deja în mîinile acestor organizații. Nu mai rămîne decît interceptarea unei încărcături nucleare adevărate pentru a construi arme ultimative teroriste. Nenumărate rapoarte semnalează dispariția unor importante cantități de asemenea material, dispariții care, în cele din urmă, nu sunt întocmai explicate.

Răspunsurile politice la aceste riscuri vizează mai degrabă puterea politică decît înființarea unor instituții. Acestea din urmă de la IAEA (Agenția Internațională pentru Energia Atomică) și Tratatul de neproliferare la Grupul Furnizorilor Nucleari de la Londra nu intră în vederile negociatorilor, care nu introduc nici o propunere de instituționalizare, alternativă sau negociantă, incluzînd limite de noi tehnologii, înțelegeri pentru stagnarea dezvoltării de arme terestre, care tind să devină mai vulnerabile decît armele marine, angajamente de a nu „folosi primul“ arma nucleară, înghețări nucleare, tratate internaționale vizînd limitarea utilizării ș.a.m.d. De unde se observă că problema nu constă într-o lipsă de originalitate din partea noastră.

De aceea, speranța omenirii se îndreaptă înspre adaptarea politicii externe a țărilor deținătoare de armament nuclear la aplanarea conflictelor, astfel ca cele două supraputeri să se așeze la masa tratativelor. Vom rămîne noi înșine dacă vom dezvolta un interes comun în limitarea armamentului nuclear, organizînd o cooperare reușită pentru restrîngerea proliferării armelor nucleare, limitarea comerțului cu astfel de arme și reducerea riscului izbucnirii unui război nuclear.

SEMNIFICAȚIA CRIZELOR POTENȚIALE

Un aspect semnificativ al acestor crize potențiale este natura lor complet diferită de cele care au afectat planeta în trecut; aceste crize sunt globale. În trecut exista o mică probabilitate ca un dezastru să repercuteze asupra întregii populații de pe glob. Un incendiu atingea numai pe cei din jur; războaiele, în general, distrugeau o parte a populației, în special pe cei aflați sub arme. Dar crizele de azi nu vor respecta granițe.

În acest context, definind și proiectind evenimentele posibile, facem un prim pas important în desfășurarea unor măsuri de pregătire, pentru a face față, sau evitarea totală a lor.

Lumea de azi a devenit un areal mai riscant decît a fost făcută să fie. Trebuie să realizăm că, pe drept cuvînt, noțiunea noastră despre risc s-a schimbat, asișderea și scara riscului și mizele lui.

Eduard Gugui

O ISTORIE FĂRĂ SFÎRȘIT?

IRLANDA DE NORD

Belfast, razie...

O RANĂ CARE NU SE ÎNCHIDE

„Spectacol" frecvent la Belfast...

În loc de prefață

a prima vedere, între Irlanda de Nord și Irlanda nu există nici o deosebire. Aceleași stînci scăldate de apele Mării Irlandei, aceleași vîrfuri de munți învăluite din cînd în cînd de cețuri, aceleași lunci verzi pe malurile rîurilor și lacurilor, aceleași case cu un etaj rînduite ca soldații la paradă.

Și totuși...

Ulsterul — adică Irlanda de Nord — reprezintă o lume cu totul diferită de Republica Irlanda. Fiecare zi este aici îndoliată, însoțită de crime, de ură, de violență.

Cele două grupuri de cetățeni nord-irlandezi — protestanți și catolici — se deosebesc între ei nu numai prin convingerile religioase, dar și prin poziția lor față de proprietăți, față de organele de conducere a treburilor țării.

Cred că nu există în lume problemă politică cu vechime mai mare decît cea a Irlandei de Nord. Ea revine mereu în fața opiniei publice cu mai multă sau mai puțină vehemență de aproape opt sute de ani!!! Și cum elementele care alcătuiesc voluminosul dosar al problemei nord-irlandeze sînt prezentate destul de disparat, nu ar fi prea ușor pentru o parte dintre cititori să efectueze slalomul uriaș pe care înțelegerea ei îl reclamă.

În fond, ce se petrece în Irlanda de Nord? Iată întrebarea la care ne propunem să răspundem în rîndurile ce urmează.

«Go home, bastards!»

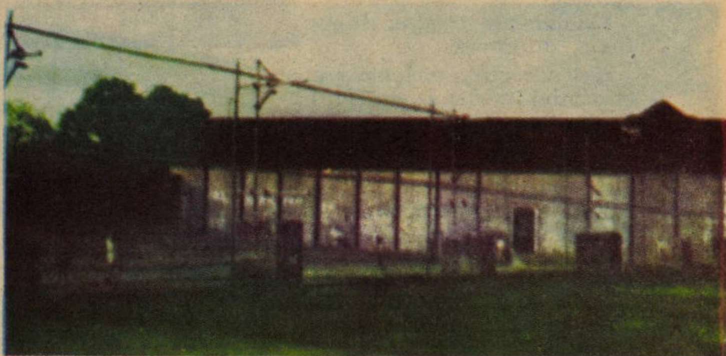
etropola nord-irlandeză Belfast, adăpostind peste 140 000 locuitori, nu înseamnă doar o piață enormă în stil victorian, catedrale, magazine de lux în centrul orașului și dughene dărăpănate la periferie sau căsuțe cu țiglă cu un singur etaj înghesuite într-o neuniformitate cenușie, deprimantă.

Orașul este intens populat dar locuitorii lui îi bat străzile încolo și încoace doar în cursul zilei. De cum se lasă înserarea străzile Belfastului devin pustii, orașul pare abandonat. Mai ales în zonele de la periferie.

Pe străzile înguste se văd din loc în loc, șocante, bariere de sîrmă ghimpată care urmează firul caselor. Acestea reprezintă „granița"

Emigranţi irlandezi plecînd în America ● Gardul de sîrmă care desparte cele două comunităţi la Belfast ● „Paştile sîngeroase“ din 1916

dintre cartierele catolice şi cele protestante ale oraşului.

La fel de şocante ca reţelele de sîrmă ghimpată sînt şi patrulele alcătuite din soldaţi britanici care circulă pe străzi în uniforme, avînd atîrnate de gît arme automate. Ei circulă la pas de la un capăt la celălalt al străzilor sau pe mijlocul acestora în maşini de teren.

De o astfel de patrulă se apropie, de regulă, un grup de copilandri. Se chircesc lîngă zid şi încep să strîngă pietre sau bucăţi de ţiglă şi cărămidă. Se apropie de ei în aşa fel încît pietrele scăpate din mîinile lor să-i ajungă pe soldaţi. După aceea încep să arunce cu pietrele şi bucăţile de ţiglă strînse şi să strige "Go home, bastards !“. Patrula se apără cu scuturile transparente. Unul sau mai mulţi soldaţi pun la ochi arma automată şi trag cu gloanţe de cauciuc. Instantaneu unul dintre puşti se prinde cu mîna de picior. Doi dintre camarazii lui îl prind de subsuori şi îl trag după ei pînă la cel mai apropiat colţ de stradă.

Pentru copiii nord-irlandezi acesta nu este însă un joc, o copilărie. Pentru ei soldaţii britanici reprezintă duşmanul, dar nu un duşman gen hoţii şi vardiştii. Şi tot duşmani sînt pentru ei şi cetăţenii, copii şi adulţi, care trăiesc de cealaltă parte a reţelei de sîrmă ghimpată.

Copiii aceştia nu fac altceva decît să-i imite pe maimarii lor, ale căror... copilării sînt însă de cele mai multe ori sîngeroase, soldate cu victime omeneşti şi mari daune materiale.

25 octombrie 1982... Pe o alee pustie aparţinînd protestanţilor a fost găsit cadavrul lui Joseph Donegan în vîrstă de patruzeci de ani, tatăl a şapte copii. El, cetăţean nord-irlandez catolic, fusese asasinat de adepţi ai grupării protestante „Forţa voluntară ulsteriană“.

Cu o săptămînă în urmă, pe o străduţă dintr-o periferie din nordul Belfastului,

a fost găsit corpul neînsufleţit al lui Lenny Murphy. „Execuţia“ acestui cetăţean nord-irlandez protestant în vîrstă de douăzeci şi trei de ani, care pînă a-şi găsi sfîrşitul a ucis el însuşi cîţiva catolici, a fost revendicată de aripa radicală a Armatei Republicane Irlandeze.

În aceeaşi zi, o rafală de armă automată pornită de pe un jeep a pus capăt vieţilor a doi poliţişti nord-irlandezi protestanţi, care făceau rondul la o intersecţie importantă a oraşului. Şi tot în ziua aceea a fost împuşcată, în pragul casei sale, o femeie în vîrstă de cincizeci de ani. Motivul? Era catolică...

Evenimente tragice, sîngeroase, dureroase...

Recrudescenţa violenţei s-a reinstalat în Irlanda de Nord în toamna anului 1968. De atunci pînă în decembrie 1984 au fost ucişi în această ţară peste 2 600 oameni, în marea lor majoritate civili. La această cifră trebuie adăugate şi vieţile a numeroşi soldaţi britanici ucişi pe străzile Belfastului sau ale altor oraşe şi aşezări nord-irlandeze.

Recordul de ucideri este deţinut de „duminica sîngeroasă“ de 30 ianuarie 1973, cînd armele automate montate pe un transportor blindat britanic au secerat nu mai puţin de şaisprezece vieţi omeneşti. Aceasta se întîmpla la Londonderry, al doilea oraş din Irlanda de Nord ca număr de locuitori.

Rădăcinile răului

Fantastic de complicată problema Irlandei de Nord! Şi atît de complicată pentru înţelegerea unui străin încît lucrul cel mai bun pe care el l-ar putea face ar fi să... tacă şi să-i asculte pe nord-irlandezi explicînd ei înşişi care sînt rădăcinile istorice ale situaţiei de astăzi din această ţară care nu cunoaşte de secole ce înseamnă liniştea...

Sean MacBride

Iată de ce am apelat la sursa cea mai autorizată în materie: Sean MacBride, fostul şef al Statului Major al Armatei Republicane Irlandeze, şi fost ministru al Afacerilor Externe al Irlandei de Nord.

Pesemne că problemele nord-irlandeze sînt la fel de dificil de înţeles pentru un mare număr de locuitori ai Terrei. Fac această afirmaţie avînd în vedere faptul că o serie de mari organe de presă din întreaga lume publică date referitoare la această problemă numai în urma discuţiilor cu reprezentanţi ai locuitorilor nord-irlandezi. Aşa este de pildă cazul săptămînalului parizian „Le Nouvel Observateur“, al cărui redactor René Beekman s-a adresat lui Sean MacBride cu rugămintea de a-i furniza unele date fundamentale referitoare la problema Irlandei de Nord.

Menţionăm că omul politic nord-irlandez a fost distins în anul 1974 cu Premiul Nobel pentru pace.

Aşadar,

Aveţi cuvîntul, domnule Sean MacBride

René Beekman: Care sînt substraturile istorice ale situaţiei actuale din Irlanda de Nord?

Sean MacBride: Problema Irlandei de Nord nu poate fi înţeleasă dacă nu vom spune de la bun început că Anglia încearcă de aproape opt sute de ani să stăpînească total Irlanda. Lupta irlandezilor a început încă în secolul al XII-lea, cînd englezii au debarcat pe insula noastră unde au găsit un pămînt deosebit de roditor. În secolul al XVI-lea Cromwell în persoană a venit să înăbuşe una din numeroasele noastre revolte, crezînd că problema irlandeză va fi definitiv rezolvată prin îndepărtarea irlandezilor de la catolicism şi prin împărţirea pămînturilor ţării noastre coloniştilor aduşi de el din Anglia.

În aceste condiţii, irlandezilor nu le rămînea altceva de făcut decît să muncească pe domeniile coloniştilor englezi. Acest proces nu i-a împiedicat însă pe unii dintre englezi să se apropie de supuşii lor. Ei s-au identificat treptat cu problemele şi aspiraţiile noastre. Se spune că unii dintre englezi au devenit chiar mai irlandezi decît... irlandezii!

René Beekman: Aceşti colonişti au îmbrăţişat catolicismul?

Sean MacBride: Mulţi dintre ei, aproape jumătate. Dar nici faptul că mulţi dintre ei au rămas protestanţi nu i-a împiedicat să devină nişte buni irlandezi. Acest lucru este valabil chiar şi pentru conducătorul primei revoluţii irlandeze din anul 1798.

René Beekman: Era englez?

Sean MacBride: Da, este vorba despre presbiterianul englez Theobald Wolfe-Tone. El era conducătorul „Irlandezilor uniţi“, una dintre pri-

mele noastre organizaţii naţionale. Wolfe-Tone a participat la Revoluţia franceză. În două rînduri — în anii 1796 şi 1798 — el a chemat armata franceză să invadeze Irlanda pentru a-i alunga pe britanici. Cele două invazii au eşuat, după care a urmat execuţia tuturor capilor revoluţiei.

René Beekman : Pe atunci Irlanda era colonie britanică aşa cum erau India sau Kenya ?

Sean MacBride : Exact. Comerţul şi industria se aflau în mîinile englezilor, care erau apăraţi de legi speciale. Ţăranii trebuiau să plătească englezilor dări deosebit de înalte, unor englezi pe care nu-i văzuseră niciodată. Sărăcia poporului nostru era îngrozitoare. Între anii 1842 şi 1852 foamea, holera şi exilul au făcut ca Irlanda să piardă aproape două milioane de oameni. Mulţi dintre ei, aproape un milion de irlandezi porniţi în emigraţie, au pierit pe vasele plecate spre Scoţia sau America.

René Beekman : Mişcarea a supravieţuit însă acestor încercări...

Sean MacBride : Da, şi a continuat să existe pe parcursul întregului secol al 19-lea. După răscoala condusă de Robert Emmat, în anul 1803, a urmat răscoala din anul 1848 a „Irlandei tinere". A apărut „Frăţia republicană irlandeză" ca organizaţie ilegală de rezistenţă care, după „Paştile sîngeroase" din anul 1916, s-a transformat în Armata Republicană Irlandeză — IRA.

René Beekman : În anul 1916 aveaţi doisprezece ani... Aveţi vreo amintire personală despre „Paştile sîngeroase" ?

Scenă cotidiană la Belfast ● În centrul capitalei nord-irlandeze

Sean MacBride : Pe atunci trăiam la Paris. Mama mea, Maud MacBride, pe care mulţi o numeau Ioana D'Arc, era un fel de ambasadoare itinerantă a revoluţiei irlandeze. Bătea ţările Europei şi America, trata cu factorii politici, strîngea mijloace financiare, scria articole şi conducea ziarul „Irlanda liberă". Se stabilise pentru un timp la Paris în-

Va reuşi să scape ?

trucît era de părere că solidaritatea dintre Franţa şi Irlanda s-a adîncit mult în urma Revoluţiei franceze.

Eram elev la un liceu parizian cînd am aflat că tatăl meu, John MacBride, a fost împuşcat, la 7 mai 1916, de englezi, împreună cu alţi conducători ai mişcării.

Tatăl meu a lucrat activ în cadrul organizaţiilor naţionale ale irlandezilor încă de tînăr. Asemeni multora dintre irlandezi, era şi el de părere că tot ce slăbeşte Anglia este bun pentru Irlanda. Aşa se explică faptul că el a organizat „brigada irlandeză" care a luptat în Africa de Sud alături de buri împotriva Angliei. Acesta a fost şi mobilul care l-a făcut să participe la răscoala irlandeză din 1916.

René Beekman : Cine a condus această răscoală ?

Sean MacBride : În primul rînd Padriac Pearse, scriitor (poet) şi un remarcabil orator. Urma să-l am ca profesor, mama hotărînd să mă înscriu la şcoala la care el preda. Războiul m-a împiedicat însă să ne întoarcem în Irlanda.

În al doilea rînd a fost James Connoly, care se afla în fruntea celei mai mari organizaţii sindicale din Irlanda, „Uniunea muncitorilor din transporturi". Socialistul James Connoly era de părere că independenţa Irlandei este legată indisolubil de problema eliberării clasei muncitoare de exploatare. De altfel, pe peretele lui Liberty Hall, unde lucra el, erau afişate lozinci care glăsuiau : „Nu slujim nici un rege, nici un împărat. Slujim Irlanda !".

În ziua de 24 aprilie 1916 cîteva sute de patrioţi irlandezi înarmaţi cu **mau**sere vechi au ocupat cincisprezece dintre punctele strategice ale oraşului Dublin. Poşta centrală de pe Sackville Street s-a transformat în sediul Guvernului provizoriu al Republicii Irlandeze alcătuit sub conducerea lui Padriac Pearce. Strategia acestui guvern a fost însă neadecvată, ea nereuşind să trezească în rîndul maselor ecoul scontat.

Guvernul de la Londra a reacţionat rapid şi dur. În zilele următoare au fost trimise în Irlanda numeroase unităţi militare engleze. Timp de trei zile centrul oraşului a fost bombardat de tunurile de pe un vas britanic ancorat în apele rîului Liffey. Tunuri de calibru greu au demolat pur şi simplu cartierele muncitoreşti. Mii de locuitori ai Dublinului au fost îngropaţi sub dărîmături sau ucişi de bombardament. Cîteva obuze au căzut şi în apropierea Poştei centrale care a fost aruncată în aer.

În ziua de 29 aprilie întregul Dublin a fost cuprins de flăcări. Răsculaţii au capitulat. Între 3—12 mai 1916 au fost executaţi toţi capii

răscoalei, între care şi tatăl meu. James Connoly, rănit grav, a fost transportat cu o ambulanţă la închisoare unde a împărtăşit soarta tovarăşilor săi de luptă.

Opinia publică din multe ţări a fost literalmente şocată de brutalitatea şi cruzimea englezilor. George Bernard Shaw s-a situat făţiş de partea răsculaţilor. În Franţa însă, articolul său despre Irlanda, publicat în „Temps", a fost cenzurat pentru ca el să nu contribuie la slăbirea coeziunii aliaţilor. Îmi amintesc şi acum de spaţiile goale de pe prima pagină a numărului în care a apărut articolul lui Bernard Shaw...

René Beekman : Armata Republicană Irlandeză a supravieţuit totuşi...

Sean MacBride : Da, iar victoria armată engleză a însemnat o mare înfrîngere pentru guvernul de la Londra. Opinia publică mondială a reacţionat vehement. Irlandezii din America, o minoritate etnică foarte numeroasă în Statele Unite, a cerut ca guvernul de la Washington să se dezică de intrarea în război alături de Anglia.

În Irlanda oamenii au început să înţeleagă că lupta armată este în cazul Irlandei, mai mult decît în altă parte, singura posibilitate de a scăpa de dominaţia britanică. În anul 1916 IRA constituia un mic nucleu înarmat pentru ca doi ani mai tîrziu, în 1918, să reprezinte o adevărată forţă. Trei ani mai tîrziu, în 1921, ea reprezenta o armată regulată puternică, bine organizată, bine dotată şi bine pregătită.

În primii ani de după „Paştile sîngeroase" din 1916 lupta irlandezilor împotriva englezilor a crescut mult în intensitate. Patrioţii au început să atace tot mai des punctele fortificate ale englezilor, patrulele lor.

René Beekman : Care a fost primul dv. contact cu IRA ?

Sean MacBride : A fost în anul 1919, ne aflam deja de doi ani din nou în Irlanda.

Sicriul cu corpul neinsufleţit al lui Bobby Sands.

Mama m-a înscris în detaşamentele tinerilor irlandezi „Fianna". În realitate acesta era primul pas către IRA. Am trecut repede de la „Fianna" la armata ilegală, după ce am indus lumea în eroare zicînd că am şaptesprezece ani cînd în realitate aveam doar cincisprezece. După aceea am făcut „deslujbă", urmînd şi cursuri de drept şi economie.

În felul acesta l-am cunoscut pe Michael Collins. Pentru noi, cei mai tineri, el era un **big fellow**, o personalitate de legendă, comandant militar care se plimba prin Dublin însoţit de o mică gardă. Oficial el era ministru de finanţe al guvernului provizoriu, în realitate însă era şeful serviciilor de informaţii al IRA.

René Beekman : Nu cumva lupta politică era umbrită de lupta armată ?

Sean MacBride : Nu, în general nu. După război, în anul 1919, deputaţii din partea partidului republican naţionalist din parlamentul irlandez au proclamat independenţa Irlandei. În timpul acela în Irlanda se aflau două guverne, ordinele însă le dădeau reprezentanţii guvernului de la Londra, care se sprijinea pe o puternică armată de ocupaţie. Winston Churchill, ministrul britanic al colo-

O stradă din Londondery

niilor din acea vreme, i-a propus premierului Lloyd George ca împotriva irlandezilor să fie folosiţi cei mai odioşi criminali, mercenari aleşi din lumea interlopă cărora să li se promită, în schimb, că vor fi absolviţi de pedepse. Fapt care s-a şi petrecut. Ei s-au acoperit de un trist renume în urma masacrului din noiembrie de pe stadionul „Cooke Park" din Dublin.

Exact acesta a fost momentul ales de Lloyd George pentru a pronunţa autonomia politică a 26 comitate şi în acelaşi timp împărţirea ţării care lăsa Regatului Unit cele şase comitate din Nord-Est cu populaţie majoritar protestantă. În acelaşi timp a propus IRA încheierea unui armistiţiu. De Valera, unul dintre fruntaşii mişcării sindicale irlandeze, care în acea perioadă se găsea în America, s-a întors în patrie. Englezii l-au prins, l-au arestat dar l-au repus îndată în libertate fiind convinşi că De Valera va putea fi un partener „înţelept" la tratative.

Tratativele au început sub auspicii defavorabile pentru irlandezi. Vizavi de Lloyd George, de Austin Chamberlain, ministrul de război, şi de Winston Churchill, ministrul coloniilor, au luat loc oameni cu infinit mai puţină experienţă ca Arthur Griffith, Michael Collins şi alţii ca ei. În cele din urmă, sub presiunea britanicilor, delegaţii irlandezi au semnat, la 6 decembrie 1921, un acord în urma căruia s-a creat statul independent irlandez ca parte componentă a Commonwealth-ului, legiferînd astfel împărţirea ţării.

Collins a încercat după aceea să explice — fără ca el însuşi să creadă ce spunea — că acordul oferă posibilitatea consolidării şi stabilizării statului irlandez şi este, în acelaşi timp, în favoarea catolicilor nord-irlandezi care, practic, prin crearea Ulsterului — adică a Irlandei de Nord — compus din cele şase comitate, ajunseseră ostatecii protestanţilor. Armata republicană Irlandeză s-a opus acordului considerîndu-l o trădare a intereselor naţionale...

După acordul de la Londra din anul 1921 englezii au rupt repede de la Irlanda comitatele din Nord-Est în care de secole s-au concentrat urmaşii coloniştilor remarcaţi prin fanatism religios. În felul acesta a luat naştere **Ulsterul — Irlanda de Nord** — format din comitatele Antrin, Armagh, Dawn, Derry, Fermanagh şi Tyrone — în chip de colonie britanică, şi **Republica Irlanda.** Prima cu capitala la Belfast, cealaltă la Dublin.

(În felul acesta, protestanţii, minoritari pe ansamblul Irlandei, au ajuns majoritari în... Irlanda de Nord ! — n.n.)

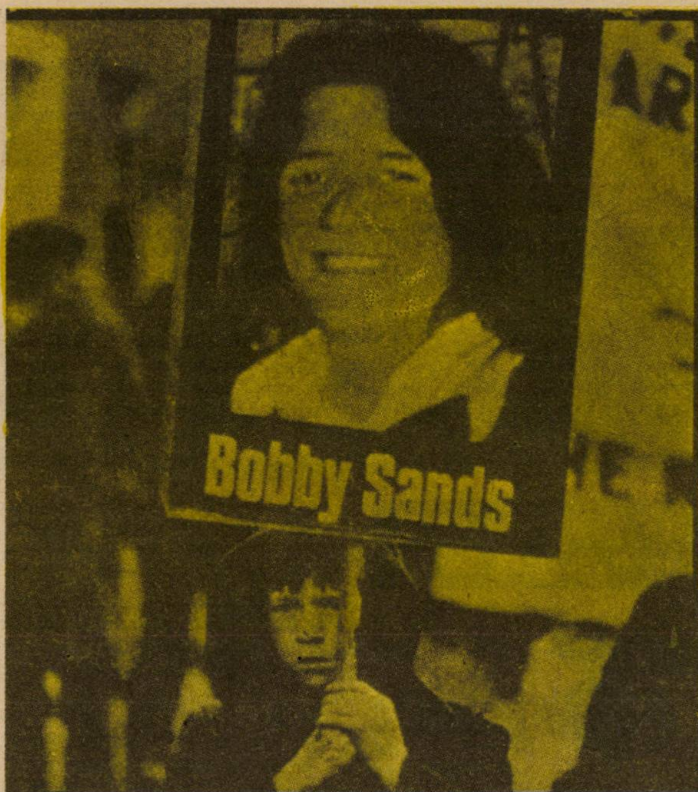
Englezii au neglijat însă un lucru : familiile catolice se înmulţesc la noi mult

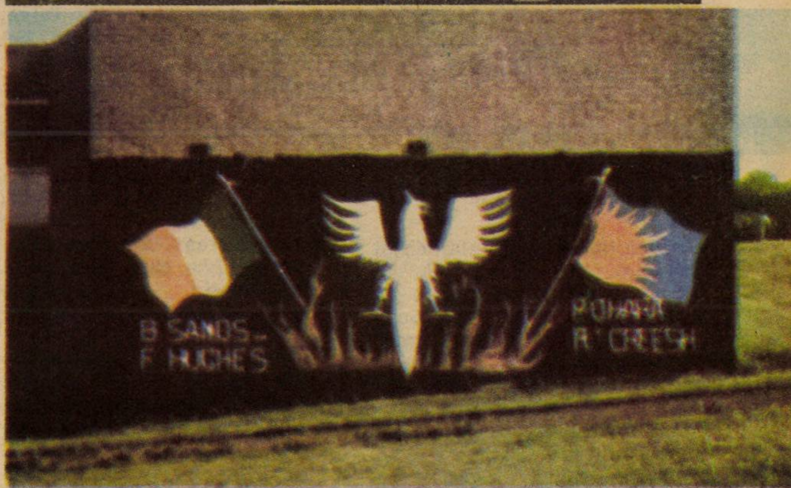
mai rapid decît cele ale protestanților. Pentru ca protestanții să nu piardă însă majoritatea, englezii și ulsterienii (protestanți — n.n.) unioniști (cu Anglia — n.n.) au hotărît să-i oblige pe tinerii catolici să emigreze, în special prin politica discriminării religioase, a repartizării locurilor de muncă și a locuințelor. Astfel, pe pereții fabricilor din Belfast sau pe porțile acestora se puteau citi afișe cu următorul text : **„Aici nu se angajează catolici !“**. Cererile catolicilor de a primi locuințe erau refuzate categoric. În felul acesta șomajul și criza de locuințe se agravau continuu pentru populația catolică. (În prezent, șomajul reprezintă 23% din totalul forței de muncă din Irlanda de Nord, dar cifra este mult ridicată în rîndul populației catolice, numărul celor rămași aici fără loc de muncă ridicîndu-se la peste 50% — n.n.).

Un soi de apartheid alb pe alb. Iar acest sistem durează pînă astăzi. Nimeni nu va putea înțelege cu adevărat ce se întîmplă astăzi în Irlanda de Nord dacă nu privește foarte atent la moștenirea organizării sociale inechitabile a statului.

Ca o reacție față de această situație de nesuportat, în anii '60 a apărut în Ulster mișcarea pentru drepturi cetățenești. La sfîrșitul anului 1966 a luat ființă „Asociația nord-irlandeză pentru drepturi cetățenești N.I.C.R.A.“, care cere aceleași drepturi atît pentru catolici cît și pentru protestanți. Cunoscuta Bernardette Devlin face parte dintre factorii de bază ai acestei mișcări care se dezvoltă foarte repede în Ulster și care a trezit un ecou excepțional în întreaga Irlandă.

Ca de obicei, englezii și protestanții au reacționat cu violență. În octombrie 1966 poliția a atacat o demonstrație pașnică la Londonderry, rănind grav zeci de oameni. A fost declarat război împotriva reprezentanților mișcării pentru drepturi cetățenești. Aceasta din urmă a fost nevoită să ceară protecția Armatei Republicane Irlandeze. Intervențiile repetate brutale au făcut ca apropierea dintre I.R.A. și N.I.C.R.A. să devină foarte puternică...

Portretul lui Bobby Sands, la funeralii ● Afiș amintind numele patrioților nord-irlandezi morți în urma grevei foamei...

Membri mascați ai A.R.I. poartă pe umeri sicriul cu corpul neînsuflețit al lui Bobby Sands.

Ce se întîmplă astăzi în Irlanda de Nord?

ă revenim însă la comentariul nostru...

Răspunsul la această întrebare este cel puțin la fel de dificil de dat ca și la întrebarea „ce s-a întîmplat pînă acum în Irlanda de Nord ?“

Și totuși...

Sean MacBride ne-a lăsat în anii '60, dar de atunci lucrurile au evoluat mult. Și nu în bine, aș îndrăzni să zic...

Încordarea este elementul cotidian în Ulster. Ea a atins punctul culminant în octombrie 1969, la Londonderry, orașul cel mai mare după Belfast, cu populație majoritar catolică. Atunci, cu prilejul unei adunări a protestanților din Londonderry, aceștia au scandat lozinci care lezau interesele și mîndria catolicilor organizînd și un marș demonstrativ prin cartierul Bogside, locuit numai de catolici. Ciocnirea dintre adepții celor două comunități, inevitabilă în ziua aceea, s-a soldat cu rănirea a 80 persoane, dintre care multe în stare gravă.

Situația agravîndu-se, guvernul englez a trimis în Irlanda de Nord, în aprilie 1969, unități militare pentru a instaura ordinea și calmul. Dar prezența soldaților englezi nu a contribuit la ameliorarea situației, chiar dacă oficialități de la Londra au afirmat că soldații sînt arbitrii imparțiali ai situației, care au grijă ca încordarea să nu degenereze într-un război civil.

Catolicii, cărora în Irlanda de Nord li se spune Taigo, formează o treime din cei 1,5 milioane locuitori ai acestei țări. Ei cer în primul rînd retragerea celor aproximativ 12 000 soldați britanici și încetarea amestecului lor în treburile interne ale Irlandei de Nord. Eforturile lor sînt orientate către unirea cu Republica Irlanda, pas care i-ar salva din situația de minoritate veșnic exploatată și nedreptățită.

Protestanții nord-irlandezi, Prods, cum li se mai spune, formează majoritatea privilegiată și bine situată în Irlanda de Nord. Ei sînt împotriva unirii Irlandei de Nord cu Republica Irlanda catolică — ce are 3,4 milioane locuitori — pentru că în felul acesta ei s-ar trezi peste noapte minoritate în... Irlanda ! În schimb, sînt pentru unirea Ulsterului, a Irlandei de Nord adică, cu... Marea Britanie !

Figura centrală a protestanților este pastorul Jan Paidey, care însă, în loc să-și călăuzească... oile înspre dragostea față de aproape — catolicii în cazul de față — le îndeamnă la organizarea de acțiuni teroriste.

În această situație problema nord-irlandeză înregistrează acum cote staționare. Singurul element nou intervenit în Irlanda de Nord în ultima perioadă îl constituie faptul că soldații britanici nu mai folosesc împotriva demonstranților (catolici, de regulă) gloanțe adevărate ci de... cauciuc. Care, chipurile, ar fi mai... pașnice ! Dar care gloanțe nu s-au sfiit să provoace răniri grave, chiar decese...

Greva foamei — gestul suprem de protest

a Long Kesh se află o închisoare care, chiar dacă este considerată printre cele mai moderne din lume, poate fi catalogată în categoria lagărelor de concentrare, după cum ne asigură corespondenții la fața locului ai revistelor „Newsweek“ și „National Geographic“, care au vizitat-o. Ea este destinată extremiștilor bărbați ai celor două comunități. Pentru femei și copii funcționează o închisoare similară la Armagh.

Copiii au... dreptul să intre pe poarta ei numai dacă au împlinit șapte ani și numai după ce au făptuit crime grave, adică au dat cu pietre în soldații britanici...

Închisoarea de la Long Kesh a devenit mai cunoscută în lume în anul 1981, cînd un grup de deținuți catolici, nemulțumiți de tratamentul care li se aplica comparativ cu cel al deținuților protestanți, și pentru a protesta împotriva politicii britanice față de Irlanda de Nord, au declarat greva foamei. Întrucît motivul întemnițării lor a fost unul poli-

tic, deţinuţii au cerut să li se aplice tratamentul la care le dădea dreptul statutul lor de deţinuţi politici. Ceea ce, fireşte, nu s-a întîmplat...

Şi deţinuţii care declaraseră greva foamei au decedat unul după altul...

Primul dintre ei a fost Bobby Sands, care a încetat din viaţă la 5 mai 1981 după 65 zile de grevă a foamei.

A urmat apoi un lanţ fantastic de decese pricinuite de greva foamei : Francis Hughes, la 12 mai ; Raymond McCreesh, la 21 mai ; Patric O'Hara, la 22 mai ; Francis McDaniel, la 8 iulie ; Thomas Hanson, la 13 iulie ; Kevine Lynch, la 1 august ; Kievan Doberty, la 2 august ; Thomas McKee, la 4 august şi Michael Devine, la 13 august.

De necrezut, pe parcursul a trei luni s-au stins din viaţă în urma grevei foamei declarată în semn de protest zece oameni...

Mă aflam la Paris, apoi la Amsterdam, în perioada cînd Bobby Sands se apropia de capătul puterilor sale, după aproape două luni de la declararea grevei. Televiziunea franceză prezenta în fiecare seară imagini de la locul în care Bobby Sands se apropia de sfîrşit. Reportajele televiziunii aduceau tot mai des în prim plan pe mama şi sora lui Bobby, care asistau neputincioase la stingerea fiului şi fratelui lor...

Ele nu au încercat niciodată să-l determine pe Bobby să renunţe la grevă. De altfel, nici nu ar fi reuşit. Erau convinse că gestul suprem al lui Bobby este făcut în numele cauzei sfinte naţionale a nord-irlandezilor.

Apoi, într-o zi, sicriul cu corpul neînsufleţit al lui Bobby Sands a fost purtat pe străzile Belfastului, capitala ţării, pe umerii a şase patrioţi nord-irlandezi catolici, mascaţi pentru a nu fi recunoscuţi...

În zilele care au urmat, scena s-a repetat de încă nouă ori. La fel de tristă de fiecare dată. La fel de deznădăjduită.

În Ulster moartea nu alege...

Există cale de rezolvare?

rea întrebare. Să vedem însă care este părerea aceluiaşi Sean MacBride sursa cea mai autorizată, după cum am mai spus.

„Nu sînt prea optimist. Sînt însă sigur că opinia publică engleză este sătulă de acest război care cere mulţi bani şi multe victime omeneşti. Tot mai multe sînt cazurile cînd soldaţii englezi nu se mai întorc din Ulster sau se întorc grav răniţi...

Cred — dacă se poate face o comparaţie — că începe să se manifeste o mişcare asemănătoare celei din Statele Unite în timpul războiului din Vietnam...

Vedeţi, eu cred că în Ulster lucrurile stau cam în acelaşi fel cum stăteau pînă nu demult în Rhodesia — Zimbabwe. Protestanţii nord-irlandezi îşi dau desigur seama că într-o bună zi englezii îi vor lăsa din braţe, ca să mă exprim aşa. De altfel, ei au şi luat contacte timide cu reprezentanţi ai I.R.A. V-o pot dovedi : doi avocaţi de-ai noştri au fost solicitaţi să ia parte la o întîlnire preliminară. Am fost unul dintre ei. Celălalt — un coleg din Belfast.

Este însă destul de complicat, ca de altfel întreaga problemă irlandeză..."

C. Lipenschi

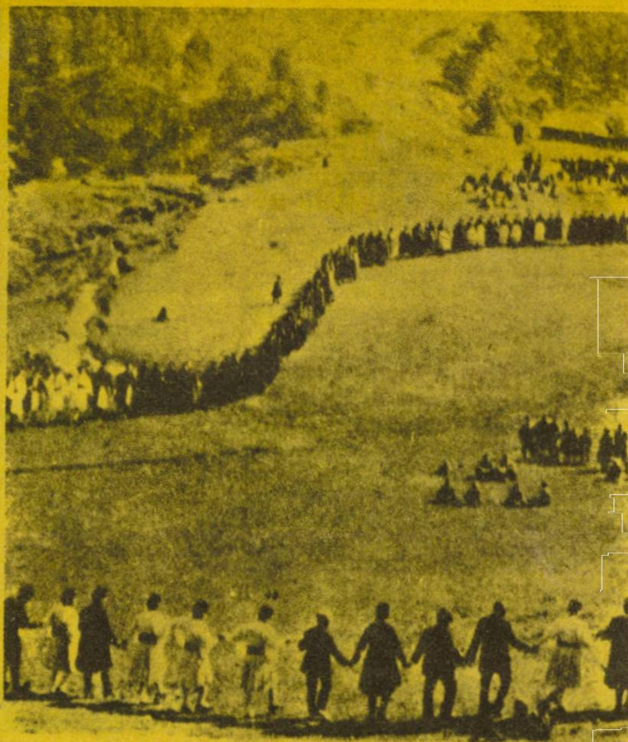
UN ORAŞ ROMÂNESC DISPĂRUT:

«Doamne-armânü ce-au greşit»

MOSCOPOLIS URBS AMPLISSIMA

MOSCOPOLIS SITA EST IN MACEDONIA, CONFINIIS ALBANIAE, URBS AMPLISSIMA NON MODO IN TOTA GRAECIA, SED ETIAM FERE PER TOTUM TURCARUM IMPERIUM; NUMERO DOMORUM EX SOLIDA MATERIA CONSTRUCTARUM, QUI AD DUODECIM MILLIA FACILE EXCURRIT ET SINGULARIBUS PRIVILEGIIS, LIBERTATIBUS AC IMMUNITATIBUS AB IMPERATORIBUS TURCARUM ABSQUE EXEMPLO ORNATA, INCLYTA; CIVES EIUS OMNES UNIUS SUNT NATIONS ET RELIGIONIS CHRISTIANAE GRAECI RITUS EIUSDEM LINGUAE, QUAEAB IPSIS APPELLATUR ROMANA, UT POTE CONFLATA EX MAXIMA PARTE LATINIS VOCABULIS, IPSIQUE INTER SE ROMANI DICUNTUR ET NOMINANTUR.

MOSCOPOLE ORAŞUL – METROPOLĂ

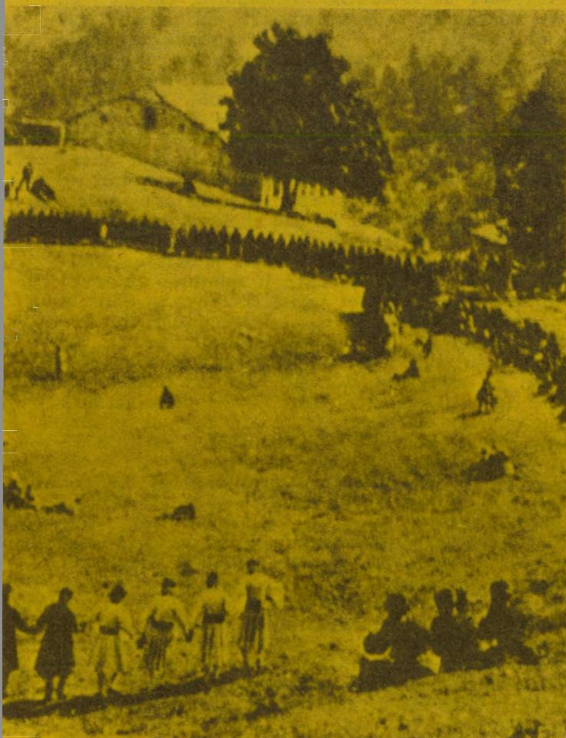

Cităm dintr-un document în limba latină, aflat în păstrare la Arhivele Statului din Budapesta, de unde a fost copiat de Gheorghe Alexici [1]), care îl reproduce apoi în „Convorbiri literare“, anul XXXVII, p. 951, în articolul intitulat „Macedo-Românii“ : Moscopolea este aşezată în Macedonia, la hotarele Albaniei. Oraşul cel mai mare (metropolă) nu doar din întreaga Grecie, dar aproape din tot imperiul Turcilor chiar. Ca număr al clădirilor, construite din material

[1]) Gheorghe Alexici, filolog şi folclorist ardelean (1864—1936), cu strălucite studii clasice la Budapesta.

MOSCOPOLE

„De-atîta au pătimit ?!»

solid, număr ce trece bine de 12 000, ca privilegii unice de libertate și scutiri de dări din partea împăraților turci, el este fără pereche, strălucit. Locuitorii săi sînt de o singură naționalitate și de religie creștină de rit grecesc, de aceeași limbă, care e numită romană, fiindcă este alcătuită în cea mai mare parte din vocabule latine, și ei înșiși își zic între ei și se numesc romani.

Dar cum vor fi fost începuturile faimoasei așezări a românilor sud-dunăreni ? Ei, bine, aceste începuturi, cum se spune de obicei, și cum și este, se pierd în negura vremurilor... Bunăoară, iată cum și le imaginează Nida Boga (1866—1974), cel mai productiv dintre scriitorii în grai aromân, prin urmare în graiul lui de acasă, din Peninsulă, locul de baștină al acestor frați ai noștri :

Thimelilu

Voshopolea thimelilu că-l băgară
Uiarli, și-numa poate ca s-nă-aspună ;
Aclo lă fu scriată să s-adună
Și-a lor vinită mult s-lă hibă-ambară.

Tuț cu tămbarea viñiră pi-anumiri
Ș-cu pine sumulaie tu tisagă,
Tu mînă cu vărtoasă 'nă ciumagă,
Cu căpri și-oi pi dzeadzite s-li numiri.

Vahi nu eara puiată, niți stane,
Apanghe nu-avea omlu, pravda, ciñili,
Sirinlu țer eara a lor dăvane.

Hirbea pădurle-mpline di avrime,
Di frică ma nu para știu Armâñili,
Nu va să știbă niți di țângrime.

Începutul

Voshopolei că-i fură-ncepători
Oierii doar — și numele-i o spune ;
Acolo fu menit să se adune
Și să prospere, neamul de păstori.

Veniră toți, cu zeghele pe umeri
Și piine neagră în desagi de lînă ;
Aveau — drept arme, bitele în mînă,
Iar oi — pe degete să li le numeri...

Și n-au găsit o streașină cruciș,
Nici adăposturi, pentru oameni, vite ;
Cerul boltit le-a fost acoperiș.

Doar fiare peste tot — și loc stingher.
Ci au descins, cu inimi oțelite,
Și n-au fugit de spaimă, nici de ger.

Și pentru ca imaginea punerii temeliilor orașului de păstori să se încheie mai bine, ne îngăduim să reproducem și cel de-al doilea sonet (din 150, cîte are epopeea lui Nida Boga), de astă dată numai în transpunerea noastră, din economie de spațiu :

Turmele cresc

Momite — oile, cu nu-ş-ce nadă,
Fătau mai des, să înmulţească turma,
Şi le pierdeai prin ierburi grase urma,
Şi laptele curgea-n şiştar — cascadă.

În sacii mari, de nu-i puteai întoarce,
Lîna ţigaie se-aduna mereu,
Şi pe catîri — păstorii-i urcau greu,
Să-i ducă să-i desfacă-n iarmaroace.

Şi focul duduia în orice tindă,
Butoaie-n cercuri împînzeau livada,
Că stîna nu putea să le cuprindă !

Iar untul tot creştea în putineie
Şi îl purtau, cu brînza ca zăpada —
Pe lire bune, lumii-ntregi să-l deie...

Aceştia sînt aromânii în genere, aşa sînt şi moscopolenii poetului Nida Boga, din epopeea sa. Epopee nepublicată pînă acum decît parţial (numai 10 sonete, în Antologia lirică **a subsemnatului, din 1975, Editura Univers, Bucureşti). Epopee ce va apărea în curînd, la Editura Cartea Românească, în volumul** Un veac de poezie aromână **(semnat de Kira Iorgoveanu şi Hristu Cândroveanu, cu text paralel, aromân-român, spre a introduce aceste valori în literatura naţională, căreia îi aparţin).**

ORAŞUL VLAHILOR

Moscopole a fiinţat, se pare, încă dinaintea venirii Turcilor în Europa, ca modest sat de păstori valahi. Aproximativ pe aceeaşi vatră s-a dezvoltat mai tîrziu înfloritorul oraş de care vorbim. O regiune muntoasă, de o frumuseţe mioritică, aşa cum sînt în genere localităţile aromânilor din munţii lor, urcate, cocoţate în locuri greu accesibile, din motive strategice, lesne de înţeles pentru vremurile de odinioară, nesigure şi primejdioase. Moscopolea însăşi s-a aflat (ruinele ei se pot vedea şi astăzi încă — mai există vreo 200 de case...) „spre sud-vest de lacul Ohrida, la o altitudine de 1 150 de metri", cum scrie Valeriu Papahagi, despre „metropola comercială şi culturală a românimii balcanice de acum două secole", într-un mic studiu din 1939.

Despre caracterul eminamente românesc al oraşului, Johann Thunmann, profesor universitar din Halle, scria încă în 1774, în Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker **(Leipzig) în timp ce oraşul încă mai exista : „Este un oraş destul de întins, cam la 1,2 mile geografice de Coriţa, unde locuieşte cadiul (judecătorul, n.n.) şi la 4 mile de Ohrida, nu departe de lacul Prespa. Locuitorii vorbesc cu toţii valaha" („Die Einwohner reden alle Wlachisch").**

Spre a realiza importanţa de excepţie a acestei aşezări româneşti de odinioară, vom mai cita în continuare şi mărturiile altor învăţaţi, călători prin partea locului. Astfel, William Martin-Leake scrie, în Researches in Greece, **London, 1814 : „în munţii care îl mărginesc spre Apus, se află rămăşiţele aşezării valahe, odinioară populată şi înfloritoare, a Moscopolei". Acelaşi, notînd mai tîrziu, într-o altă carte a sa,** Travels in Northern Greece, **London, 1835 : „La 10,45 (din 11 septembrie, 1805, n.n.) sosesc la Moscopole, situată la poalele unei înălţimi mari. Oricum va fi fost în trecut, Moscopolea are astăzi numai aspectul unui mare sat înconjurat de grădini, în care apare des plopul lombard". Despre originea românească a moscopolenilor ne vorbeşte şi consulul Franţei din timpul lui Napoleon I la curtea lui Ali-Paşa din Ianina, François-Charles-Hugues-Laurent, în** Voyage dans la Grèce, **2 vol., Paris, 1820 (să se noteze că e vorba de mărturii despre aromâni, dintr-o vreme cînd principatele române nu puteau face încă nimic pentru ei, ele însele sub suzeranitate turcească pe atunci, fie şi formală) : „Valahii Massareţi sau Dassareţi, care au restaurat Moscopolea, căreia i-au zis Voshopole, oraş de păstori, din pricina numelui lor de Vlah — această valoroasă populaţie ale cărei triburi sînt împrăştiate în cantoanele Colónia, Coriţa şi pînă aproape de Durazzo — sînt,** după spusa lor **(ultima subl. a noastră) urmaşii unei colonii aşezate de Quintus Maximus în Taulanţia sau Muzachia, de unde ar fi trecut în munţii Candavieni în timpul năvălirilor barbare". (Să precizăm că aromânii — mă refer la oameni simpli — şi-au spus întotdeauna rumăñi, cum îşi zic şi acum încă.)**

Şi mai explicit este, în privinţa aromânilor, ca origine a lor, un alt învăţat şi călător francez, E. M. Cousinéry, care îi numeşte chiar cu numele ce şi-l dau ei înşişi (în Voyage dans la Macédoine, **Paris, 1831) : „**Îi recunoşti multumită limbii lor. Ei vorbesc şi acum latina, iar dacă îi întrebi : de ce naţiune sînteţi ? ei răspund cu mîndrie : Români. Printre oraşele pe care le-au locuit în Iliria macedonică se află Voscopolea, ale cărei frumoase ape şi păşuni i-au atras. Noua lor aşezare îi făcu păstori. Ei au ştiut să se facă iubiţi şi respectaţi de vecinii lor**". Să notăm însă că prosperitatea lor, invidiabilă, a fost aceea care i-a şi pierdut în cele din urmă !**

Să amintim şi un istoric grec, pe autorul unei Cronici a Epirului **(regiune populată masiv de aromâni, învecinată cu Moscopolea), P. Arvandinos, care scria, în 1856, cam pe vremea cînd, abia, îi vizita pe macedoromâni la ei acasă Dimitrie Bolintineanu — uluit de numărul lor, ce trecea pe atunci de 1 200 000 : „Voscopole sau Moscopole, oraş nou întemeiat şi locuit în secolul al XVI-lea de un trib de valahi, în eparhia Coriţei".**

MOSCOPOLEA MUNCEA CU SÎRG

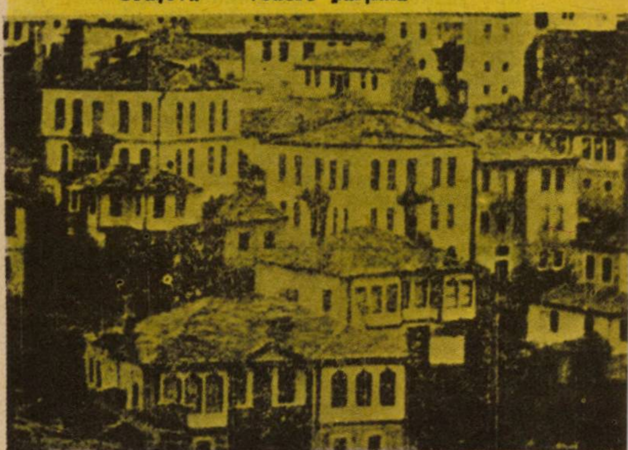
Valeriu Papahagi, autorul studiului pomenit mai sus (care ne-a furnizat numeroase date despre moscopoleni) dar şi al altora, pe aceeaşi temă, scrie, cu referire la faimoasa metropolă aromână, în vremea dezvoltării ei maxime : „Avîntul economic al Moscopolei la sfîrşitul secolului al XVII-lea şi începutul celui de al XVIII-lea corespunde reînfloririi comerţului veneţian în Adriatica în urma victoriilor Serenissimei Republici asupra Turcilor, datorate lui Francesco Morosini, cuceritorul Peloponezului".

Ce se producea, ce se comercializa la Moscopole, ce trecea în tranzit pe aici, în epocă? De toate, de fapt: lînă, abale (stofe de lînă), pielărie, velințe felurite, ceară, tutun, undelemn, mătăsuri, postavuri de Veneția, catifea, sticlărie, olărie, arme lucrate artistic, plumb, cositor, aramă, hîrtie de scris, cărți, băcănie etc., etc. Produse pe care tot companiile moscopolene le transportau de-a lungul și de-a latul imperiului otoman, dar și mai departe, pînă la Viena și Buda și Posnan, iar pe calea apelor, în vasele venețienilor, practic în întreaga lume mediteraneană. O sarcină nu lipsită de primejdii, întrucît drumurile erau nesigure, din cauza briganzilor de tot soiul, ce sfidau stăpînirea otomană, uneori și aceasta complice la jafuri. Să menționăm o informație numai, de această natură, dintre multe altele, furnizate de Valeriu Papahagi în cartea sa Aromânii moscopoleni și comerțul venețian în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, București, 1935: „În secolul al XVIII-lea, locuitorii musulmani din Dulcigno, care se îndeletnicesc cu pirateria și cu contrabanda, pricinuiesc mult rău comerțului venețian în Adriatica. Pietro Rosa, consulul Veneției, luptă din răsputeri să înlăture pe Dulcignoți din Durazzo (unde era acreditat). În lupta lui împotriva acestora și a caracterului nehotărît și venal al Turcilor, el e ajutat de moscopoleni. Iată ce scrie, în ziua de 18 April 1710, consulul venețian către bailul (reprezentantul Veneției pe lîngă Poarta Otomană), Alvise Mocenigo: Cu prezenta vă fac cunoscut răspunsul pe care zisul pașă Ali l-a dat de curind celor doi negustori Ioan Papa și Dimitrie Bizuca din Moscopole, care au fost însărcinați de mine să-l hotărască a trimite guvernului (venețian) știri precise, fără să ție parte cu ticăloșiile Dulcignoților. După cum veți observa din copia alăturată a scrisorii pe care mi-au trimis-o ca răspuns cei doi negustori de mai sus, pașa pare a insista în pretenția lui pentru suma de bani și numai în schimbul ei va da în vileag știrile exacte pentru a le face apoi cunoscute Excelenței Voastre". Este vorba de un pașă Ali din Durazzo, prefigurîndu-l pe omonimul lui de mai tîrziu, cel ce a distrus Moscopolea.

Cînd vorbim, astăzi, de populația acestui oraș românesc din secolul al XVIII-lea, care se ridica la peste 70 000 de oameni, sîntem de-a dreptul uluiți! Aproximativ același număr de locuitori dîndu-i-l mai mulți cercetători, printre care Pouqueville, Leake, Pavlu Lambru Calariotul, I. Arginteanu ș.a. 70 de mii de locuitori, 72 biserici ridicate din piatră și marmoră, palate așijderea, bresle, corporații de tot felul, orfelinate, instituții diverse, bănci, locuințe-palate, fîntîni, școli numeroase, printre care și Noua Academie (la Atena nefuncționînd în acea vreme nici un așezămînt superior de învățămînt, orașul aflîndu-se în decădere și mizerie), o tipografie — de asemenea unica în regiune! În timp ce — spre a înțelege mai bine amploarea dezvoltării Moscopolei, — tot pe atunci, Atena avea doar 10 000 locuitori (în 1751, după Pouqueville), dintre care 4 000 albanezi, 3 000 greci, 3 000 turci...

Moscopolea nu era însă singura așezare a aromânilor, cu populație numeroasă în epocă. De pildă Gramostea, din masivul munților Gramos, avea și ea peste 40 000 de locuitori, Nicea 36 000, Grabova-Grava reunite, cu cele 10 000 locuințe ale lor, treceau de 60 000 de oameni, Bituchi, cu 12 000 de case, adăpostea și ea cam 69 000 de suflete, Niculița 30 000 (centru

Crușova — vedere parțială

al industriei metalelor scumpe), Linca 40 000, Linotope 25 000 etc. Toate aceste date, bazate pe recensămintele ale vremii, făcute de lingviști, alți cercetători, sînt menționate în studii ale unor Weigand, C. Burileanu, Th. Capidan, Leake, Pouqueville, Gudas, I. Arginteanu, I. Nenițescu, I. Cvijič și alții încă.

Rezumînd informații multiple, Anastase Hâciu încearcă un profil al Moscopolei vremii, la maxima ei înflorire, în cartea sa Aromânii, comerț, industrie, arte, expansiune, civilizație, de peste 600 pagini mari, apărută în 1936 la Focșani: „Sub raportul industrial — scrie el — Moscopole era o cetate unde se lucrau zi și noapte, tot felul de articole ce se desfăceau peste tot, în interior și în afară. Erau, în acest oraș, după spusa ultimilor bătrîni din Crușova, originari de aici, peste 300 ateliere de făurari. Breslele erau admirabil organizate. Gudas numără 14 corporații bine constituite. O puternică corporație era aceea a arămarilor, care se găsea întotdeauna în fruntea frumoaselor inițiative de binefacere culturală și de asistență socială (după Zaviras). Erau bresle de arămari sau cazangii, lăcătuși, cuțitari, tufeccii (producători de arme, puști), argintari, croitori, tabaccii, papugii, ciriccii, samaragii, casapi (după C. Skenderi); dar mai erau bumbăcari, săpungii, zidari, constructori, pietrari, zugravi și alții. Toți aceștia — ca și oamenii casnici — lucrau nepregetat și trebuie ca lucrul lor să fi fost foarte bine organizat, pentru ca să se satisfacă nevoi peste hotare, ca în Veneția și alte cetăți italiene, pentru ca să reușească în concurența cu celelalte cetăți din ținutul moscopolean și cu bîlciurile din Peninsulă etc. Comerțul și industria ei au ajuns să facă din această cetate una din cele mai bogate și celebre din Peninsulă. Dar strălucirea ei nu s-a exprimat numai prin averi considerabile, ci și prin instituțiuni de caritate publică, de devoțiune religioasă și de înaltă cultură, cum nu existau nicăieri aiurea în Imperiul Otoman — toate acestea înființate și întreținute de marii bogătași și de breslele orașului" (după N. Iorga, „IARĂȘI MOSCOPOLE", Rev. ist., nr. 10—12, anul 1932). „În bazarurile mari și întinse — mai scrie A. Hânciu — era o mișcare uriașă, o forfotă de furnicar ca în marile orașe ale Asiei. Oamenii erau absorbiți în afacerile lor. Corespondențe și comenzi soseau de pretutindeni, din Peninsulă și din Europa, ce trebuiau repede satisfăcute; se descărcau mereu măr-

furi pentru toate direcțiunile. Magazinele gemeau de acestea și industriile lucrau zi și noapte. Albania toată se alimenta de aici sau din porturile adriatice, ce aproape sută la sută le stăpîneau tot ei. La bîlciuri și în zilele de tîrg, veneau Albanezi și negustori din toate provinciile. Toate aceste bogății, transportate pe caravane în șiruri lungi, treceau pe sub ochii Albanezilor și Turcilor, care vedeau în ele aur și numai aur și le excitau instinctele distrugătoare".

MOSCOPOLE REFUZĂ ASIMILAREA

Moscopolea muncea cu sîrg. Moscopolea se îmbogățea, învăța, tipărea cărți — mai ales de cult, religioase. Și stîrnea hoardele de musulmani din jur care trăiau din jafuri. Viața ei, plină, trezea și invidiile „oficialităților" turcești de la Ianina din apropiere (ale tatălui lui Ali-Pașa mai întîi, și apoi pe ale lui Ali însuși), ca și pe acelea ale clerului fanariot și șovin de la Stambul, jignit de „cutezanța" valahilor care încep a scoate cărți chiar și în graiul lor, nu numai „în elinește", limba socotită de ei sfîntă. În legătură cu acest din urmă aspect, să amintim cazul „faimosului" dascăl grec Neofit Duca, de mai tîrziu, care a lucrat un timp și la Academia grecească din București, de unde a fost alungat și chiar bătut mai înainte, pentru cinismul lui ; acestea se întîmplau în anul venirii lui Gheorghe Lazăr în Țara Românească, sufletul învățămîntului în limba națională. Duca așadar, odată întors în Elada, se și înrolează în furibunda campanie antivalahă de acolo, orchestrată de clerul fanariot constantinopolitan, plătindu-ne o poliță, mai repede decît visa el ! El scrie, de pildă, între altele : „Se laudă Aromânii că vor să constituie o națiune deosebită și nu vor să se unească prin limbă încetul cu încetul cu națiunea greacă, după cum s-au unit prin religie". **Adevărul este că nu s-ar fi unit — aromânii — nici prin religie... Încă împăratul Ioniță, în veacul al XII-lea, a vrut să treacă, împreună cu supușii săi, la catolicism. Iar Neofit Duca mai scrie :** „Așa sînt acei ce se prostesc cu limba aceasta românească, murdară și ticăloasă, dacă este iertat să se numească limbă aceea care pretutindeni șchiopătează și nu-i urmarea unei limbi, avînd scîrbă mare și rostire uricioasă".

Unei asemenea atitudini, de agramat, îi răspunde Mihail Boiagi, învățat aromân (originar din părțile moscopolene, prin părinții săi, plecați de acolo după distrugerea marelui oraș) : aceasta se întîmpla după apariția la Viena, în 1813, a cărții sale, Gramatica română sau macedoromână, **ce tocmai se răspîndea printre confrații lui de acasă, și ea vînată de Duca și acoliții săi. Zice Mihail Boiagi deci, în răspuns la otrăvitele bîiguieli ale Neofitului :** „Românul nu are de ce să se rușineze de limba lui, din contra, el se va simți mîndru cînd, reușind să-și cultive spiritul, limba maternă îl va urma bucuros, în orice caz mai bucuros decît ca multe alte limbi. Așadar, din considerațiunile înșirate pînă aici, nu înțeleg flecărerile nedemne ale lui Neofit Duca, căruia — fiindcă nu cunoaște nici o altă limbă — i-ar fi plăcut să distrugă toate limbile din lume, pentru ca în locul lor să introducă limba sa macaronicească. Dealtfel, zelul acestui învățat grec este atît de orb, încît dorește această înlocuire, deși el însuși pretutindeni declară că Românii sînt mai apți pentru cultură și mai sensibili la actele frumoase decît Grecii. Împins așadar numai de orbire și de ignoranță ridicolă, el poate să întrebe pe un ton atît de provocator : unde au Românii țară, orașe, preoți, legi, nobilime etc. ?".

Româncă din Săracu (Thessalia)

Asemenea avertismente auzeau aromânii moscopoleni și în anii de mare înflorire a orașului lor. Ele erau strecurate, pe căi diverse, de înalți arhierei de la Ianina și de la Stambul. Nu prea le luau în seamă însă. Se credeau apărați de bunăstarea, de bogățiile lor. Și apoi, nu dispuneau ei chiar și de o miliție națională proprie, care să le apere averile și să le vegheze viața ? Doar tot banul, aurul le cîștigase și acest privilegiu, între altele, de la autoritățile otomane. Populațiile musulmane din jur, precum și de origine greacă, nici nu puteau visa la asemenea drepturi, pe care le invidiau la aromâni. Pînă una-alta însă, era liniște, era pace. Pînă cînd, își închipuiau ei că își vor plăti bunăstarea și pacea cu bani ? Nu se știe, poate la nesfîrșit. Fiindcă, așa cum scrie Anastase Hâciu în cartea sa, „Pașalele — în războire continuă cu rivalii lor politici — în strîmtoare de bani, deveniseră, ca și colegii lor din Epir și din Belgrad, tributarii moscopolenilor, care își lansaseră afacerile pînă în Bosnia și Hertzegovina, în toată Albania și în celelalte provincii imperiale. Albanezii ghegă, toscă, mirdiți etc. erau toți tributarii lor". **Și fluxul de lume nu înceta în spre Moscopole, de peste tot, îmbătîndu-i, parcă adormindu-i pe aromânii de aici, mîndri că străinii le vor vedea și admira orașul, bisericile, mînăstirile, palatele de marmoră, grădinile, cișmelele din piețe, edificiul măreț al Noii Academii, catedrala Mitropoliei lor, bibliotecile, tipografia lor cea vestită în întreaga Peninsulă Balcanică...**

UN ORAŞ VESTIT

ără să le fi fost întotdeauna favorabil (avusese şi el uneori „des ennuis" cu negustorii valahi, care nu prea favorizau nici măcar „feţele înalte"), consulul francez de la Ianina, Pouqueville, le-a recunoscut, totuşi, întotdeauna ce era al lor : inteligenţă, spirit întreprinzător, hărnicie etc. Iată, de pildă, ce scrie el despre aplecarea aromânilor spre cultură, arte, în comparaţie cu alte etnii din regiune : „Valahii care au călătorit vorbesc mai multe limbi şi au biblioteci bine asortate cu cărţi franţuzeşti şi italiene. Ei posedă excelente ediţii ale clasicilor greci şi un străin găseşte la dinşii literatura de care are nevoie şi pe care e greu s-o poarte în călătorii. Dar ceea ce este şi mai uimitor e de a observa spiritul de ordine ce domneşte în oraşele valahe. O înţeleaptă prevedere s-a perpetuat, spre a dirija tot ce omul supus despotismului poate întreprinde pentru a-şi îmbunătăţi condiţia sa, sporindu-şi bunătatea". **Grecii înşişi au adesea cuvinte de laudă pentru aromâni — şi este vorba de minţile lor luminate, cum este bunăoară cazul lui Rizo Rangabé, fost ministru de externe al ţării sale, care iată cum se exprimă despre ei la un moment dat, în revista „Pandora", din Atena, în 1856 (cu mult înaintea deschiderii şcolilor româneşti în fostul imperiu turcesc) :** „Cînd zicem astăzi, la Atena, Români sau Valahi, înţelegem întotdeauna că este vorba de acei meteori ce apar cînd şi cînd în nordul Greciei şi varsă peste frumoasa noastră ţară ploaia de aur a cîmpiilor dunărene. Noi uităm că, chiar printre noi, în Attica însăşi şi în alte regiuni elenice, există alţi Români a căror rasă constituie o mare parte a locuitorilor din aceste părţi şi ei merită din mai multe puncte de vedere atenţia noastră. Pandora se decide astăzi să le facă dreptate şi româncelor, care locuiesc aceeaşi ţară cu noi, şi care nu sînt mai puţin demne să stea alături de înaltele doamne, deşi ele nu danseazä polka şi nu poartă rochii pariziene..." **Cît despre numărul românilor de aici, acelaşi fost demnitar grec notează :** „Românii care trăiesc astăzi în Grecia, Tesalia, Epir şi Macedonia trec de 600 000".

Îmi vine în minte, din acest unghi, o întîmplare hazlie, ca să nu spun caraghioasă, relatată de Al. Rubin în interesanta sa lucrare. Les Roumains de Macédoine. **Scena se petrece la Salonic :** „Iată, pe această temă — **scrie Rubin** — o mărturie ce are o incontestabilă semnificaţie. O găsim într-un ziar grecesc, **Alithia**, din Salonic (29 nov. 1903). Un grec în trecere prin Salonic, îl întreabă pe un redactor al sus-zisei foi să-i spună care sînt cafenelele frecventate de compatrioţii săi. Drept răspuns, ziaristul face un gest semnificativ, a lehamite, cum că clienţii tuturor cafenelelor nu sînt decît greci, cu toţii. **Dar**, continuă Alithia — **citatul este textual** — nefericitul meu interlocutor, stupefiat, revine : — Poftim ? Vreţi să spuneţi că toţi cei ce vin la cafenea sînt greci ? — Eu, neprevăzînd ce vrea să iasă din asta, am răspuns, orgolios : Desigur, domnule, afară de cîţiva profesori ce fac propagandă străină. — Dar cum aşa, făcu atunci celălalt grec, spuneţi că clienţii acestor prăvălii sînt de-ai noştri, **în timp ce eu nu-i aud vorbind decît româneşte...".**

În general însă, oamenii simpli, intelectualii cinstiţi, cu respect pentru adevăr, nu neagă, nu micşorează nici numărul, nici meritele aromânilor, atît în Grecia, cît şi în Albania, Iugoslavia... Ei recunosc chiar contribuţia, de seamă întotdeauna, a aromânilor în istoria fiecăruia dintre aceste popoare.

INVIDIA ŞI FANATISMUL

n acest context istoric şi cultural are loc prăbuşirea şi moartea, ştergerea de pe hartă a Moscopolei, şi nu numai a Moscopolei, din regiunea Peninsulei Balcanice, locuite şi de aromâni, fraţii noştri sud-dunăreni.

Scrie Pouqueville : „Şcolile din Moscopole înfloreau ; civilizaţia se prevestea sub auspiciile religiei şi ale miniştrilor ei ; dar geniul despotismului — duşman al oricărei prosperităţi — putea suferi oare un oraş liber să se ridice în sinul imperiului său ?"

Şi consulul francez din Ianina mai adaugă : „Invidia şi fanatismul se uniră pentru a distruge opera înţelepciunii. Hoardele mohamedane din Dagli şi Colonia au dat cele dintîi semnalul nenorocirilor, începînd să jefuiască şi să asasineze caravanele care frecventau tîrgul din

Grup de români din Samarina

Voscopole. La rîndul lor, beii din Muzachia, sub pretextul de a ajuta pe supuşii necăjiţi ai Marelui Senior, puseră garnizoană în oraş şi, după 10 ani de devastări, jafuri şi războaie, Moscopolea dispăru de pe suprafaţa Albaniei. Două sute de colibe locuite numai de păstori săraci sînt tot ceea ce rămîne din acest oraş, pe care mizeria nu va întîrzia să-l îngroape sub vastele dărîmături, care dovedesc încă strălucirea lui de odinioară". **Pouqueville scria aceste cuvinte nu mai tîrziu de 1820, deci la aproximativ trei decenii numai de la dezastrul moscopolean, în contemporaneitate — am putea spune !**

Distrugerea n-a început cu Moscopolea. Au fost hărţuite, lovite mai întîi alte aşezări ale aromânilor. Bitcuchi de pildă, de la sudul metropolei. Acest oraş care, cum spuneam, număra şi el peste 10 000 de case, cu o ppoulaţie în jur de 60 000 locuitori. Au prădat localitatea şi i-au

Grup de femei fărşerote din Vodena

dat foc apoi, Selman Dalip cu banda lui, din Radoviţca, iar după el, Kurd-Paşa din Berat, contemporan şi concurent întru putere al lui Ali-Paşa din Ianina. Au mai fost incendiate şi răspîndite Nicea (36 000 loc.) şi Grabova-Grava, oraşul de origine al familiei Şaguna (60 000 loc.), aşezate mai la nord de Moscopole, ca şi Niculiţa, centru al industriei metalelor scumpe (30 000 loc.), Linotope (25 000 loc.). În această din urmă localitate — îmi scria poetul Nida Boga la 17 oct. 1972 — a fost descoperită o inscripţie la biserica Sf. Zaharia, în grai aromân, cu litere greceşti : Care va s-intră tu aestă biserică şi va s-inclină cu evlavie va-l agiută D-zău. Biserica, a cărei fotografie o păstrez, e aproape ruinată şi datează din 1424 ! Dar inscripţia — care este interioară, de cînd va fi datind ? Ar merita lămurite lucrurile la faţa locului, pînă nu e prea tîrziu. Această inscripţie ar putea devansa cu un secol apariţia primului text românesc (Scrisoarea boierului Neacşu e din 1521 !). Alte localităţi distruse şi parţial desfăcute de locuitorii lor înşişi, sătui de hărţuielile păginilor, mai sînt Linca (40 000 loc.) şi Gramostea (40 000 loc.). Această din urmă localitate rivaliza cu însăşi Moscopolea, ca pitoresc al aşezării : în munţii Gramos, la 1 600 m. altitudine, un oraş întreg.

Gramostea a avut şi ea privilegiul de a fi fost cîntată, ca şi Moscopolea, în poezia aromânilor, atît populară, cît şi cultă. Demnă de reţinut fiind, în acest sens, balada poetului Nicolae Velo (1882—1924), născut în Molòvişte, comună cu o aşezare nu mai puţin frumoasă, de la poalele Peristerei, în Munţii Macedoniei. Balada lui se cheamă chiar „Şana şi-arderea Gramostilei", apărută în Cîntiţe juneşti, cu o prefaţă elogioasă de George Coşbuc, reprodusă apoi de Tache Papahagi în Antologie Aromânească, din 1922, ca şi în Antologie lirică aromână din 1975, cu transpunere în limba literară, ce îmi aparţine.

Balada consemnează atacul asupra Gramostei şi lupta eroică de apărare a aromânilor de aici. Pretextul atacului : Hagi-Stere, mare celnic din regiune, refuză cu orgoliu şi cu mînie cererea lui Ali-Paşa, de a-i da fata, pe Şana, pentru haremul despotului. Motivul adevărat : averea nemăsurată a celnicului şi a grămostenilor lui în general rîvnită de atacatori. Lupta este crîncenă, celnicul — atestat documentar — luptă pe viaţă şi pe moarte cu ai săi, secerînd mii de păgîni. Pînă la urmă însă atacatorii, al căror număr era copleşitor, reuşesc să distrugă oraşul. În crincena şi sîngeroasa încleştare luptă chiar Şana, fata celnicului, care nu cade vie în miinile satrapului. Iată fragmentul final al baladei :

...Ş-cînd bărute nu l-armase
S-alumtară di prit case.
Arbineşlor agiutor
Lă vinea oamiñi di-a lor,
Şi-iruşe intrară-n hoară,
Şana — feata, u-alăgară.

Ma la Hagi-Sterviu-n poartă,
Şana nişi u-aflară moartă,
Cu-armile nica tru mînă,
Cum s-bătu mărata-Armână ;
Cu-albuli sin di sîndze-mplin
Şi-canda dziţe cu virin :
Luaţ-ñi mîrşea, voi pîngîñi !
Nu s-da vii feate di-Armâñi !
Di inate-Ali-Paşa
L-Arbineşi lă dimînda
S-ardă hoara, să-li da foc,
S-nu s-cunoască a lei loc.

Şi-arse Gramostea muşeată,
S-duse Gramostea-alăvdată,
Şi-di văr' dzaţe ñili di case —
Niţi semnu nu armase !

Gloanţele cînd le-au gătat
Cu topoarele-au luptat...
Dar, de-acum, nu mai puteau,
Că păgînii tot veneau...
Şi-au pătruns turci-n oraş
Pîn-la al Şanei sălaş.

Şi-au aflat-o acasă-n poartă,
Străpunsă de gloanţe, moartă,
Cu o durdă-alăturea —
Mulţi a secerat cu ea !
Şi cu iia sfîşiată —
Parcă zicea, mîniată :
Luaţi-mi hoitul, voi, păgîni !
Vie nu v-am fost în mîni !
Ali-Paşa, umilit,
Pe loc a şi poruncit —
Să aprindă tot anume,
Locul să-l şteargă din lume !

Şi pieri Gramostea-n foc,
Gramostea fără noroc,
Şi din zece mii de case —
Numai numele-i rămase !

PAŞII DIN IANINA

n 1768 aşadar, începe războiul ruso-turc ce avea să se sfîrşească în 1774, cu victoria ţarului Rusiei. Ca rezultat, pe de o parte aceasta a mărit aversiunea stăpînirii turceşti asupra creştinilor din propriul imperiu ; pe de alta, Ali-Paşa şi părintele său ţin să profite că sultanul are acum alte griji — ale războiului cu împărăţia pravoslavnică — şi îşi încep, în paşalicul lor şi împrejurimi, prădăciunile împotriva tîrgurilor, oraşelor aromânilor, etnia cea mai bogată a regiunii. Mai mult decît atît : războiul însemnînd slăbirea puterii centrale a sultanului, era un prilej cum nu se putea mai nimerit, pentru cuplul puterii de la Ianina, tatăl şi fiul, de a-şi pregăti şi, de ce nu ?, de a-şi proclama neatîrnarea de Stambul, ceea ce chiar avea să se şi întîmple în 1787. Fiul Ali începe să aibă un ascendent din ce în ce mai mare asupra bătrînului său tată. La data primului atac asupra Moscopolei avea 28 de ani. Era un bărbat frumos, bine clădit, fără a fi

înalt, cu mustață și părul tăciune, cu mare slăbiciune pentru femei, care se feresc din calea lui însă, din cauza unei veșnice încrîncenări a chipului lui, ce parcă nu se luminează niciodată. Pare a fi gata să muște, să sfîșie în orice clipă. Se spune că nici tatăl său nu prea avea încredere în el. Dealtminteri, din 1787 îl lasă mînă liberă, speriat și de gestul proclamării autonomiei Ianinei, pe care nu voia să-l ia asupră-și, spre a nu atrage asupra sa mînia Porții.

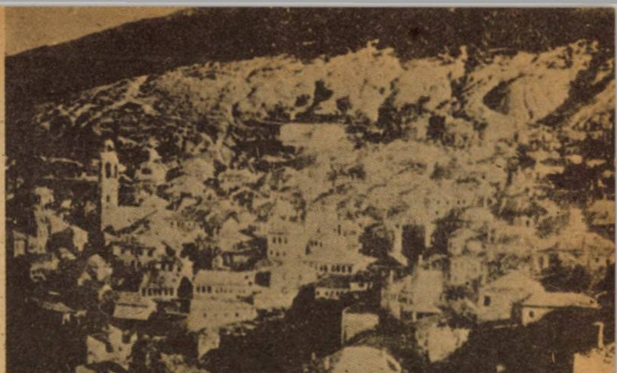
Ali, plin de cutezanță, abil, chiar lingușitor față de mai micii șefi locali, cărora se pricepea de minune să le stîrnească orgoliul, ajunge repede destul de puternic, prestigiul crescîndu-i și prin aducerea la ascultare față de el a unor pașale din părțile albaneze.

Doar femeile frumoase și tinere erau o altă beție a lui, care îl mai făceau, cînd și cînd, să uite de cealaltă beție a sa, aceea a puterii, care îl stăpînea tot timpul, ca o boală mereu ințețindu-se.

Prin urmare : Ali-Pașa se simte puternic. Și ar deveni și mai puternic, gîndește el, dacă ar pune mîna pe aurul, pe lirele ghiaurilor de valahi grămosteni, moscopoleni mai ales... Astfel și-ar lăți și mai mult stăpînirea ! De ce n-ar face-o acum, cînd Stambulul are alte treburi în războiul cu muscalul ? El știe că valahii au și ei arme, ba chiar milițiile lor, dar dacă-i iei prin surprindere... Și-apoi, el va sta în umbră. Îi va înarma numai și îi va împinge pe alții în față, Ali venind să culeagă roadele, la urmă ! Le va da și golanilor, mă rog, cîte ceva — că altfel nu-i mai prinzi ! Dar grosul prăzii va fi al lui, nici vorbă !

După ce răspîndește cu perfidie zvonuri despre iminente jafuri, puse chipurile la cale de albanezi, de bulgari, de greci împotriva valahilor, le propune acestora din urmă să le trimită trupă din propria lui jandarmerie, care să le întărească apărarea contra eventualilor atacatori. Iar valahii primesc ! De ce ? Fiindcă Ali se ridica, nu-i așa ? — împotriva puterii centrale turcești, ceea ce nu părea să fie rău, ba dimpotrivă... Într-un fel, așa și era : fărîmițîndu-se puterea imperiului, popoarele creștine de sub puterea lui puteau spera mai ușor să se vadă libere...

Între timp, ce mai făceau moscopolenii ? Munceau și trăiau ca în vis, în orașul lor fabulos, întins peste 5 coline, asemenea unei Rome de altcîndva ; de la înălțimea urbei lor (1 150 m.) vezi lumea altfel probabil, mai cu seamă știindu-te bogat, scutit de grijile zilei de mîine. Iar cine voia să se izoleze și mai mult de frămîntările lumești, urca și mai sus încă, pe coastele muntelui Opari sau Costi al Manducă (cum îi ziceau ei, aromânii), pe la stînile lor răcoroase, așezate mereu lîngă izvoare cristaline, de apă rece ca gheața. De aici, din înalt, aveau toată Moscopolea sub ochi ! Iată, panglica șerpuitoare a Rîului lui Dzegă, ce împărțea urbea în două ; iată zecile de biserici, catedrale, Mitropolia, uite Noua Academie, măreață — numai piatră și marmoră, apoi piețele, fîntînile, bazarurile, șirurile de prăvălii de tot felul, Tipografia, palatul familiei Sina — mai mult pustiu, fiindcă stăpînii stăteau mai mult prin Viana și Buda decît pe-acasă, uite breslele de peste tot, — cînd și cum s-au ivit toate astea ?! Era de mirare, ce se putea vedea de sus ! Și furnicarul de lume, forfota necontenită a oamenilor, vitelor, harabalelor, de ziceai că tot orașul stă să se mute

cine știe unde, ori tocmai se așează acum, sosit nu se știe de unde ! Era mai bine sus, la stîni : lapte, brînzeturi, cașcaval, iaurturi, miei la frigare pe iarba verde ori pe frunze de ferigi, lîngă izvorul susurînd, clipocind, ieșind din piatra vînătă a muntelui... Sigur, era bine aici.

Acolo, jos însă... Acolo, parcă își vîra dracul codița. Cei 12 primari ai orașului (pe cartiere), se cam ciondănesc. Fiecare crede că în mahalaua celuilalt s-a făcut mai mult. Și doar banii sînt din haznaua comunală, a tuturor ! Ia să vedem noi... La Șipisca — se zice că e la fel. Mîncătorie, și acolo, și fudulie. Și în Gramoste. Au ce învăța de la moscopoleni, nu-i vorba ! Dar ce poț face moscopolenii ? Toate tîrgurile valahe sînt cu ochii pe ei.

A DIVIZA PENTRU A STĂPÎNI

Poarta Otomană prinde firul uneltirilor lui Ali-Pașa la Stambul, conciliabulele trimișilor lui pe la Patriarhie. Se pun la cale prădăciuni, jafuri contra ghiaurilor din părțile albanezești ? Prea bine. Sultanul avea acum alte griji, era în război cu Rusia țaristă ! Și nici nu e rău ce pune la cale Ianina. Că valahii sînt toți spioni ai Veneției și chiar ai Rusiei. Să-i radă, așadar ! Dar ăștia, ehei, se vor apăra ! Și va fi bine. Au să se macine în-de-ei, ca două pietre de moară, iar Sultanul are să culeagă roadele la urmă, tot el, magnificul Mustafa al III-lea !

Așa se gîndea la Stambul. Iar la Ianina — cam la fel, numai puțin cam pe dos : Mustafa — își zicea Ali, are ce face acum. Numai la mine nu-i e gîndul. Ba chiar îi și convine să-i risipească pe ghiaurii valahi, care oricum au să se dea de partea moscalilor în război. E vremea, deci, să dăm iama în turmele, în prăvăliile, băncile lor. Pînă una-alta, avem, vom mai avea mînă liberă ! Și a mai intrat și discordia între valahi : moscopolenii se ceartă între ei, tîrgurile astea nu se mai au bine între ele, ca înainte, se privesc chiondărîș, își calcă munții și se ciocnesc între ele ! Niciodată nu va fi mai bine să-i lovesc ! Dar, cu băgare de seamă, cu mare băgare de seamă...

Maestru în înșelăciuni, Ali-Pașa chiar a creat impresia la începutul atacurilor împotriva aromânilor, că nu are nici o legătură cu ele. Chiar tuna și fulgera împotriva jefuitorilor. Ba a și executat cîteva căpetenii, la plîngerile aromânilor. Îi și convenea : procedînd astfel, se alegea și cu prăzile celor omorîți, și își și menținea cît de cît creditul între valahi. Dealtfel, oricît de bănuitori ar deveni ei, Ali nu va recunoaște niciodată învinuirile ce i se aduc ! Jură și pe Coran, chiar cînd, de la o vreme, știe că nu-l mai crede nimeni...

9 — Luceafărul Estival '85

Avdela

PRIMA DEVASTARE

Și, în sfîrșit, în vara lui 1769, năimiții lui Ali dau iama în Moscopole, în chiar timpul marelui iarmaroc. (Gramostea fusese prădată și distrusă încă din 1760. N-a fost un semnal de alarmă? Poate că a fost. Dar vîlvătăile focului — pînă nu le simți, degeaba le vezi de departe...). Piețele orașului gemeau de lume și de mărfuri. Cetele de lefegii, tocmai la Ianina și fanatizate de clerul creștin de acolo și de mai departe, au lovit scurt, prin surprindere, ziua în amiaza mare, dar periferic, nu pînă în inima orașului. Mercenari călări, pătrundeau într-un loc, cîte 50—60, înarmați cu pistoale ascunse în brîuri, în șalvari, chiar sub fesurile de pe cap. Și, părînd cei mai pașnici tîrgoveți din lume, veniți să cumpere, să vadă, să se veselească — cine să-i ia în seamă? Că doar musulmani se vedeau peste tot, în trecere, pe aici, în marea Moscopole. Dar numai musulmani se vedeau pe aici? Sîrbi, greci mai puțin, turci, negustori, oameni învățați, veniți de departe, din Veneția, de la Belgrad și Scopie, din Viana și Buda, de la Oravița. Timișoara — dar de unde nu veneau? Și umblau, forfoteau, strigau, se certau, rîdeau, hohoteau, ca nicăieri aiurea! Numai că, deodată — țipete, îmbulzeală, focuri de pistoale! Și lumea s-a tras înspăimîntată, care pe unde a putut, ca iepurii și ca potîrnichile, văzînd leșuri de oameni pe jos, scăldate în sînge! Și, pînă a se dezmetici cineva, falșii tîrgoveți musulmani au încărcat pe cai ce-au apucat și s-au și făcut nevăzuți, într-un mare nor de praf, ca în război! Scena, fulgerătoare, s-a produs în mai multe locuri deodată, în tot tîrgul. Au fost pagube de mii și mii de lire. Și mai multe sute de morți, între care puțini, foarte puțini dintre jefuitori. Tîrgul s-a spart, firește. Anastase Hâciu scrie, în cartea citată: „Un singur document contimporan din Cronica Prodromului — mănăstire în Moscopole — vorbește, în cîteva rînduri, despre această catastrofă națională: În anul 1769, n-a dat nimeni nici un ban, fiindcă, în anul acesta, au venit turcii și albanezii și au prădat mănăstirea și orașul și multe case au ars. Iar în documentul vecin acelei epoci, găsit în Arhiva Locumtenențială din Budapesta, stă scris: Aceeași cetate a fost expusă unei mari primejdii în 1769, prin năvălirile Albanezilor și Turcilor, în războiul aprins între Ruși și Turci. Și, tot în același document al mănăstirii Prodromului, mai stau scrise acestea, fără a se preciza dacă este vorba de același atac sau de un altul ulterior și mai barbar: În Iunie 1769, ziua anuală a bîlciului, nu s-a adunat nici un obol, fiindcă renumita Moscopole a fost ruinată și pe deplin nimicită."

I. Arginteanu, în a sa Istoria Românilor Macedoneni, București, 1905, susține că aceste devastări din 1769 au fost conduse, organizate de tatăl lui Ali-Pașa, alături de care se afla și fiul său, pentru care atacurile din 1769 au fost un fel de repetiție generală la ce avea să fie în 1788, după care Moscopolea, practic, a încetat să mai existe.

«MOSCOPOLE! MOSCOPOLE! UNDE E FRUMUSEȚEA TA?»

După cel dintîi atac năprasnic, aromânii, firește, s-au trezit din euforia lor, și s-au apărat. Nu doar moscopolenii, dar și cei din așezările din jur, care le-au sărit în ajutor, organizînd riposte dîrze!

Ecouri la aceste sîngeroase evenimente au rămas, numeroase, în lirica populară aromână: „Unâ ñil'ie di-arbineși și-alț ahînț anatoladz" („O mie de arnăuți și-înc-atîți anatoleni"), titlu din care se vede că era masivă și participarea turcilor din Anatolia la jafuri, aflați în solda lui Ali-Pașa. E un text liric ce înfățișează un episod din timpul luptelor, cînd tineri și tinere din Moscopole s-au bătut pe viață și pe moarte cu atacatorii, fetele cărînd gloanțe în șorțuri pe baricade improvizate, din curți, din casele asediate. Alte ecouri, „Cînticlu a hoarăl'ei Șipisca":

O, voi dzeñiuri, o voi munţ,
Tru ţi jale hiţ cădzuţ !
Ia mutriţ niheam la noi,
Că mult nă i dor tră voi.
Şipisca i-n foc şi fleacă
Şi pîngiñil'i, nil'i di nil'i,
Ahurhiră genga s-facă...

Plaiurilor, munţi iubiţi,
Tot de jele cutropiţi !
Ian uitaţi-vă spre noi,
Că ni-i tare dor de voi.
Şipisca e-n foc şi pară,
Că păginii se sculară
Şi porniră pradă-n ţară... etc.

(din „Antologie lirică aromână", 1975, cu echivalenţe în limba literară ce îmi aparţin).

S-ar mai putea cita şi alte cîntece, „Fraţl'i Giuvara", „Capidanlu Nacea", „Cinticlu al Fetu-Mare" etc.

După dezastrul Moscopolei din 1769, pe zidurile mînăstirii Sf. Ioan Botezătorul, de lîngă oraş, ascunsă între pini şi brazi, se putea citi (după A. Hâciu) : „O, Moscopole ! Moscopole ! / Unde este frumuseţea ta ? / Unde este splendoarea ce o aveai înainte de 1769 ? / — Oameni răi, tîlharii mi-au adus distrugerea ! ! / — Dumnezeu să-ţi ajute, în numele Sf. Ioan, / ca să-ţi redea frumuseţea ce ai avut-o înainte !".

Tot Anastase Hâciu citează o legendă de adevărată plasticitate, cu privire la urmările psihologice asupra aromânilor, pe care le-au avut atacurile musulmane din 1769, conduse de Ali-Paşa şi tatăl său, şi inspirate din umbră de cercurile clericale : „Într-o zi, un mare bogătaş a dispărut din oraş şi, la poarta casei sale a lăsat o găină jumulită numai la guşă ; o alta, jumulită numai pe jumătate, a lăsat-o în coridor ; iar o a treia, jumulită pe de-a-ntregul, în casă. Lumea, nu cu greutate a dezlegat sensul acestui oracol : cine va pleca (din oraş) devreme, va scăpa binişor ; cine va pleca mai tîrziu va pierde destul ; iar cine va rămîne pînă la urmă — va fi pierdut pe de-a întregul".

Cînd pacea s-a înstăpînit din nou la Moscopole şi în împrejurimi, după 1769, atît cît s-a înstăpînit, aromânii şi-au luat măsuri sporite de prevedere, de apărare. Sufletul acestor măsuri a fost insuşi Teodor Cavalioti, ajutat de Gojdu, de Sina — mari bogătaşi — şi de primari, căpeteniile breslelor. Au fost întărite miliţiile, un fel de armată locală, recrutată dintre băştinaşi, au fost aduse arme de departe, de la Veneţia, Viena, Buda, cu caravanele, care circulau şi ele acum, sub bună pază. Dar, exodul se pornise. Mulţi aromâni doreau să-şi pună la adăpost averile, viaţa. Iar Moscopolea se depopula văzînd cu ochii. Şi, pe măsură ce oamenii se băjeneau, apărarea însăşi a oraşului slăbea, ceea ce nu scăpa deloc lui Ali-Paşa, satrapul de la Ianina, hoardelor lui. Încît, cum scrie Pouqueville, „după zece ani de devastări, de jafuri şi de războaie, Moscopolea dispăru de pe faţa pămîntului". Ceea ce s-a petrecut în 1788.

Tipuri de aromâni

9*

Romănce fărşerote din Pind

FANATISMUL PRODUCE RUINE

Acest ultim asalt, funest, care a însemnat moartea Moscopolei — şi a altor oraşe aromâne din regiune, aproape desfiinţate prin băjeniri succesive — s-a produs tot cu prilejul unui mare iarmaroc, ultimul ţinut în tîrg. Era tot vara. A fost năpraznic ! A ars atunci aproape întregul oraş. S-au prăbuşit în flăcări, arzînd zile în şir, faimoasa Noua Academie, cu marea ei bibliotecă, şi Stampa (tipografia), alte şcoli, instituţii, Mitropolia, zeci de biserici, mii de locuinţe... Au ars şi au murit mii de oameni, dintre aromâni mai cu seamă, dar şi dintre başbuzucii năvălitori. Pagubele materiale ? Incalculabile, dar cine se mai gîndea la ele ? Fugea cine putea, se salva cine mai putea.

A urmat o perioadă de acalmie. De care moscopolenii s-au folosit, spre a lua drumul pribegiei, cu ce le mai rămăsese, în special cu bani, cu aurul bine ascuns, în speranţa de a-şi reface viaţa departe, oriunde, cît mai departe de groaznicul loc al dezastrului nemaivăzut ce îi lovise. Oamenii fugeau noaptea, călătoreau numai la adăpostul întunericului, ziua ascunzîndu-se în locuri ferite. Înarmaţi pînă în dinţi, spre a se apăra de bandele răilor, cărora, totuşi, nu o dată le cădeau victimă !

Drumurile băjeniei au fost valea Vardar—Morava şi Scopie—Sarajevo, către Serbia, Bulgaria, Austria, Ţările române, Buda, Pomerania. Ori către Salonic, prin Vodena (Edesa), în Tracia, unii ajungînd pînă în Egipt !

În O Tzintzarima (Despre Aromâni), Dr. Duşan Popovici, de la Universitatea din Belgrad, el însuşi aromân de origine, scrie despre aceste pribegii, după arderea Moscopolei : „Această emigrare a lăsat o puternică şi profundă amintire la multe familii de aromâni din Moscopole şi de prin alte localităţi aromâneşti. Într-o familie care a fugit din faţa barbariei turceşti, s-a păstrat, pînă în zilele noastre, un samar ; şi astăzi se păstrează încă un toiag ca amintire a acestui eveniment. Cu ocazia aceea, ei treceau singuri sau în grupuri, aproape prin toate punctele mai importante ale Dunării şi Savei. O grupă mai mare, de vreo 150 suflete, a trecut Sava la Slavonski Brod, sub conducerea lui Papaiana, aşa poreclitul Capmar. Se zice că el, cu greu a adus această grupă la Slavonski Brod, de unde s-au răspîndit apoi în fosta monarhie austriacă". Acelaşi învăţat mai notînd : „Aproape toate aceste familii spun că au fugit cu mari avuţii, cu saci şi traiste de aur" sau cu „galbeni ascunşi în oale umplute în vîrf cu miere pe care o întrebuinţau la hrana copiilor", cum se justificau ei faţă de autorităţile turceşti.

Înainte de a mai reproduce citate din poezia aromână cultă, în care este vorba despre Moscopole, să mai amintim din ce ne-au lăsat, ca mărturie asupra oraşului, diferiţi învăţaţi care s-au ocupat de problemă. Astfel, Pavlu Lambru nota în 1821 : „Moscopolea a înflorit, la începutul secolului al XVIII-lea, nu numai prin mulţimea populaţiei şi avuţiei, dar şi prin innobilarea locuitorilor, prin marele comerţ şi mulţimea de stabilimente industriale". K.K. Kumas numeşte Moscopolea „un oraş macedonean, tot aromânesc", care „pe cînd era în floare, tindea să devină exarhul luminii Grecilor, cu lucrări folositoare societăţii" (avînd în vedere că acolo se dezvolta o cultură mai ales în elină). N. Papahagi îl numeşte „cel mai mare centru comercial al Turciei europene şi principalul focar al civilizaţiei" din regiune. Pentru St. Romanski, prof. univ. din Sofia, Moscopole rămîne pentru epocă „un adevărat centru de cultură şi de civilizaţie". Iar C. Jirecek îl prezintă drept „un oraş al vlahilor din munţii de la sudul Ohridei, oraş ajuns în curînd celebru". La rîndul lui, I. Arginteanu descrie Moscopolea ca „focar de cultură şi de civilizaţie pentru toată Grecia şi Turcia". Pentru ca J. Cvijič să o definească : „centrul comercial al tuturor regiunilor centrale şi occidentale, principalul oraş comercial din interior", subliniind că „în toată Peninsula, comerţul, imprimeriile şi şcolile Moscopolei erau celebre".

«DOAMNE, ŢI LÏEŢ AU FAPTĂ DE ARMÂNILI—AHÏTE—AU TRAPTĂ?!»

Dintre poeţii care au cîntat — mai bine zis au plîns Moscopolea, în versurile lor, îl vom aminti, din nou, pe Nicolae Velo, autor şi al unei balade pe această temă, intitulată chiar Moscopole. Citâm, din partea finală a textului (după ce sînt descrise bogăţiile, faima metropolei, bătălia anterioară, de apărare a cetăţii în faţa năvălitorilor):

„Ma cînd vinir-a doa-oară,
Fără ñilă s-alumtară.
Piste mirşe năşi călcară
Ş-tu Muscopole intrară.
Di inate ţe-l'i avură
Că tru dzaţe-añi nu putură
Ca şi-u calcă ş-ca şi-u fură
Nişi şi-u-mpradă nu mai vrură.
Ma di dosprădzaţi di locuri
Îl'i băgară, cîñil'i, focuri,
Ca ţiva s-nu ma se-aleagă;
Ş-tr-ună siptămînă ntreagă
S-dusiră averle toate
Ş-cu palatele muşeate !
Azi Muscopolea iţ pare
Că vîrnu murmintu mare ;
Mărmuri frîmite-acolo s-ved nică,
Ş-inima ţi si diñică
Cîndu treţ di u mutreşti,
Ş-fîră s-vrei iţ vine s-greşti :
Doamne, ti lieţ au fapta
Di Armâñil'i arhite-au traptă?!"

„Cînd veniră-a doua oară,
Fără milă se luptară.
Pe cadavre au călcat,
În Moscopole-au intrat.
De minia ce-o aveau,
Că de zece-ani nu puteau
S-o supună şi s-o prade,
Au trimis, pe-ascuns, iscoade
Şi din douăsprezece locuri
I-au pus ciinii-atuncea focuri,
Ca nimic să nu rămînă.
Şi-ntr-o-ntreagă săptămînă
A pierit mîndra cetate
Cu averi şi cu palate.
Azi Moscopolea îţi pare
Un mormint jalnic şi mare :
Doar ruini de ziduri nalte,
Marmoră din vechi palate.
De priveşti, inima-ţi plînge
Şi îţi vine parcă-a zice :
Doamne-armânii ce-au greşit,
De atîtea-au pătimit ?!"

(Transpunerea aparţine poetei Kira Iorgoveanu).

Reproducem şi un sonet — cel final — din marea epopee a lui Nida Boga, Voshopolea ; **sonet în care mult talentatul ei autor încheagă nu imaginea dezastrului metropolei aromânilor de altădată, ci icoana ei din epoca de înflorire, aşa cum au păstrat-o băjenarii, mereu, reconstituind-o în veşnic neştearsa lor amintire :**

Biserica Sf. Nicolae din Cruşova

Ciudia cu Voshopolea

Ca nividzută iară 'nă ciudie,
Voshopolea-aţea arsă şi surpată
Lia ca s-arsară multu ma muşată,
Tu mintea-armâñilor di tu xinitie.

Tu marmar anviscută, nu-are seară
Di pi icoñile-aduse s-nu dipună
Ş-tu măvipsite vise s-lă si spună,
Că ş-dzua faţa-li nu putea s-lă cheară.

Acaţă dimîndările s-li aleagă,
Di vruta fară s-lă si-aprindă dorlu,
Şi bana di acasă s-ă si-ncleagă.

Cu-aistă nividzută 'nă ciudie
Ş-Voshopolea şi-pitreaţe agiutorlu,
S-armînă fara armânească vie.

În transpunerea mea :

Miracolul Voshopolei

Ca un miracol — chiar în diaspora,
Voshopolea cea mîndră, spulberată,
Nepieritor în spirit e-ntrupată, —
Al băjenarilor, al tuturora !

Că o visează-armânii-n orice seară,
În murii ei de marmoră cădită,
Şi-o poartă toţi în suflete zidită,
Icoana-ei de-a pururi să nu piară.

Şi îi aud poruncile de-a rînd —
S-o ţină vie-n inimi, necurmat,
Ca o statuie înălţată-n gînd...

Miracol straniu, nemaipomenit...
Voshopolea nu numai s-a luptat,
Ci va lupta mereu, la nesfîrşit.

Şi încă un ecou, de astă dată dintre cele mai recente, din cartea Kirei Iorgoveanu, Steauă di dor, **Editura Eminescu, 1983 (pentru care nu dispunem de o transpunere) :**

Moscopolea

Ţi cîftăm canda nu fuşi iuva...
Cîtî tini, cum va-s anchisim ?
Moscopole,-arană ţi nu treaţi
Ş-nu vrem vîrnîoar' s-u itripsim !

Steauă, steauă-arauă, iu iarai,
Polea noastă-mşată cîndu-ardea ?
Ehtrul cum di nu putuşi s-urgheşţî
Moscopole, cu luñina ta ?

Ţi lîngoare stizñili purtau
Ş-lemnul cum nu putu s-facă heru,
Foclu ta s-nu poată sî-şi si aprindă ? !
Steauă, cum mutreai di-aclo, din ţeru ?

Multu greauă ţî fu tîxiratea
Di chiruşi ca un nîvaiu di neauă.
Mini adzî nu-ţî caftu cîbatea,
Ma ti vedu ca 'nî chirută steauă...

Foclu cari ehţîrlii-ţ bîgară
Ţî surpă maşi casilî ş-cîmbăñili,
Thimisearea maşi nu u-angrupară —
Şi-adzî ea nî vindică arăñili...

Grup de tineri din Veria

ÎMPRĂȘTIEREA MOSCOPOLENILOR

Așadar, Moscopole înceta să mai existe, după 1788. În cîțiva ani s-a destrămat cu totul, ca și celelalte centre ale aromânilor, din regiune, Gramostea, Nicea, Grabova-Grava, Bitcuchi, Niculița, Linotope, Linca și altele încă, Șipsca, Fușea, Birina, Vărteanic etc. Astăzi numără, fiecare în parte, în jur de 200—300 de familii numai. Și ar fi putut să fie, acum, puternice centre industriale și culturale! Ce s-a întîmplat cu populația lor?

Cîteva mii de oameni au pierit atunci, în teribilul holocaust, adevărat genocid. Zeci de mii s-au răspîndit prin Serbia, Bulgaria, prin alte regiuni ale Greciei, chiar Albaniei și Turciei, mai liniștite, fiindcă nu grecii, albanezii sau turcii i-au lovit în crunții ani amintiți, ci anumite grupuri fanatizate de cercuri clericale și șovine, recrutate din sînul acestor naționalități. De aceea, în zilele noastre întîlnești greci din Peloponez, albanezi din Școdra, turci din Asia Mică chiar, sîrbi din Belgrad, croați din Zagreb etc., care aflînd că ești român, îți răspund în noua limbă adoptată: Și eu sînt român! Cu nostalgia îndepărtatei lor origini, pe care n-o uită. Așa cum generalul Ioan Coletti, reprezentant al Greciei la Paris, întîlnindu-se cu Ion Ghica, i-a spus cu mîndrie, cu nereținută bucurie: Ș-eu escu armân!

Soarta a vrut ca aromânii, care au avut parte de o istorie vitregă, să îngroașe rîndurile altor popoare și să lucreze pentru ele, cu hărnicia, inteligența, spiritul lor întreprinzător. Soarta a vrut ca ei să-și verse sîngele pentru independența popoarelor în mijlocul cărora au trăit.

Alte mii de aromâni, după catastrofa Moscopolei, s-au stabilit departe de matcă, unde s-au asimilat și unde prezența lor a fost rodnică pentru noile lor patrii, adoptate fortuit. Iată ce scrie D.I. Popovici despre cei așezați în Serbia: „Aromânii, după cum am văzut, au fost oameni de o capacitate rară, aproape genială, nu numai în negoț dar și în alte direcțiuni. După aptitudinile lor, ei pot fi puși alături de acele vechi și talentate popoare istorice, cum sînt Evreii, Grecii și Armenii. Cînd se va face analiza sîngelui oamenilor noștri mari, atunci se va vedea că un număr însemnat din bărbații noștri iluștri, mai cu seamă cei născuți în preajma tîrgurilor, în linie bărbătească sau femeiască, sau, cum se spune altminterea, după singele lor gros sau subțire, coboară din acești oameni vrednici. Temelia culturii noastre moderne, secolul al optsprezecelea din viața noastră comercială, în mare parte lor li se datorește."

Într-adevăr, numai în Serbia, cum recunoaște D. I. Popovici, aromânii roiți din regiunea moscopoleană au dat nenumărați oameni de seamă: un Lazi Paciu, fost ministru de finanțe, Țințar Marcovici, fost ministru de externe înainte de ultimul război, în guvernul răsturnat de hitleriști, istoricul Vladan Gheorghevici, generalul Jifko Jifkovici, oameni politici ca Vasa Popovici, Costa Stoianovici. Precum și eroi naționali, între care Țințar Iancu, despre care F. Kanitz scrie: „Istoria pentru independența sîrbească vorbește despre faptele glorioase ale lui Țințar Iancu, care a condus pe sîrbi în Kraina, contra Turcilor..." (în 1862); sau Pitu Guli, sufletul, conducătorul militar al revoluției de la Crușova din 1903, de asemenea împotriva Turcilor. Aromânii așezați în Bulgaria au dat și acestei țări oameni importanți, între care miniștrii Takeff și Kimon Gheorghief. Ca să nu mai vorbim de contribuțiile lor în Grecia, Albania, Austro-Ungaria, fiindcă acestea fiind atît de multe, ne-ar trebui zeci de pagini, spre a le epuiza. Și, bineînțeles, fără a ne mai opri la aportul a numeroase familii de aromâni, moscopolene mai ales, stabilite în Transilvania și celelalte două Principate, în ce privește dezvoltarea economică și culturală a acestor regiuni românești, pentru că, de astă dată cel puțin, e vorba de o contribuție firească, în propriul nostru folos, ca una și aceeași națiune. Din acest unghi, al unității poporului român, aromânii chiar au o vorbă — foarte semnificativă. Ei spun adesea: poporul nostru a avut două case, două gospodării. Una aici, la nordul Dunării, și una sub Dunăre, în Peninsulă. Cea de sub Dunăre a luat foc și a ars (aluzie la distrugerea Moscopolei, la istoria lor vitregită, zbuciumată). Ne-a rămas căminul de aici, de peste Dunăre, în care e firesc să ne tragem. Ceea ce se și întîmplă, de mai bine de două secole.

A fost odată, ca în povești — o cetate de vis, a bunăstării materiale și a înfloririi culturale aromânești. Care se numea Moscopole. Și nu numai Moscopole. A fost...

Astăzi, aromânii din Peninsulă, încă vorbitori ai graiului lor, au rămas mai puțini. Numărul lor nu trece de 500 000. Și se împuținează mereu. Rămași de peste 40 de ani fără școli, fără publicații în graiul lor matern — ei, care în secolul al XVIII-lea întemeiau la Moscopole o Academie — asistă acum, neputincioși, neajutați de nimeni, la chiar dispariția progresivă a propriei etnii. Să fie acesta un proces ireversibil, tocmai acum, cînd se trezesc la viață toate națiunile lumii, de pe toate meridianele lumii?

Hristu Cândroveanu

NOSTALGIA ORIGINILOR

SCRIITORI ŞI IPOTEZE

ALEXANDRU ODOBESCU UN PRECURSOR AL LUI MIRCEA ELIADE?

Alexandru Odobescu este pentru mai toţi cititorii lui autorul nuvelelor **Mihnea Vodă cel Rău** şi **Doamna Chiajna.** Puţini ştiu cealaltă faţă a lui de cercetător pe tărîmul istoriei artei, al arheologiei, deşi ne-a lăsat o istorie a arheologiei, şi mai puţin postura lui de îndrăzneţ autor de ipoteze în istoria culturii. Din acest punct de vedere, Alexandru Odobescu este un cărturar tipic pentru secolul său în care străluceşte grăitor genlul lui Hasdeu, constructor inspirat a numeroase ipoteze de istorie, lingvistică, istorie culturală, etnografie etc. Din aceeaşi familie provine Nicolae Densusianu, care mai înainte de a fi alcătuit **Dacia preistorică,** a scris numeroase opere de istorie pozitivă, lăsînd şi bogate culegeri de documente din arhivele străine. Alexandru Odobescu nu este numai un elegant mînuitor de „vechituri", un anticar erudit, ci şi un om de ştiinţă cu gustul ipotezei şi este regretabil că el n-a perseverat în această direcţie. Nici nu s-ar fi putut altfel, dat fiind epocile în care cobora istoricul arheologiei şi al artelor, epoci unde fără lumina ipotezelor nu se poate merge înainte. Este cunoscut incitantul eseu al lui Odobescu închinat originii **Mioriţei : Răsunete ale Pindului în Carpaţi** unde, pornind de la celebra baladă, eruditul cercetător încearcă o reconstituire istorică captivantă. Savantul constata un strat comun de cultură şi civilizaţie între Pind şi Carpaţi şi plecînd de la această premisă avansa supoziţii extrem de interesante pentru istoria şi cultura românilor. La fel de îndrăzneţ, la fel de incitant şi aproape necunoscut este eseul pe care prozatorul Alexandru Odobescu îl închină **figurilor androcephale** de pe diverse relicve găsite în pămîntul fostei Dacii. Analizînd numeroase asemenea reprezentări, a frecvenţei motivelor şi a asemănării sau identităţii lor cu altele din ariile asiatice, Alexandru Odobescu avansează surprinzătoarea teză pe atunci, înainte de 1900, că multe din aceste relicve reflectă o îndepărtată influenţă turanică, care a răzbit chiar acolo unde nu se vorbeşte de existenţa ei : în Occident galii n-au o comportare turanică ?, se întreabă autorul **Doamnei Chiajna.** Eseul lui Odobescu, captivant şi interesant, este cu atît mai interesant cu cît prin teza lui el premerge, cel puţin parţial, teza lui Mircea Eliade expusă în prefaţa cărţii **De la Zalmoxis la Genghis Han** în care trimite pentru originea descifrării unor mituri sau tradiţii spirituale, religioase, din vechea Europă orientală la Asia Mică şi Asia Centrală. Prin acest eseu, de heraldică şi de arheologie totodată, Alexandru Odobescu poate intra între precursorii lui Mircea Eliade.

ALEXANDRU ODOBESCU

HERALDICA NAȚIONALĂ

PATRUPEDELE ANDROCEFALE FIGURATE ÎN MONUMENTE ȘI ORIGINEA LOR

Arare ori ni se întîmplă nouă, Românilor, să avem a trata cestiuni de heraldică națională.

Nu cumva provine aceasta din faptul că noi sîntem un biet popor de plugari, al căror unic titlu de nobleță este numele pe care l-am moștenit de la străbuni, pe care l-am păstrat cu sfințenie, însușindu-l timp îndelung calității noastre de plugari, numele nostru etnic de Români, fala și mîndria noastră ?

Și, într-adevăr, de cîte ori în monumentele vechi ale țării ni se întîmplă să dăm peste vre-o efigie heraldică, o stemă nobiliară, un hierb, cum ziceau cronicarii noștri, se naște de îndată întrebarea : de unde oare provine acel semn distinctiv al unei provincii, al unui neam sau al unei personalități ?

În de obște, cercetările ce facem pentru asemenea dovediri, ne duc, — aș putea chiar zice, ne rătăcesc — afară din cercul noțiunilor curat naționale.

În deșert s-au cercat unii, cu zadarnice iluziuni de archeologie, să întemeieze capul de bou al stemei moldovenești, pe vre-un bucraniu, sau vreo hîrcă de vită cornută ce va fi ornat un altar roman, aflat pe malurile Siretului. Nu e nici o dovadă că zimbrul vechiului principat de peste Milcov, ca fiară buiacă, a lui Dragoș și a Mitropolitului Dosofteiu, să fi eșit din drapta prăsilă a juncanilor gonitori care au tras brazda Romei quadrate, pe muntele Palatin. Și cu toate acestea, nu e mai puțin invederat (precum am și cercat a o semnala acum cîteva luni), că imaginea emblematică a capului de bou pare a avea, în părțile noastre, ca și aiurea, o existență de zecimi de ori seculară.

Apoi oare avem noi, ceștia de dincoace de Milcov, mai mult drept de a pretinde că al nostru biet corb român, cum zicea acum vre-o 51 de ani Văcărescu, a fost odinioară chiar aquila romană, și că dînsa, la noi, a scăpătat, de odată cu mărirea națiunii? Că aquila, corbul are a se face „cînd orice Român va fi Roman, mare în războiu și în pace", aceasta a fost negreșit, o fericită prevedere a poetului. Un asemenea fenomen de transformism în insemnele țării, l-am văzut toți, cu bucurie efectuîndu-se, în zilele noastre, ca un simbol al renașterii virtuților străbune. Simțămîntul patriotic îl aprobă pe deplin ; dar dacă ne vom coborî cu spiritul rece pînă la minuțioase investigațiuni de pură heraldică, tare îmi e teamă că cuibul nostru muntenesc nu-l vom dibui tocmai, tocmai în tufișul smochinului Ruminal, nici între crăcile stejarilor din Eyquilin.

Dacă nu-s romane nici vechile steme ale țărilor române, cum oare am crede că au să fie de origină curat românească alte figuri curioase, ce de altminterelea nu prea des zărim pe

Fig. 1

unele monumente antice din patria noastră? Cînd pe vechi peceți ale orașelor ori ale particularilor distingem, sau o efigie de sfînt creștinesc; sau o emblemă cu totul topică, adică sau un product local, sau vre-o însușire personală, curiozitatea noastră este, mai adesea, destul de lesne satisfăcută. Dar nu totdeauna avem aface cu vre-un snop de griu, cu vre-un butuc de viță, cu vre-un stup de albine, vre-o capră pe stînci, vre-un hram bisericesc sau vre-un toiag de dregătorie, care să simbolizeze, în mod naiv, producțiunile naturale ale unor ținuturi, patronagiele consfințite ale unor tîrguri, sau pozițiunea socială a unor individualități.

Uneori se întîmplă, chiar și la noi, de ne minunează niște figuri ciudate, neobișnuite, monstruoase, care, învederat, nu pot avea alt înțeles decît acela al unor steme heraldice. Unul din cazurile cele mai interesante ce mi s-au ivit pînă acum este, fără îndoială, figura unui patruped aripat și cu chip de om, purtînd pe cap cunună. Noi îl știm că se află în zidul exterior al bisericii Sfîntu Nicolae din tîrgul Dorohoiu.

Am semnalat această figură mai în anii trecuți vorbind de acea biserică a Sfîntului Nicolae, clădită de Ștefan cel Mare, drept aducere aminte, zice-se, de bătălia ce el cîștigase asupra Polonilor, pe șesul de la Ionășeni și de la Vîrful-Cîmpului, d-a lungul Siretului. În acea biserică se și văd zugrăviți pe pereți, ca ctitori ai ei, marele Voevod — asemeni cu portretul lui din biserica Sfîntu Nicolae din Iași — soția sa, Doamna Maria, și fiii lui, Bogdan, Ștefan și Petru, Voevozi.

Exteriorul edificiului, în cea mai mare parte, prezintă acum pereții netencuiți și lucrați din piatră cioplită și din cărămizi mari; unele cărămizi sînt chiar smălțuite. În zid se văd două rînduri superpuse de scobituri sau firide boltite, în care se zice că au fost zugrăvite chipuri de sfinți, dar astăzi, toată acea decorațiune externă este foarte degradată. Ceea ce a rămas dintr-însa mai aparent consistă într-un oarecare număr de medalioane sau rotocoale de terra-cotta, smălțuită în diferite nuanțe, trecînd de la galbenul cel mai palid limoniu, prin galbenul închis, pînă la cafeniul întunecat și pînă la tonurile cele mai variate ale verdelui-prăzuliu, smarald, și chiar verde marin, bătînd în albastru. Fiecare din acele blidurі rotunde, cu diametrul ca de 16 centimetri, poartă pe dînsul, în relief, cîte o podoabă sau o emblemă oarecare.

Este de observat, de altminterelea, că ornamentarea cu cărămide și olane, smălțuite în diferite culori, se obișnuia foarte mult în clădirile țărilor noastre de cu două și trei sute de ani mai înainte. Mai multe biserici, turnuri și chiar case vechi și-au păstrat acele decorațiuni policrome pînă în secolul nostru. Chiar în ținutul Dorohoiu mai avem și alte exemple, cum bună oară în biserica de la Hănțești și în cea vestită a logofătului Ion Tăutu din Bălinești. Muzeul nostru de antichități, conține vre-o cîteva bucăți de asemenea olane cu figuri aparente provenite de la Hănțești; pe una se observă un fel de balaur închipuit de smalț galben, pe a alta, cojită de lustrul ei, se vede o scenă din Biblie, Adam și Eva cu pomul științei între dînșii.

Dar să ne întoarcem la medalioanele cu reliefuri ce stau încă pe biserica Sfîntului Nicolae, din Dorohoiu. Nici unul dintre acestea nu e mai curios și mai interesant decît acela pe care distingem o mîndră fiară de sex bărbătesc, cu cap de om. Labele ei sînt terminate prin ghiare cu trei zimți; la spate, coada i se sumete în sus cu trufie și se răsfoiește la vîrf într-un cap de balaur; pe șoldurile dobitocului se desvoltă aripi întinse; iar d'asupra gîtului, se înalță semeț un cap omenesc, spîn și fără barbă.

De asta nu-i mirare, căci fără barbă era și Ștefan Vodă, ctitorul bisericii. Acesta este, într-o cestiune așa de mult controversată, ultimul verdict. Sper că nimeni din colegii mei de aci nu mă va da de minciună.

Ca și al Voevodului, creștetul omenesc al fiarei de pe blidul smălțuit de la Sf. Nicolae, e încununat cu o largă coroană crestată și înflorată.

Această fantastică ființă, cu măreață și fioroasă înfățișare, nu poate fi altceva decît emblema, decît stema sau hierbul unei localități, unei poporațiuni sau unei familii nobiliare de prin vecinătate. Locul unde o aflăm, adică partea nordică a Moldovei, este, precum știm, una din regiunile țării unde, mai în delung și mai tîrziu poate decît aiurea, mai multe seminții și neamuri de origină diversă au viețuit și au dominat pe rînd. Știm că odinioară Mongolii și apoi, în nenumărate rînduri, Tătarii, — și aceștia viță turanică — au stăpînit, în acele locuri, pe Românii și pe Rutenii care alcătuesc fondul populațiunii. Ne întrebăm dacă nu cumva acea sălbatică fiară cu cap de domnitor, nu va fi fost, chiar în al XV-lea secol, o amintire a domnirei asiaticilor despre nord în țara lui Ștefan cel Mare? Dacă acea curioasă imagine nu se va fi păstrat, ca un semn de origină turanică, în vre-o stemă heraldică din partea locului?

ercetări speciale asupra patrupedelor androcefale ne-au dat convingerea că această combinațiune teratologică este cu totul o plăsmuire a spiritului turanic, pe care o regăsim cu zecimi de secoli înaintea stemei de la Dorohoiu, reprodusă pretutindeni unde se dovedește și chiar numai se bănuește, ca să se fi exercitat vreodinioară o influență a semințielor din nordul Asiei.

Drept e a spune că nici popoarelor de origină ariană nu le lipsesc, în tradițiunile lor religioase, oarecare ființe mitice ale căror trupuri sînt formate din îmbinarea hibridă a omului cu calul. Indianiștii din secolul nostru, și mai cu seamă renumitul filolog german Adalbert Kuhn, în frumosul său studiu asupra „Coborîrii focului pe pămînt" (Die Herabkunft des Feuers) a arătat, în modul cel mai ingenios, cum Elenii au păstrat, în a lor mitologie, amintirea anticei tradițiuni vedice, atingătoare de cereștii Gandharvasi, acei repezi și noroși olăcari ai lui Indra, zeul furtunatic al cerului. Pe Gandharvasii, pe acei fugari atmosferici ai Indiei primitive, Grecii, mai puțin nebuloși în imaginile lor, i-au prefăcut într-o turmă de sălbatici și zgomotoși Centauri, cu trunchiuri vînjoase de oameni și cu șale de armăsari. În monumentele grece din perioadele archaice, Centaurii ni se prezentă avînd întregi picioarele de dinainte de formă omenească, astfel încît natura lor cavalină pare a fi cu totul subordonată celei omenești.

Nu însă tot așa ni se înfățișează, în cele mai vechi producțiuni ale artei asiatice din Chaldea și din Asiria, unii monștri impunători, cari, pe un trup complet de leu sau de taur, înalță în sus un cap de om. Aceia, desigur, nu ne amintesc nici o legendă ariană. Numai din țările despre miază-noapte ale Asiei ne vine imaginea unui taur ceresc și unui leu înaripat cu fețe omenești. În străvechile ruine ale Chaldeei, în inscripțiuni pe care știința modernă a descifrat, sub caractere cuneiforme, legendele turanice ale populațiunilor primitive, denumite acum Sumiri și Accazi, acolo, pe cilindre portative de porfir și de bazalt, vedem gravate asemenea animale simbolice, încăierîndu-se în luptă cu Izdubar, eroul cușit din Erech și cu credincioasa lui slugă Hea-Bani, omul cu cap de dobitoc [1]. În acele barbare gravuri, de trei și patru ori seculare, deopotrivă viteaz în luptă ni se vădește sluga cu stăpînul, și parcă auzim pe Hea-Bani strigînd din răsputeri lui Izbadur, precum, în vechile noastre cîntece poporane, strigă Nedea, slugă credincioasă către Ștefan, sau către eroul din Calomfirești :

Dă și taie, Radule,
C-aci nu-i pe boierie,
Ci-i numai pe vitejie!
Taie, tu, mijloacele,
Că eu taiu marginile!

Dar, chipurile de monștri androcefali, aduse mai întîi în centrul Asiei de către semințiele nordului, au rămas stăruitoare, ca și multe alte credințe de-ale acestora, în regiunea Tigrului și a Eufratului, pînă și sub domnirea Babiloniei și Niniviților. Nenumărați sînt și acum coloșii de tauri și de lei androcefali, aflați în ruinele din Kuiungik, din Behistun și din Nimrud. Sub numirile accadiene, adică turanice, de Schedi și de Lamasi, regele Asarhadon și urmașii lui, au înălțat, la porțile pe unde se intră în palatele lor, statue uriașe de lei și de tauri cu aripe de vulturi și cu capete de om. Acelor paznici bărboși, păroși și cu coifuri cornute, acelor genii înfricoșați și nedormiți, le încredințau regii Babiloniei și Ninivei sarcina de „a păzi preumblările lor regale, de a veghea pururea asupra locuinței lor, de a goni pe cei răi dintr-însele și de a veseli în ele inimile lor" [2]. Așa se exprimă inscripțiile cuneiforme din Niniva.

Mai la urmă, cînd peste aceste regiuni se întinse domnirea Iranilor, ei nu lepădară acele mărețe figuri, nici din decorațiunea architectonică a reședințelor regale din Persepolis [3], nici chiar din istoria lor legendară.

Sfînta carte a lui Zoroastru, Zend-Avesta, amintește tot mereu, pe lîngă Gaiomart, adică „primul om curat zămislit pe pămînt", amintește despre „taurul cel curat și harnic, Varchak", tovarășul său nedespărțit, acela carele a fost baștinea și ocrotitorul vitelor, cailor și pășunilor. Iar epopeea națională a Perșilor, Cartea Regilor „Sah-nameĥul", vorbește și dînsa despre acele ființe mitice, punînd în fruntea regilor Iranului, pe Kaiumors, sub care s-a rînduit, spre a se răsboi cu Divii răsculați, o gloată nenumărată de fiare, lei, tigri, lupi și leoparzi. Urletele lor înspăimîntară de îndată pe vrăjmași și, după o crîncenă luptă, regele biruitor „jupui de a sa piele pe Divul cel negru, din creștet pînă în tălpi, îi reteză țeasta monstruoasă, o asvîrli sub ale sale picioare și o călcă ca un ce netrebnic și spurcat"!

Citind din poema națională a lui Firdusi, o scenă de o barbarie așa de feroasă și demnă numai de acele neamuri care au purtat numirea de „biciul și urgia lui Dumnezeu", ne vin aminte

Fig. 2

[1] Iooch. Ménant : „Recherches sur la Glyptique orientale", Tom. I., p. 84, fig. 40.

[2] Stanislas Guyarg : „Revue de l'histoire des Religions", t. I.

[3] Conte A. Floredin : „Voyage en Perse", pl. XIV, LXII, LXXXII, p. 343.

Fig. 3

figurile unui curios monument, descoperit abia de cîțiva ani, în 1881, într-o movilă din țara Cazacilor de pe Cuban : la stanița Siverskaia, între Anapa și Ecaterinodar. Pe vremile vechi, acea parte de loc, așezată la nord-est de Caucaz, a purtat numirea de Sindice și era străbătută de rîul Cuban, căruia Ptolomeu îi zicea Vardunes, iar Strabon, Hypanis. Pe acolo s-au strecurat odinioară, coborînd din regiuni mai septentrionale ale Asiei, leagănul și cuibul prăsilei lor, cîrduri, cîrduri de popoare turanice care cotropiseră Asia centrală, de la munții Himalaia și de la Paropamise, pînă la Urali și la Caucaz. Între aceste două ultime șire de munți, se deschidea, pentru hoardele asiatice despre nord, o largă trecătoare către Europa, așternută pe malurile șese ale mării Caspice. Acela e bărăganul pustiu și netărmurit, de care vorbește ilustrul nostru compatriot, voevodul Moldovei, Dimitrie Cantemir, cînd, pe la 1727, ne spune, în Hronicul său românesc : „Tragu se cîmpii aceia (ai Kapciacului) din apa Donului pînă în China, trecînd peste apa Volgăi, alăturea cu Usbekul, pe care cîmpi dusu-ne-a vremea a-i vedea".

În numitul gorgan de pe malul Cubanului, la Siverskaia, s-a aflat, ziceam, o placă de aur, groasă și rotundă ca de vreo 15 centimetri în diametru. Pe ea se văd într-un cerc împresurător de vițe, patru ciudate figuri scoase în relief. Pe de o parte, este un tînăr, îmbrăcat cu o scurtă unică romană, încins la brîu, încălțat cu iminei bizantini, purtînd pe cap și la gît două cercuri încolăcite și ținînd în mînă un topaz sau buzdugan, însemn al comandamentului în războaie. El șade călare pe un patruped cu trup și cu labe de leopard, a cărui piele e împodobită iar cu foi de iederă. Fiara aleargă în fuga mare, iar deasupra lungului ei gîtlej se înalță un cap de om pleșuv, cu o largă gură căscată ca aceea a măscilor teatrale din antichitate. Sub picioarele animalului, se zărește, asvîrlit jos pe pămînt, un cap de om retezat de la grumazi.

Fără de a ne mai opri aici asupra celorlalte două personagii de pe această prețioasă placă, unul înarmat și încoifat ca o Minervă sau ca un Mart, celălalt, o femeie desigur goală și hidoasă ca o Veneră barbară în jurul căreia s-a încolăcit un șarpe ; fără de a mă ocupa mai mult de aceste problematice zeități, cată să constatăm că am regăsit și aci, sub forme mai apropiate de arta greco-romană ajunsă însă la scăpătarea ei, am regăsit zic pe acea fiară asiatică cu capul de om. Totul ne dovedește că placa de aur de la Siverskaia a fost lucrată de un popor barbar al Sciției meridionale, carele, cît de tîrziu pe la începutul erei creștine, a voit să imiteze arta occidentală în decadența ei. Acest giuvaer grosolan este negreșit un specimen din cele mai interesante ale industriei curate și bastarde ce se născu din contactul lumii europene cu barbarii asiatici veniți despre nord.

Constatăm cu o deosebită curiozitate că într-însul se regăsește, sub o înfățișare oare cîteva elenizată, o odraslă tîrzie, ieșită fără îndoială din anticii Schedi și Lamasi ai Sumirilor și ai Accazilor. După mulți, foarte mulți secoli, acești monștri androcefali ajung de odată cu închinătorii lor, cu Turanii asiatici, a se apropia din ce în ce mai mult de Europa.

Dar, oprise-vor ei la marginile continentului nostru? Nu.

Au trecut la mijloc, poate șapte și opt sute de ani, și credința în patrupedele androcefale a pătruns pînă în țările dunărene, romanizate de Traian. Acest fapt ni-l dovedesc mai multe bucăți din splendida colecțiune de 24 vase de aur descoperite la 1799, în preajma tîrguletului San-Micleușul Mare, din ținutul Torontalului din Banatul Timișoarei. Caracterele orientalismului se vădesc în formele și în toată decorațiunea variată a acelor numeroase ploști, ibrice, clondire, năstrape, tasuri, căușe, chisele, pahare și cornuri de aur, pe care însă aflăm tot de odată și prețioase indicații de chronologie și de etnologie. Într-adevăr, pe unul din acele tasuri citim, gravată cu litere grecești, o inscripțiune care amintește despre : „Vuila zoapanul (adică jupînul, domnul) Digeților" și despre un „Vutanul, zoapanul Iazigilor" și al altor popoare, urmași învederați ai Hunilor din Dacia și din Panonia.

Cîteva din ploscele și ibricele cele mai mari au pe dînsele figuri de oameni și de animale. Nu este aci locul de a le descrie pe toate. Vom semnala numai cinci scene, în care vedem bărbați tineri și bătrîni, încălecați pe cîte o fiară aripată, al cărui cap arată un chip de om bărbos cu stranii cunune pe creștet. Călăreții sînt uneori coronați și dînșii : unul e un vînător asiatic

Fig. 4

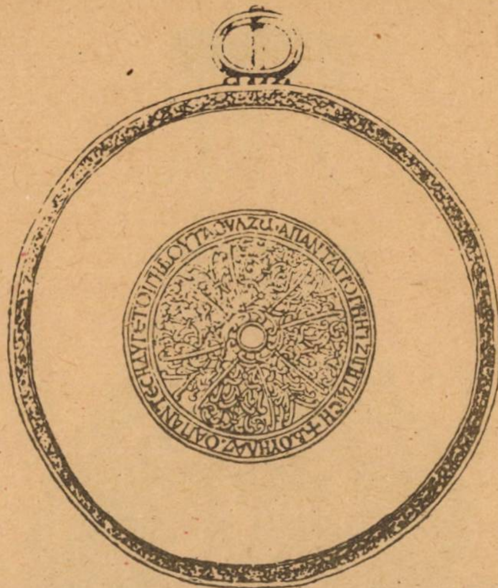

Fig. 5

care trage cu arcul într-un mic leopard ce-i stă in urmă ; alții sînt oameni in vîrstă care inalță cu triumf deasupra capetelor niște ramure înflorate ; în fine, doi sînt juni cu tichii pe creștet, care gonesc din răsputeri pe fugarii lor, aceștia fără aripe, dar cu brațe omenești. Ei au, dar, mai mult înfățișarea unor Centauri — probă evidentă de conexiune cu legendele invecinatei Grecii. — pe cînd fiarele androcefale încălecate de căpeteniile cele mai bătrîne de zei sau eroi asiatici nu pot fi decît o reproducere tîrzie a străvechilor patrupede androcefale introduse de Turanii primitivi, de Accazi și de Sumiri, în sculpturile Babilonului, ale Ninivei și ale Persepolidei.

Ori că tare ne amăgesc, ori că într-adevăr am isbutit să arăt cum, pre căile Scitiei meridionale, legendarele chipuri ale seminției turanice au trecut de pre malurile Tigrului și ale Eufratului, pe ale Cubanului ; și, de aci, au străbătut pe ale Tisei, de unde apoi, prin învîrtejiri și clătiri din ce în ce mai apropiate de viața noastră medievală, au lăsat urme învederate pînă și pe malurile Siretului, ale Prutului, și ale Jijiei.

De la Niniva pînă în Dorohoi, e negreșit departe, tot așa de departe ca și din vremea Sumirilor turani pînă în aceea a Turanilor Maghiari și Tătari ; — dar am avut grijă să însemnăm, cu luare aminte, și locul și vremea popasurilor succesive ; astfel în cît calea cît de lungă am urmat mi se pare tot așa de lămurit însemnată în spațiu cît și în timp.

Totuși, noi bănuim că această cale nu este unica pe care a urmat-o legenda turanică a patrupedului androcefal, spre a trece pînă și în regiunile cele mai extreme ale occidentului european. Și iată acum pe ce se întemeiază ale noastre bănuieli.

S-au găsit în Franța multe monede de aur și de aramă, bătute chiar înainte de cotropirea romană, de către popoarele celtice care, în Galia, locuiau pe țărmurile oceanului Atlantic, și mai cu seamă în peninsula Armoricană, pînă la ultimele ei confinii maritime. Acele monete ne arată, pe reversurile lor, patrupede androcefale, reprezentate în felurite moduri.

Abia s-ar putea distinge varietățile lor, după numeroasele triburi ce s-au servit cu ele, și care sînt, de o parte Pictorii, Santonii, Lemovicii, Melzii și Parisii, din centrul Galiei nordice ; iar, de altă parte, tot vechii locuitori ai Bretaniei, ai Vandeei și ai Normandiei, iar mai cu deosebire Venetii, Corisoptii și Osisnii din Morbihan și din Finister.

Printre monetele acestor triburi sînt unele în care patrupedul sau calul cu cap omenesc, de pe revers, poartă pe șale o pasăre răpitoare ; într-altele însuși calul are aripe strînse pe șolduri. Cele mai multe însă ni-l arată înhămat la un crîmpeiu de car și mînat pe goană de trunchiul unui vizitiu, care mai adesea ține în mînă o ramură de vîsc sau de ilice (houx frances, ilex, latin) ori un băț cu o răscruce în vîrf ; în cealaltă mînă se vede adesea o verigă căscată. Se întîmplă chiar ca omul să șadă călare pe patruped, iar acesta mai în totdeauna sare sau calcă peste un trup omenesc, culcat la pămînt. Aceasta, ca și multe alte semne particulare, par a fi steme ale feluritelor triburi din antica Galie apuseană.

Negreșit că stilul foarte grosolan al acestor rudimentare producțiuni ale vechii bănării galice, se deosebesc foarte tare de toate săpăturile pe piatră, pe metal și pe lut ce le-am descris pînă acum, ca existînd în regiuni orientale. Totuși monetele celtice, ca și giuvaerul din Cuban, ca și vasele din Torontal, destăinuiesc o imitare, mai mult sau mai puțin degenerată, a artei grece și romane ; dar și din punctul de vedere al intențiunilor simbolice, existînd între unele și altele, o învederată identitate. Cu toate disproporțiunile lor de timp, de loc și de lucrare, ele au între sine o misterioasă dar neîndoioasă înrudire. Negreșit că nu Celții din Armorica au făurit ploscele și ibricele de pe malul Tisei, nici placa de aur de lîngă Cuban, precum iar nici Sarmații din Scitia, ori Iazigii din Pannonia nu s-au dus să taie bani în Galia. Dar se poate foarte bine ca și unii și ceilalți

Fig. 6

din aceşti barbari, să fi păstrat, de-a lungul timpurilor şi prin regiuni cu totul diferite, un oarecare fond de tradiţiuni şi de simboluri, sorbite odinioară, în Asia, dintr-un isvor comun cînd e vorba de Celţii Armoricani?

Aici voi lua libertatea să emit o părere foarte cutezătoare care totuşi surprinde şi înspăimîntă numai la prima ei rostire.

Noi credem a fi dovedit pînă aci cum că, la început, numai din închipuirea superstiţioasă şi fantasmagorică a popoarelor de viţă turanică s-a născut un complex de datine mitice, din mijlocul cărora răsare mai cu seamă figura unui mare patruped androcefal, ca o emblemă a înţelepciunii omeneşti unită cu vîrtoşia, cu repegiunea, cu năprăsnicia unor animale sălbatice sprijinite pe patru picioare. Pe de altă parte, natura sau specia diferită a acelor animale, care sub deosebite clime, vin să întocmească, împreună cu capul de om, o fiinţă minunată şi mistică, acea natură schimbăcioasă dovedeşte un fapt pe care am avut prilejul de a-l observa şi în alte rînduri; şi anume, acela că: în simbolismul religios al vechimei, fauna, flora, şi chiar mineralele se prefac şi se preschimbă, mai totdeauna, după regiunile unde aceeaşi idee a fost strămutată. Palmii Floriilor din Ierusalim devin la noi ramuri de salcie, salcie mugurită în sărbătoarea creştină de poimîine. Hisopul stropitor al lui David, devine în căldăruşa botezului de la noi merişor sau busuioc. Fiecare popor, instinctiv, se ajută cu ce are la sine, spre a simboliza credinţele moştenite de pe aiurea.

Ca să revenim însă la cazul de faţă, noi am constatat, în Orient, că animalul androcefal, are uneori trup de leu sau de leopard, şi alteori trup de taur; în Galia, aflăm însă capul omenesc încununînd o formă de cal. Şi calul şi taurul, şi leul şi leopardul sînt într-adevăr patrupede înzestrate de fire cu tărie şi cu iuţeală, sînt patrupede de o potrivă de năpraznice. Deci acelaşi cuget le-a putut împodobi pe toate cu capete de om.

Dar încă odată ne întrebăm: cum doară ideile simbolice ale Turanilor au putut să pătrundă aşa departe pînă în Armorica apuseană?

Nu credem a ne rătăci în fantezii şi în utopii de etnografie, declarînd că întotdeauna ni s-a părut a recunoaşte la pămîntenii Bretaniei şi ai Irlandei, oarecari semne isbitor doveditoare de o înrîurire turanică asupra lor.

De altminterelea, toţi învăţaţii care au studiat cu scrupulozitate vîrstele preistorice ale omenirii europene, au fost siliţi să admită cum că, cel puţin, întreaga regiune nordică şi cea apuseană a continentului nostru, a găzduit, mai înainte de toate, o populaţiune de sînge finez, de origină uralică, siberiană. Pe aceea, mai în urmă, invasiunile ariane au respins-o, au gonit-o în părţile cele mai înfundate ale apusului. Însă, cu acei Finezi sau Turani preistorici, — oameni pitici, dar osoşi, cu capul mic şi rotund, negri la păr şi cu ochii răzleţi, — cu acea seminţie brachicefală s-au amestecat neapărat Kiruri şi Celţi, cei dintîi veniţi în Europa; pe aceştia, Galii, mai apoi sosiţi, i-au înghesuit în promontoriul şi în insulele occidentale din Oceanul Atlantic. Dovezile acestei corcituri etnice, acestei impulsiuni de sînge mongolic în vechii locuitori ai Bretaniei, le învederează, paremi-se, pînă şi acum, atît tendinţele religioase, cît şi viaţa socială, ba chiar şi dispoziţiunile artistice ale populaţiunilor din acea regiune. Dacă limba vorbită încă şi azi de Bretoni, — o limbă celtică — pare să contrazică aserţiunea noastră, apoi să nu ne scape din vedere faptul că, în tot cazul, într-un amestec intim de popoare mongolice cu altele ariane, limba flexitivă a acestora trebuie fără greş să învingă, să absoarbă şi să înlocuiască pe cea rudimentară şi aglutinativă a celorlalţi. Acesta e un fenomen limbistic, în deobşte recunoscut. Aceasta e procedarea neînlăturabilă, care a făcut pe Bulgarii de sînge turanic să primească, pe malurile Volgăi, o idiomă cu totul slavică.

Pe cînd Galiele nu fusese încă pătrunse de Romani, de Franci şi de Normanzi, negreşit că caracterele distinctive ale ramurii armoricane, adică nuanţele ei de împestriţare turanică, trebuia să fi fost şi mai accentuate decît acum. Dar, chiar în zilele noastre, nu sînt oare Bretonii, populaţiunea cea mai superstiţioasă din toată Europa? Credinţa lor în tot felul de genii mărunţi, vicleni şi răutăcioşi, Gnomi, Farfadeţi, Korrigoni, Loups-garoux şi fel de fel de Strigoi, de Stafii, de Iesme, de Vîrcolaci locali, n-are ea aparenţele spiritismului întreţinut încă şi azi de preoţii Şamani printre popoarele fineze şi mongolice ale unei întregi Siberii, Iacuţi, Ostiaci, Tunguşi, Ceremişi, Ciuvaşi, Votiaci şi alţii.

Ba chiar şi înfăţişarea fizică a Bretonilor, oameni scunzi şi spătoşi la trup, smezi şi costelivi la faţă, cu ochii mici şi rotunzi, cu părul negru şi prelins, nu se aseamănă dînsa cu aceia a oamenilor, din neamurile adineauri numite, care locuiesc pe ambele cline ale Uralilor şi ale munţilor Altai? De sigur Bretonii, oacheşi şi îndesaţi, nu corespund întru nimic cu aspectul acelor Celţi din Galia centrală şi sudică, pe care atîţi scriitori greci şi latini, Polibiu, Strabon, Dionisiu din Halicarnas, Cesar şi alţii, ne descriu cu deamănuntul, mirindu-se toţi de a lor frumuseţe fizică, de înaltele lor

Fig. 7

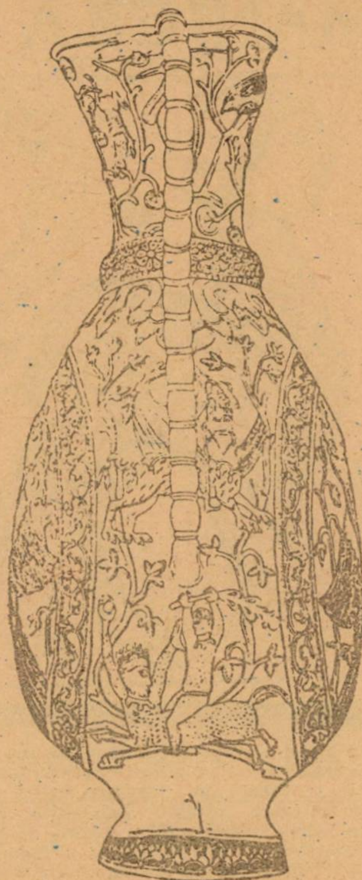

Fig. 8

trupuri, alte şi mlădioase, de lungii lor ochi albaştri ca cerul, de pletele şi de bărbile lor, creţe şi bălane.

În fine, opuşi cu totul făloşilor şi zburdalnicilor Gali de odinioară, — şi poate chiar şi de astăzi — nu sînt oare Bretonii încăpăţînaţi şi îndărătnici la fire, parc-ar fi neam de Tătari, parc-ar fi neam de Maghiari?

Dacă în eresurile, dacă în chipul, dacă în firea Armoricanilor, regăsim aşa multe şi învederate urme de turanism, de ce oare n-am crede că şi calul cu cap de om, de pre vechile lor monete provinciale, n-ar fi şi dînsul un simbol de aceeaşi origină ? Astfel ne-am explica cum răslăţirea de treizeci şi patruzeci de ori seculară a aceleiaşi mari seminţii septentrionale a dat succesiv naştere, şi taurilor androcefali din Chaldea din Persia, şi leilor ori leoparzilor androcefali din Cuban, de la Tisa şi din Dorohoi ; în fine şi armăsarilor androcefali din Britania.

Ne ferim deocamdată a insista mai îndelung asupra unor asemănări de natură etnică între locuitorii tuturor regiunilor ce semnalarăm pe rînd. Dar, pare mi-se, că nu ne-am prea abate de la adevăr, dacă printre actualii mălureni ai Prutului de sus, am recunoaşte oare care din caracterele fizice şi morale, constatate de noi la Bretoni.

Spre a pune capăt acestei obositoare, deşi repezi analize a diferitelor figuri de patrupede androcefale, reproduse prin artă, în timpi şi în locuri cu totul diferite, daţi-mi însă voie să menţionez încă una din căile, prin care asemenea figuri s-au introdus în reprezentaţiunile artistice din veacul de mijloc al Europei. Această cale nu mai este cea etnică, pururea turburată prin revoluţiuni politice, prin bătălii înfricoşate, prin cotropiri de popoare, prin pustiiri de ţări. E calea liniştită a culturii, a civilizaţiunii prin care trecu amestecate, şi multe adevăruri şi multe plăsmuiri mincinoase.

Cum şi de unde au aflat sau au scornit unii naturalişti ai antichităţii, şi anume elenul Ctesias şi latinul Pliniu, că, în regiuni depărtate, sub zona toridă, trăia un soiu de fiară

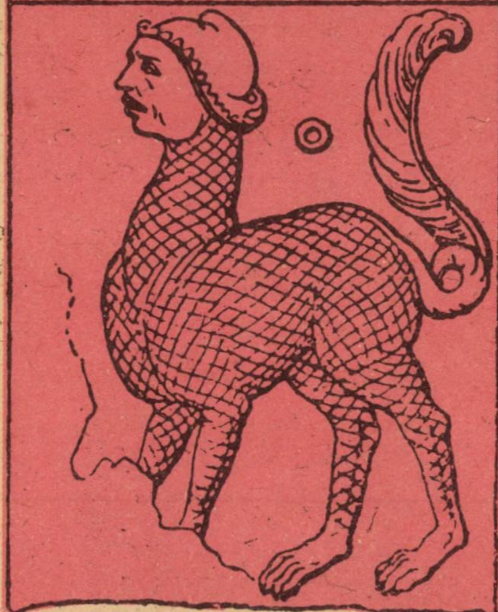

Fig. 9

numită Martichoras şi avînd trup de leu şi cap de om, aceasta nu s-ar putea explica decît prin svonul ce se făcuse în Europa antică despre fiinţa teratologică, hărăzită Asirienilor şi Perşilor de către străvechii Accazi şi Sumiri. Fabula Martichorei se păstră la Bizantini, şi aceştia o trădară, împreună cu multe basme şi icoane ale vechimei clasice, către popoarele din occident. De aceea adeseori întîlnim în poveştile şi în iconariile medievale cari poartă numirea de Bestiarii, chipuri de patrupede cu capete de om.

Voi cita numai, ca un analog occidental, bun de pus în comparaţiune cu fiara androcefală de pe candela smălţuită de la Dorohoi, voi cita, zic, un alt patruped, cu solzi pe tot trupul, cu ghiare de leu, cu coadă volvoi, cu git de cal şi cu cap de om, îmbrobodit într-un fel de ţurcă, sau de glugă cu colţi de jur împrejur. Această figură este sculptată pe un stîlp de piatră, în catedrala gotică de la Saiugny, în provincia Borboneză din Franţa. Biserica e clădită cu vreo sută de ani şi mai bine înaine de a lui Ştefan Vodă, dar sculptorul stîlpilor a fost, se vede, un om mai cu ştiinţă de carte decît olarul din Dorohoi. Grămădind pe numitul pilastru tot felul de animale mitologice şi zodiacale — pînă şi un adevărat Centaur, — el a avut grijă să denumească bestia antropocefală cu porecla de Manicora. Noi credem că el a amestecat, în acest cuvînt neobişnuit, numirea animalului fabulos Martichoras, cu aceea a unui monstru mitic, pe care Grecii îl împrumutase de la Fenicieni. Este aici vorba despre Minotaurul, în care, nu trupul era de vită şi capul de om, ci din contră, statura, cea omenească şi căpăţina, de taur cornut.

Prin această ultimă menţiune reamintită în treacăt, credem a fi făcut nomenclatura completă a figurilor fabuloase, în care omul se vede asociat unui patruped cu dimensiuni impunătoare. Vedem — fapt curios ! — că nici uneia din marile seminţii ale vechiului continent, nici Turanilor, nici Semiţilor, nici Arianilor, nu le-au lipsit conceptul unei asemeni fiinţe fenomenale. Dar, în mintea Semiţilor, ea s-a prezentat sub forma minotaurului, trup de om şi cap de bou ; deci a urmat convenţiunea statornicită în regiunile chamatice ale Egiptului, unde zeii au fost consideraţi mai toţi ca fiinţe zoocefale, adică au fost, în deobşte, coloşi umani cu capete de leu, de vacă, de berbece, de căţel, de pisică, de crocodil, de bufniţă ori de ibis.

La Ariani, demoni corciţi au fost nebuloşii Gandharvasi în India primitivă, şi apoi, eleganţii şi robuştii Centauri ai Grecilor, jumătate om şi jumătate cal.

Să nu uităm însă o curioasă şi nu încă bine explicată trăsătură de unire între Egipt şi Elada : aceea e figura hibridă a Sfinxei, a acelui monstru cu şele de leoaică şi cu trunchiu de femee, care azi încă stă, în ştiinţa archeologiei, ca o problemă cu totul singulară, ca o veşnică enigmă pentru care încă nu s-a găsit un Edip întru toate veridic.

Dar, tipul cel mai stăruitor, cel mai desvoltat, cel mai variat al tetralogiei asociaţiunii, îl aflăm răspîndit de popoarele turanice, pretutindeni unde ele, în orice epocă, au exercitat o înrîurire mai mult sau mai puţin directă. Turanicii, Accazii şi Sumirii au dat Babiloniei, Asiriei şi Persiei, pe colosalii lei şi tauri cu corp de om, numiţi Schedi şi Lamasi. Sciţii cei turanici din Rusia meridională au făurit leopardul cu cap de om, de pre rondola de aur de la Cuban. Hunii Iazigi de pe Tisa au reprezentat pe vasele de aur din Banatul Timişoarei, leii şi paraleii cu capete de om încoronate. În fine, în ţara noastră, pe biserica din Dorohoiu, cine mai ştie ce lifte de Mongoli ori de Tătari, cine mai ştie ce nemenie sau şi mai bine zis nemeşie de Unguri va fi lăsat, păstrată în amintirea poporului nostru, acea stemă fantastică, acel leu cu ghiare de criţă, cu coada de balaur, cu aripe de zmeu, cu cap de împărat ?

De altă parte, în regiuni cu totul opuse ale Europei, noi credem că tot printr-o tradiţiune fineză sau turanică, moştenită din timpi preistorici, şi-au închipuit Celţii Armoricani, să tipărească pe banii lor de aur şi de aramă, figura unui cal în goană, cu aripele destinse pe spate şi cu cap de om, semeţ şi învăpăiat.

Pretutindeni, aceste figuri par a simboliza, — precum am mai spus-o — inteligenţa omenească minînd, folosind şi dominînd neprăsnicia corporală a celor mai mari dintre animalele cu patru picioare, a acelora care au mai multă putere şi iuţeală, mai multă virilitate şi sălbăticie, mai multă neînstrăinare, care au un avînt aprig şi mai fioros !

Acest concept, acest simbol, acel hierb, a stăpînit, în curs de nenumărate veacuri, minţile celor mai vestiţi războinici ai părţilor răsărite, Întrînsul s-a încrezut un Sargon şi un Asurbanipal, întrînsul un Dariu şi un Xerxes, întrînsul un Atila şi un Gingishan, întrînsul un Tamerlan şi un Batù şi toţi Kaganii Sciţilor Eftaliţi, şi toţi Mărzacii Tătarilor Nogai, ba chiar şi toţi Beenii Celţilor Armoricani. Într-însul poate s-a încrezut, pe cîmpii de bătaie de la Ionăşeni, ca într-o icoană strămoşească a neamului său, nobilii şi vitejii soţi de arme ai eroului nostru românesc, Ştefan vodă cel Mare !

Bucureşti, 25 Martie, 1889

H. SANIELEVICI UN TRACOMAN?

Fiecare scriitor român de oarecare suprafaţă şi importanţă are o firidă ascunsă, mai puţin cunoscută a predilecţiilor lui. De obicei, primează însă în imaginea banalizată a scriitorilor cîteva titluri, cîteva caracterizări, cîteva epitete. Despre H. Sanielevici se ştie că a fost critic literar şi că l-a injuriat pe Mihail Sadoveanu. Ceea ce, desigur, este adevărat, dar nu este totul. Obtuzitatea criticului şi, mai apoi, încăpăţînarea cu care şi-a conservat opiniile negative la Mihail Sadoveanu l-au consacrat mai ales în această postură. Cei ce ştiu ceva mai mult despre H. Sanielevici, mai pot adăuga ciudata lui preocupare de a defini creaţia literară şi speciile zoologice după maxilare. Sanielevici a scris într-adevăr o stranie lucrare despre **Viaţa mamiferelor şi oamenilor fosili,** în limba franceză [1]), foarte puţin cunoscută şi deloc citită, care i-a asigurat autorului titlul de fantast îndrăgostit pînă la manie de propria sa idee. H. Sanielevici era convins de superioritatea lui culturală, mai ales în cadrul culturii române, şi de geniul lui. Această credinţă i-a adus numai deservicii. Dar harnicul cercetător care a pornit de la literatură, de la sociologie, de la o viziune deterministă, marxistă prin Gherea, dar şi prin surse superioare acestuia, pentru a construi un sistem antropologic, merită a fi cel puţin citat. H. Sanielevici era un ins de o foarte activă curiozitate intelectuală şi cu o mare capacitate asociativă şi constructivă. Am zice astăzi despre el că avea o viziune interdisciplinară şi că acolo unde mijloacele unei ştiinţe nu-i ajungeau el apela la o disciplină vecină, înrudită care-i permitea să înainteze. Preocupările lui antropologice l-au dus în preistorie, unde s-a ocupat şi de traci. H. Sanielevici avea convingerea că originea culturilor de la Carpaţi trebuie căutată în Asia şi că ea are un caracter semitic. Despre **Mioriţa,** de pildă, H. Sanielevici scrie că este foarte veche, că reprezintă rămăşiţa unui cult cabiric şi că vine, neîndoielnic, din Asia Mică. Curios, nimeni nu l-a acuzat pe H. Sanielevici de „tracomanie", deşi insistenţa cu care găseşte motivarea unor trăsături arhaice sau a unor elemente culturale în stratul traco-dac este la el aproape o obsesie. Cum între interpretările arhaizante ale **Mioriţei,** cea a lui H. Sanielevici are o articulaţie captivantă o oferim spre confruntare cititorului de azi, pentru a-i verifica coerenţa şi — de ce nu — validitatea. Amintim că Teohari Antonescu, un promiţător arheolog mort de tînăr, a lăsat un studiu de referinţă asupra cultului cabiric la daci, care constituie indirect un punct de sprijin ipotezei lui H. Sanielevici. Cititorul va răspunde singur după lectura eseului lui H. Sanielevici, dacă autorul lui este sau nu tracoman.

---

[1]) La vie des mamifères et des hommes fossiles, dechiffrée à l'aide de l'anatomie et de la psichologie comparées de l'appareil masticateur.

H. SANIELEVICI

«MIORIȚA»

SAU PATIMILE UNUI ZALMOXIS

e vreun an și jumătate mă ocup cu Istoria religiunilor. O întîmplare m-a îndreptat către acest domeniu ; și dintr-o privire am văzut că originar nu au existat decît trei religiuni propriu zise, născocite de cele trei rase ale Europei (adică de strămoșii lor paleolitici) : Homo Mediterraneus a creat limbile semitice și cultul pămîntului, Homo Alpinus, limbile aglutinante și cultul strămoșilor, iar Homo Europaeus, limbile ariene și cultul solar. Din amestecul acestor religiuni și din asocierea feluritelor forme și nuanțe ale acelorași divinități, a rezultat inextricabila junglă de zei, eroi, spirite etc., care ne-ntîmpină în vremurile istorice. Cu ajutorul biologiei, al psihologiei și al sociologiei de rasă am putut introduce o ordine științifică — raporturi cauzale și legi de coordonare a faptelor — în haosul materialului amorf. Opera, despre rase și religiuni, la care lucrez, este, de fapt, volumul al doilea din „La vie des mammifères et des hommes fossiles". Volumul întîi se sfîrșește cu omul de Neanderthal. Urmează omul de Aurignac sau Homo Mediterraneus, omul de Solutré sau Homo Alpinus și omul de Cro-Magnon sau Homo Europaeus (de la omul de Solutré nu ne-au rămas decît arme și unelte). Primul este — după mine — creatorul limbilor semitice, al doilea, creatorul limbilor aglutinante, al treilea, creatorul limbilor ariene. Acestor trei feluri de limbi le corespund trei religiuni.

Din rasa de Aurignac — omul stepei calde a ultimului interglaciar, creatorul limbii și religiunii semitice — descind aproape toate popoarele de pe glob care se hrănesc cu vegetale. În Europa : o parte din Grecia, jumătate din Italia, aproape toată Spania, sudul și vestul Franței, unele ținuturi din Anglia și din Rusia de miază-zi, etc., aparțin rasei mediteraniene, adică au fost odinioară semitice. În țara noastră, Muntenia (afară de partea muntoasă), Dobrogea și sudul Basarabiei, cu siguranță ; iar din restul regatului vechiu, probabil o mare parte (în Ardeal predomină elementul alpin), sînt ocupate de rasa orientală -- adică de acea varietate a rasei mediteraniene, din care fac parte Afganistanii, Perșii, Arabii, locuitorii Palestinei, Berberii și Evreii spanioli (vezi și ultima ediție 1930, din „Meyers Lexikon", la cuvîntul „Menschenrassen" și la cuvîntul „Rumänien". Sânt părerile anthropologilor germani).

În vreo trei sute de pagini tratez despre religiunea semitică ; și am expus descoperirile mele în cadrul interpretării măreţului poem „Miorița", care — singur în literaturile populare europene — cristalizează tragicul mytului și ritului fundamental al acestei religiuni.

cum cîteva zeci de mii de ani, omul de Aurignac, mîncătorul de cepe și tubercule, se-nchina pămîntului, de la care aștepta hrana. În fiecare an, un tînăr, întrupînd pe zeul fecundator, se-mpreuna ritual cu o femee reprezentînd pe zeița pămîntului, dar și cu o serie de „bacchante", în scopul de a provoca pe cale magică fecunditatea solului. Prin purificări, abțineri și chinuire de sine, tînărul devenea zeu și lua asupra-și păcatele oamenilor ; apoi era jertfit zeiței pămîntului, în închipuirea că merge să-i fie soț. Sacrificarea se făcea de obicei în mod ciudat : „bacchantele", în dorința de a-și asimila puterile lui divine, îl mîncau de viu („împărtășania" !...) ; numai oasele erau „gătite", adică unse cu lut roșu, după obiceiul de a se găti al oamenilor de atunci, și-ngropate mai adesea într-o peșteră.

În timpurile istorice, întîlnim aceste divinități la mai toate popoarele de climă caldă. Zeul se numește Dionysos, Attis, Adonis, Sabazios, Tamuz, Nergal, Siva, Osiris, Izanagi etc., iar zeița : Demeter, Astartea, Iștar, Isis, Parvati, Kybele, Nerișkigal, Tanit, Anaitis, Izanami, Coatlicue, și așa mai departe.

După sacrificarea zeului, „bacchantele" îl boceau, smulgîndu-și părul din cap. Curînd însă, vechiul „Dionysos" era înlocuit cu un altul și atunci serbau „învierea" lui, cu împreunări, dansuri și cîntece de veselie[1]).

La Geți, zeul se numea Zalmoxis. Faptul că se retrage pe cîțiva ani într-o peșteră (caverna este templul cultului chtonian) și că apare iar după aceea — „învie" ; și faptul că acest „zeu al morților" (Hades sau Uluton !) ne este prezentat (evident, nu dînsul, ci un preot care-l întrupează) ca discipol al lui Pythagora, care a întemeiat o confrăție orphică (Orpheu fiind el însuși un atare preot : al lui Dionysos) — spune destul... La Geți, preoții locuiau în peșteri — ca, mai tîrziu, sihaștrii și călugării[2]).

Fiindcă omul jertfit anual întrupa zeul și-i purta numele, putem afirma că eroul „Mioriței" era un Zalmoxis. Tot astfel se numea și dansul și cîntecul care însoțeau sacrificarea. Legenda „solului trimis la fiecare cinci ani lui Zalmoxis", se întemeiază pe o neînțelegere : solie putea duce orice muribund...[3]).

Tragedia antică s-a dezvoltat din reprezentările mysterelor dionysiace: satyrii care întovărășeau pe Dionysos, se numeau tragoi, țapi ; iar din „mysterele" medievale creștine a isvorît drama modernă. Ici „patimile" lui Isus ; colo, „patimile" lui Dionysos[4]).

Precum se știe, creștinismul nu-i decît o formă purificată a mysterelor antice (cuprinde însă și elemente din cultul solar) ; și în viața omenească nimic n-ar putea exista mai sublim și mai tragic decît jertfirea unui om — Isus sau Dionysos — pentru păcatele celorlalți.

Această tragedie, de o măreție unică, a servit la Geți ca temă strălucitului poem „Miorița". În cursul veacurilor, înțelesul primordial s-a pierdut ; subiectul s-a trivializat, pînă a deveni uciderea, cu scop de jefuire, a unui moldovean de către un muntean și un ungurean. Au rămas însă componentele și a rămas atmosfera — tragică, apăsătoare, mistică... Intelectualitatea țării, în deosebi nobilii noștri scriitori de odinioară, s-au entuziasmat de valoarea artistică a poemului și au simțit intuitiv că el cuprinde un miez tainic, față de care genunchiul se pleacă fără voie... De aceea au organizat în jurul „Mioriței" un cult al neamului întreg, cult care dăinuiește și azi.

De ce natură este acest miez, se căznesc zadarnic să afle, de trei sferturi de secol, generații de cercetători, dintre care unii, inteligenți, harnici și foarte învățați. Ei se învîrtesc ca în jurul unei cutii încuiate și caută să ghicească după exterior conținutul...

Acum 23 de ani, după nimic alta decît după timbrul „Mioriței", am simțit că poemul e legat, în vre-un chip, de mysterele orphice. Acum, cunoscînd fondul adînc al religiunilor, mi-a fost de ajuns o privire pentru ca broasca sus pomenitei cutii să sară ca atinsă de iarba fiarelor — și am cinstea de a vă prezenta conținutul, în cîteva foiletoane dintr-un întreg volum.

Acum cîtva timp am ascultat la radio conferința, în limba germană, a domnișoarea Alice Voinescu — dacă nu mă înșel, doctor în filosofie — despre „Miorița". Conferențiara și vorbește bine. Comentariile ei, însă, asupra splendidului poem erau greșite și contrastau neplăcut cu tonul prețios, misterios, mistico-filozofic, în care erau debitate. Teoria că „Miorița" ar fi fost originar un myt religios, domnișoara Voinescu a respins-o, în două cuvinte, cu tăioasă ironie... „Această ipoteză a căzut".

A căzut ? !... În fața cărei instanțe supreme ? ?...

Odată ce n-am fost și eu chemat la judecată, îmi permit să redeschid procesul...

uată ca povestea „unei certe" — „cum se întîmplă atîtea între ciobani", — „Miorița" mi-ar deștepta nedumeriri, dintre care unele, cel puțin, vor fi recunoscute de cititori ca îndreptățite.

Pe un picior de plai. / Pe o gură de rai. / Iată vin în cale. / Se cobor la vale. / Trei turme de miei / Cu trei ciobănei, / Unu-i moldovean. / Unu-i ungurean. / Și unul, vrîncean. /

---

[1]) Creștinii evlavioși n-au a se simți jigniți de aceste origini străvechi ale creștinismului. Goethe nu se simțea înjosit că descindem din maimuță. Cele mai nobile manifestări umane s-au dezvoltat din forme rudimentare. Încă acum o mie de ani, oameni au fost jertfiți prin spînzurare în dumbrava sfîntă de lîngă Upsala. La Arieni sacrificiile umane au fost tot atît de frecvente ca la Semiți.

[2]) Omul de Aurignac își făcea bordeie în pămînt, iar peștera îi servea de templu și de cimitir.

[3]) Ca la evreii din vechime, la canaanieni, la fenicieni, la hettiți și la multe alte popoare asiatice și europene, — clasa stăpînitoare practica și la geto-daci cultul solar pe înălțimi ; poporul însă — cum recunoaște și Pârvan — se închina pămîntului ; iar Miorița este un poem popular.

[4]) ...„Katà mimysin peri toû Dionusoú pátous" : „conform punerii în scenă a patimilor lui Dionysos" (S. Reinach), — Țapul, din pricina lubricității lui, taurul, din pricina puterii lui virile, simbolizează pe Dionysos. Reinach nu pricepe aceasta, și eșafodează, în „Moartea lui Orpheu", o foarte complicată explicație totemistă, din care nici un singur cuvînt nu-i adevărat !... — Arianul Jehova ura de moarte semiticul „vițel de aur" și celebrul taur purtat în procesiuni...

Iar cel ungurean / Și cu cel vrîncean, / Mări se vorbiră, / Și se sfătuiră, / Pe l-apus de soare, / Ca să mi-l omoare / Pe cel moldovean, / Că-i mai ortoman / Și are oi mai multe, / Mîndre și cornute, / Și cai învățați / Și cîini mai bărbați !...

Chiar de la început aș obiecta că întîmplarea e înfățișată în mod neverosimil.

A omorî un om nu-i un lucru atît de anodin cum pare a crede povestitorul. Și nici atît de simplu. Un cioban bogat, cu oi multe, cu „cai învățați și cîini mai bărbați", nu trăiește singur cu oile lui ; și mai are și legături cu alți păstori, din apropiere... Afacerea e cu risc : cei atacați se apără și lovesc, crima se află, caii de furat se recunosc etc. Dacă n-ar fi și alți oameni prin împrejurimi, ucigașii n-ar aștepta să apuie soarele...

Dar cea mioriță, / Cu lîna plăviță, / De trei zile-ncoace / Gura nu-i mai tace, / Iarba nu-i mai place.

„Năzdrăvană" fiind, a aflat de complot. De ce nu-l denunță stăpînului, pe care-l iubește atîta ?... Că doar știe să vorbească !...

„Povestitorul" — răspunde conferențiara — „atribuie oii caracterul românului, care, de mult ce a suferit, a devenit tăcut, închis în sine".

Cum ? ! Pînă acolo să împingă mioara discreția : să lase ca stăpînul să fie ucis ? !...

Dar nici discretă nu e : „gura nu-i mai tace" !...

Din fericire, păstorul bagă de seamă că oița bîrsană nu-i în apele ei ! :

— „Mioriță laie, / Laie, bucălaie, / De trei zile-ncoace / Gura nu-ți mai tace ! / Ori iarba nu-ți place, / Ori ești bolnăvioară, / Drăguță Mioară ?" / / — „Drăguțule bace ! / Dă-ți oile 'ncoace / La negru zăvoi / Că-i iarba de noi / Și umbra de voi : / **(vasăzică ciobanul are slugi).** Stăpîne, stăpîne, / Îți chiamă ș'un cîne, / Cel mai bărbătesc / Și cel mai frățesc. / Că l'apus de soare / Vreau să mi te-omoare / Baciul ungurean / Și cu cel vrîncean !"

Aflînd o veste atît de grozavă, ce-ar face un cioban ?...

Întîi ar înjura... să-nghețe apele !... Pe urmă s-ar pregăti de apărare, ori s-ar duce să înștiințeze pe alți ciobani...

Ei bine, nimic din toate astea nu face baciul... Nu găsește nici măcar un cuvînt de indignare !...

„Fiindcă" — explică domnișoara doctor — „dușmanii sînt tot români, iubind, ca și dînsul, turmele de oi"...

...Se poate ajunge cu patriotismul pînacolo ? ! !...

Păstorul se gîndește... la modalitățile înmormîntării ! !...

Oiță bîrsană, / De ești năzdrăvană / Și de o fi să mor / În cîmp de mohor, / Să spui lui vrîncean / Și lui ungurean, / Ca să mă-ngroape / Aici pe aproape, / În strunga de oi, / Să fiu tot cu voi ; / În dosul stînii, / Să-mi aud cînii, / Astea să le spui ; / Iar la cap să-mi pui / Flueraș de fag, / Mult zice cu drag, / Fluieraș de os, / Mult zice frumos, / Fluieraș de soc, / Mult zice cu foc, / Vîntul cînd o bate, / Prin ele o răsbate, / Și oile s-ar strînge / Pe mine m-or plînge / Cu lacrimi de sînge !...

Ciudat !

Cînd e-n stare cineva să ucidă, adică să-ți bage cuțitul pînă-n prăsele, ori să te strîngă de gît, pînă te învinețești și scoți limba de un cot, și-ți dai ultima suflare — acel cineva este de obicei un om cu totul lipsit de maniere... El nu are, deci, nici delicatețea, nici răbdarea, să te-ngroape unde vrei tu și cum vrei tu, și să-ți pue la cap fluieraș de fag, mult zice cu drag...

Faptul că baciul nu adresează rugămintea lui direct asasinilor, ci, prin intermediul mioriței, hai să-l punem pe socoteala presupunerii că oaia ar avea la ei mai mare trecere...

Iar tu de omor / Să nu le spui lor, / Să le spui curat, / Că m-am însurat / Cu o mîndră crăiasă, / A lumii mireasă ; / Că la nunta mea / A căzut o stea ; / Soarele și luna / Mi-au ținut cununa ; / Brazi și păltinași / I-am avut nuntași ; / Preoți, munții mari, / Păsări, lăutari, / Păsărele mii / Și stele, făclii !

Ști-vor oile că baciul a murit ?... Ori au să-l plîngă cu lacrimi de sînge, închipuindu-și c-a plecat ?

Ba eu cred că vor ști. Numai măicuței bătrîne nu-i va spune mioara, „că la nunta mea a căzut o stea, etc." — fiindcă măicuța nu trebuie să simtă că fiul ei s-a prăpădit.

Dar atunci, de ce să nu afle oile că stăpînul lor a fost ucis — ba chiar și moartea lui, s-o afle numai sub formă de alegorie ?...

„E la mijloc un sentiment de pudoare al păstorului, și dorința de a cruța simțirea delicată a turmei" — comentează conferențiara.

O hi !... Dar de alegorie nu era nevoie ; ar fi fost destul să le spuie că baciul a murit.

Și apoi, este, oricum, curios, că din trei păstori, doi ucid pentru a prăda, iar al treilea se arată de o delicatețe femenină...

Iar dacă-i zări, / Dacă-i întîlni / Măicuță bătrînă / Cu brîul de lînă, / Din ochi lăcrimînd, / Pe cîmpi alergînd, / Pe toți întrebînd / Și la toți zicînd : / „Cine a cunoscut, / Cine mi-a văzut, / Mîndru ciobănel / Tras printr-un inel ? / Fețișoara lui, / Spuma laptelui ; / Mustăcioara lui, / Spicul grîului ; / Perișorul lui, / Pana corbului ; / Ochișorii lui, Mura cîmpului !" / „Tu, mioara mea, / Să te-nduri de ea / Și-i spune curat / Că m-am însurat / Cu o fată de crai / Pe o gură de rai ; / Dar la cea măicuță / Să nu-i spui drăguță / Că la nunta mea / A căzut o stea, / C-am avut nuntași / Brazi și păltinași / Preoți, munții mari, / Păsări, lăutari, / Păsărele mii, / Și stele, făclii".

De unde va afla măicuța bătrînă, că fiul ei a dispărut ?... Desigur că, locuind în sat, va veni să-și vadă feciorul și nu-l va găsi. Dar turma de „oi mîndre și cornute, cu cai învățați și cîini mai bărbați" va găsi-o. Că dacă n-ar ști baciul că turma va rămîne pe loc, n-ar cere să fie înmormîntat „aici pe aproape, în strunga de oi, să fiu tot cu voi ; în dosul stînii, să-mi aud cînii". Măicuța va pune deci stăpînire pe averea fiului răposat și ciobanii vor fi uciși degeaba. Și asta se va-ntîmpla și în cazul cînd mama se va întîlni în altă parte cu miorița — și deci cu turma, și cu cei doi păstori...

Oița bîrsană va spune bătrînii că fiul ei s-a însurat „cu o fată de crai, pe o gură de rai". Admițînd că fetele de craiu se găseau pe toate drumurile și că obicinuiau une-ori să se mărite cu păstori, nenorocita mamă va întreba pe mioară : „care fată de craiu" (că multe n-or fi fost pe aproape) și unde șade ; și de ce feciorul n-a dat pe la mamă-sa, să-i spuie că se-nsoară ; ori măcar n-a înștiințat-o ? Și va vedea că povestea e minciună curată !...